

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

KIZIL, TUVA MÜZESİ YENİSEY YAZITLARI
(METİN-DİZİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SELDA SERİN

İSTANBUL 2012

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

KIZIL, TUVA MÜZESİ YENİSEY YAZITLARI
(METİN-DİZİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SELDA SERİN

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. EMİNE GÜRSOY NASKALİ

İSTANBUL 2012

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Selda Serin'in "Kızıl, Tuva Müzesi Yenisey Yazıtları (Metin - Dizin)" konulu tez çalışması jürimiz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Emine Gürsoy Naskali
Üniversitesi Marmara

Üye : Doç.Dr. Mesut Şen
Üniversitesi Marmara

Üye : Prof.Dr. Kemalettin Köroğlu
Üniversitesi Marmara

İmza

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ...13.../...09.../ 2012 tarih ve ...2012/18-2... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür Y.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	III
ÖZET.....	VI
SUMMARY.....	VII
KISALTMA VE İŞARETLER.....	VIII
1. GİRİŞ.....	IX
1.1.Türk Kültür Tarihi ve Ana Kaynakları.....	IX
1.2.Tezin Hazırlanmasındaki Amaç ve Yöntem.....	X
1.3.Yenisey Yazıtları İle İlgili Çalışmalar.....	XII
1.4.Yenisey Yazıtlarının Numaralandırılması, Adlandırılması ve Listelenmesi	XV
Tablo 1.4.1. Yenisey Yazıtları Envanteri.....	XVII
Harita 1.4.1. Yenisey Yazıtları'nın Bulunduğu Yerler.....	XXVI
Tablo 1.4.2. Tuva Müzesi Yenisey Yazıtları Envanteri.....	XXVII
1.5.Göktürk Alfabeti Hakkında Bilgi.....	XXX
1.6.Göktürk Alfabetinin Kökeni Meselesi.....	XXXIII
Tablo 1.5.1. Yenisey Yazıtlarında Kullanılan Harfler.....	XXXIX
2. METİN.....	1
2.1.Kızıl, Tuva Müzesi Yenisey Yazıtları Fotoğraf, Çizim ve Metinleri.....	2
2.2.W. Radloff'un <i>Atlas Der Alterthümer Der Mongoloi, Buchdruskerei Der Akademie Der Wissenchaften</i> Adlı Eserindeki, Yenisey Yazıtları Estampajları.....	185
2.3.Yenisey Mezar Taşı Metinlerinin Yapısı.....	191
3. DİZİN.....	208
SON SÖZ.....	234
KAYNAKÇA.....	236
ÖZGEÇMİŞ.....	242

HARİTALAR.....	243
Harita 2.2.1. Tuva Özerk Cumhuriyeti, Siyasi Haritası.....	244
Harita 2.1.2. Tuva Özerk Cumhuriyeti Arkeoloji Haritası.....	245

ÖN SÖZ

Yenisey Yazıtları, Güney Sibirya’da bugünkü Hakas ve Tuva Cumhuriyetleri içinde kalan, yukarı Yenisey Vadisi ve Sayan, Tannu Ola, Kögmen, Sengilen Dağları çevresinde bulunan Köktürk harfli “anıt mezar” niteliği taşıyan yazıtlardır. Yine Güney Sibirya’da yer alan Altay Cumhuriyeti ve Altay Dağları çevresinde bulunan yazıtlar ise “Altay Yazıtları” olarak adlandırılmaktadır. Yenisey Yazıtlarının keşfinden beri pek çok çalışma yapılmasına rağmen bugün halen Yenisey Yazıtlarının tamamını ele alan bir çalışma yoktur. D. Vasilyev, I. Kormuşin, gibi bu alanda çalışan araştırmacılar yazıtların büyük çoğunluğunu ele almış olsalar da Türkiye’de Hüseyin Namık Orkun’un 1940 yılında yayınladığı “Eski Türk Yazıtları” eserinden sonra yazıtların tamamını içeren bir çalışma yapılmamıştır.

Türk yazınının elimizdeki en eski belgeleri Yenisey ve Orhun Yazıtları olduğu kabul edilmektedir. Türk dilinin, alfabesinin incelenmesi, Türk yazı ve anlatım üslubunun, söz varlığının ortaya çıkarılması bakımından söz konusu olan bu yazıtlar zengin verilerdir. Türk kültürüne, tarihine, kökenine dair izler bulunması bakımından bu eserlerin okunması incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Kültürümüze bu eserlerin kazandırılması için defalarca çalışılması gerektiği düşüncesindeyiz. Çünkü kültürlerin oluşumunda ve devamlılığında yazıya geçilmesi, yazının kullanılması tartışmasız en önemli karineyi oluşturur. Taşlara kazınan bu yazının önemli bir kısmı Doğan Aksan’ın tespiti ile “eksilteli anlatım”¹ yöntemiyle yazılmıştır. Yani meramı anlatmak için bütün kelimeler yazılmamıştır. Buna rağmen Orhun Anıtları’nda kullanılan kelime sayısı dokuz yüz olarak tespit edilmiştir. 1300 yıl öncesine bu anıtlardaki birçok kelime bugünkü Türk lehçelerinde yaşamaktadır. Yazıtlar üzerinde yapılacak çalışmaların derinleşmesi, hem dil hem de tarihsel kültür derinliği ve birbirinden çok uzaklarda yaşayan Türk halklarının ortak değerlerinin ortaya konulması açısından önem taşımaktadır.

Yenisey Yazıtlarının tarihlendirilmesi tartışmalı bir konudur. V. Thomsen, Yenisey yazıtlarındaki harflerin daha ilkel olduğunu düşünerek Yenisey bölgesinde,

¹ Doğan Aksan, *En Eski Türkçe’nin İzlerinde*, Following the Traces of Pre-Turkic, Multilingual Yayınları, İstanbul 2003, s. 26.

Orhun yazıtlarından daha önce, 6. veya 7. yüzyılda, alfabenin kullanıldığı görüşündedir. Ancak Uygurlar'dan (840'tan) sonra da burada yazıtların yazılmış olabileceğini tahmin etmektedir. W. Radloff'a göre ise yazıtlar 7. yüzyılın sonu ile 8. yüzyılın başına aittir. H. N. Orkun ile A. Çağferoğlu da yazıtların Köktürk yazıtlarından önce yazılmış olduğu görüşündedirler. Ancak L. Bazin'in tarihlendirme çalışmalarıyla bu görüş değişmiş, yazıtların 9. ve 10. yüzyıla ait olduğu görüşü yaygınlaşmıştır. A. M. Şçerbak ve I. Kormuşin yazıtları 9. yüzyıla; L. R. Kızlasov ise 9. ve 10. Yüzyıllara ait kabul etmişlerdir. T. Tekin de Yenisey Yazıtlarının 9. ve 10. Yüzyılda yazılmış olduğunu düşünmektedir.²

Bizim henüz yolun başında olmamız hasebiyle yazıtlar üzerinde bir tarihlendirme denemesi yapmamız çok mümkün değildir. Buna rağmen, yazıtları sadece kendi varlıkları ile değerlendirerek doğru sonuçlara varmanın mümkün olmadığını belirtmek istiyoruz. Yazıtlar, kendi tarihsel çevreleri, oluşumsal süreçleri açısından coğrafya – kültür bağlamı içinde ele alınırsa tarihlendirmeler konusu daha açık ortaya konabilir.

Yenisey Yazıtları, oldukça geniş bir alana yayılmış durumdadır ve şimdiye kadar keşfedilen yazıtların sayısı 180'i aşmış durumdadır. Bu sebeple yüksek lisans tezi olması yani bu alanda yaptığımız çalışmalara ilk adım olduğu düşüncesi ile konumuzu “Tuva Müzesi Yenisey Yazıtları” ile sınırlandırdık. Daha önce yapılan tespitlerden ve envanter listelerinden kaynak alarak 47 yazıtı inceledik. Tezimizde bu yazıtlar üzerinde yapılmış çalışmaların karşılaştırmasını ele alarak kendi çalışmamız için veri tabanı oluşturduk.

Özgün bir çalışma ortaya koymak amacıyla, yazıtların her açıdan çekilmiş, genel ve ayrıntılı fotoğraflarına, fotoğraf üzerinden çıkardığımız yazıtların çizimlerine, harf çevrimlerine, çeviri yazıtlarına ve anlamlandırmalarına yer verdik. Bu çalışma ile Türkiye’de ilk olarak Yenisey Yazıtları içinde “Tuva Müzesi”nde yer alan yazıtları hem görsel açıdan hem de bilgi bütünlüğü bakımından sunma gayreti içinde olduk. Amacımız tarihi köklerimizi oluşturan bu eserlerin tekrar tekrar gündemde yer almasına bir adım daha eklemektir.

² Ahmet Bican Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s. 137-138.

İncelemiş olduğumuz yazıtlarda yer alan sözcükleri dizin çalışması ile yazıtların söz varlığını kullanıldığı anlamları ile ortaya koyduk. Dizin çalışmasını yaparken saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ceval Kaya'nın hazırlamış olduğu "cibakaya 2.3" dizin oluşturma programından yararlandık.

Tezimizde yer alan yazıt fotoğrafları sadece bu araştırmaya mahsus değildir, Servet Somuncuoğlu'nun çekmiş olduğu fotoğraflar, kaynak gösterildiği takdirde araştırmacılara açıktır. Bunu kendisinin onayı ile belirtiyoruz.

Kendisinden aldığım derslerle Türkoloji'ye olan bakış açımı genişleten, tez hazırlığım boyunca benden yardımını esirgemeyen, desteğini her zaman yanında hissettiğim, çalışmalarımı titizlikle inceleyen saygıdeğer hocam, danışmanım Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali'ye müteşekkirim. Tanıdığım günden beri bilgi dağarcığıma bilgi katan, beni yönlendiren Türk kültürüne ne kadar emek vermemiz gerektiği konusunda benim ufuklarımı açan ve bu tezi hazırlamamda teşvik eden, emekle çektiği yazıt fotoğraflarını üzerinde çalışmam için bana sunan, ustam, ağabeyim Servet Somuncuoğlu'na ve eşi Nevin Somuncuoğlu'na şükran borçluyum. Görüşleriyle destek aldığım, tezimizin dizin kısmını hazırlamamda bana yardımcı olan, zaman ayıran saygıdeğer hocam Doç. Dr. Mesut Şen'e teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Yüksek lisans ders dönemine "Türklerin Kullandıkları Alfabeler" dersini veren Göktürk alfabesini ve yazıtların okunmasını öğrenmem de emeği olan Prof. Dr. Ceval Kaya hocama çok teşekkür ederim.

Yapmış olduğum okuma denemelerini kontrol eden araştırmacı Dr. Cengiz Saltaoğlu'na teşekkür ederim. Ayrıca tezimde hazırlamış olduğum yazıt çizimlerini fotoğraflayan kardeşim, yol arkadaşım Sencer Burak Somuncuoğlu'na teşekkür ederim.

Ve elbette ki beni büyüten, hayatım boyunca mutlu olmam, iyi bir birey olarak yetişmem için üzerime titreyen; bana inanan ve bana en büyük emeği veren sevgili annem Tülay Serin ve babam Nazım Serin'e şükranlarımı sunar, minnetle kendilerinin ellerinden öperim.

ÖZET

Tarihi Türk Şiveleri sıralamasına göre Eski Türkçe sahasında yer alan Yenisey Yazıtları üzerinde yapılan bu çalışma “Kızıl, Tuva Müzesi Yenisey Yazıtları” olarak sınırlandırılmıştır. Tez; giriş, Yenisey Yazıtları ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar, yazıt ve çizim fotoğrafları, harf çevrimi, çeviri yazı, anlamlandırma önerileri ile yazıtlardaki ifadelerin incelemesinden oluşan metin bölümü ve dizin çalışmasından oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Yenisey Yazıtları’nın nerede yer aldığı, ne zaman yazıldığı hakkında bilgi verilerek yazıtlarda kullanılan alfabenin tarihçesi konusundaki görüşlere yer verilmiştir. Yazıtların keşfinden, üzerinde yapılan uluslararası çalışmalardan, yeni bulunan yazıtlardan da bahsedilerek, tezi hazırlamaktaki amacımız ve yöntemimiz ortaya konmuştur.

Metin bölümünde, W. Radloff’un estampaj çizimlerine yer verilmiş, Yenisey Yazıtları konusunda araştırma yapan, okuma denemelerinde bulunan araştırmacıların çalışmaları tek tek sunulmuş, yazıtların tanımlamaları yapılmıştır. Özgün olarak Tuva Müzesi’nde yer alan 47 Yenisey Yazıtı’nın yüksek çözünürlükte çekilmiş olan fotoğraflarına, fotoğraf çıktılarının üzerinden yapılan yazıt çizimlerine, Eski Türk alfabesi fontu ile metin görüntülerine harf çevrimleri ve çeviri yazılarına yer verilmiştir. Önceki okumalardan ve Eski Türkçe ile ilgili sözlüklerden yararlanılarak anlamlandırma denemesinde bulunulmuştur.

Dizin kısmında ise okuduğumuz 28 yazıtta yer alan sözcükler listelenmiş, sözcüklerin anlamları ve türleri belirtilmiştir. Ayrıca genel olarak Yenisey Yazıtlarında kullanılan, tekrarlanan söz kalıpları ve yapıları açıklamalar ile sunulmuştur.

Bu çalışma ile Tuva Cumhuriyeti başkenti Kızıl Müzesi’nde anıt mezar taşları üzerinde yer alan ve Yenisey Yazıtları içinde değerlendirilen yazıtlar toplu ve düzenli bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Yazıtlar değerlendirilirken 2006 – 2008 yıllarında Servet Somuncuoğlu tarafından “Eski Kızıl Müzesi”nde çekilen fotoğraflar ölçü olarak alınmıştır. Yeni Kızıl Müzesi’ne taşınan anıt mezar taşların bazılarının taşınma esnasında tahribat gördüğü dikkate alınmalıdır.

SUMMARY

This study on the Yenisei Inscriptions which is considered in the field of the Old Turkish according to the sequence of Historical Turkish Dialects is limited with the “Kyzyl, Tuva Museum Yenisei Inscriptions”. The content of thesis are the introduction, previous studies on the Yenisei Inscriptions, pictures of tablets and drawings, letters, translations, interpretation suggestions and the text that contains an examination of the statements on the inscriptions and index.

In the introduction there is information on where the Yenisei Inscriptions are located and in which time frame they might have been written besides different opinions on the chronicle of the alphabet used in the inscriptions. Additionally, it has been talked about the discovery of the inscriptions, the related studies on them and the recently found inscriptions in order to explain the purpose and methodology regarding our thesis.

In the text, the stamp drawings of W. Radloff has been included and the works of researches who have had reading suggestions before have individually presented and definitions of the inscriptions have been given. The original photographs of forty-seven Yenisei Inscriptions, in high definition, taken at the Tuva Museum, the graphics of the inscriptions created using the photographs’ print-outs, letter sequences on the images of tablets with the Old Turkish Alphabet and their translation are also in the scope of this study. Depending on the previous readings and dictionaries on ‘Old Turkish’ there has also been interpretation attempts.

In the index there is a list of words of twenty-eight inscriptions that we have dealt with, along with their meanings and sorts. Besides, the phareses and word sctructures used in Yenisei Inscriptions have been examined.

In this study, the inscriptions on the grave stones at the capitol of Tuva Republic, Kyzyl Museum which are considered among the Yenisei Inscriptions have been evaluated as a wholesome and ordered manner. In the evaulation of the Inscriptions, the photographs taken by Servet Somuncuoglu at the Old Kyzyl Museum between 2006 and 2008 has been used as a source. It has to be taken into consideration that some of the grave stones had been ruined during their transportation from the old museum to the new one.

KISALTMALAR VE İŞARETLER

TM	: Tuva Müzesi
MM	: Minusinsk Müzesi
YN	: Yazıt Numarası
EN	: Envanter Numarası
E	: Yenisey yazıtları listeleme harfi
<i>e.</i>	: Edat
<i>fi.</i>	: Fiil
<i>is.</i>	: İsim
<i>sf.</i>	: Sıfat
TDAY Belleten	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten
<i>ünl.</i>	: Ünlem
<i>yrd fi.</i>	: Yardımcı fiil
...	: Okunamayan kısım.
()	: Kelime içinde belirtilmeyen ünlüler
[]	: Yazıtta silinmiş kısımlar

1. GİRİŞ

1.1. Türk Kültür Tarihi ve Ana Kaynakları

Türk kültür tarihinin başlangıcı ve ana kaynakları konusunda çalışmalar yaklaşık yüz elli yıldır aralıksız devam etmektedir. Türkoloji alanında, ilk çalışmaların tarihi 1700’lü yılların başına kadar gitmektedir. Fakat o gün yapılan bu çalışmaları ancak bugünden bakınca “Türkoloji”ye mal edebiliyoruz. O gün o çalışmaları yapanlar, Türkolojinin temel verilerini topladıklarının farkında değillerdi. V. Strahlenberg’in Türk abidelerine dair keşfi 1722 yılıdır. Aradan 170 yıl geçtikten sonra Thomsen ve Raddloff Orhun Abideleri’nin ilk okuma tekliflerini vermişlerdir. Aradaki 170 yılda yapılan çalışmalar, sahadan toplanan veriler, “runik” yani sihirli ya da bilinmeyen yazı olarak tanımlanmıştır. İskandinav ülkelerinde oluşan yoğun ilginin en önemli sebebi ise Yenisey Anıt Mezar Taşları ile İskandinav ülkelerinde yer alan anıt mezar taşları arasındaki benzerliktir. Taşların birbiri ile biçimsel benzerliğinden dolayı İskandinav ülkelerinde “Bizim atalarımıza aittir.” sanısı, yazıtlar okunana kadar devam etmiştir. İskandinav anıt mezar taşlarında kullanılan yazı “Futhark Yazısı” olarak tanımlanmıştır.

Orhun Yazıtlarının okunması Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerine rast gelmiş, İmparatorluk çok sıkıntılı günler yaşamasına rağmen yazıtların okunmasına kayıtsız kalmamıştır. Osmanlı Hükümdarı Sultan V. Mehmed Reşad Han, 20 Ekim 1915 tarihinde Danimarkalı dil âlimi Vilhelm Thomsen’i birinci dereceden Mecidi Nişanı ile ödüllendirmiştir.

1700’lü yılların başından 1800’lü yılların sonuna kadar sahada bulunan veriler, Güney Sibirya’daki muhtelif müzelere taşınmıştır. Bir çoğu anıt mezar taşlarından oluşan bu verilerin müzelere taşındıkları dönemlerde dâhi Türk kültür tarihinin en önemli verileri arasında yer alacakları bilinmemektedir. Yazıtlar çözümlenmeye, okunmaya başlandıktan sonra Yenisey Yazıtlarının Türk kültürü için büyük önem taşıdığı anlaşılmıştır.

Türk dilinin ve Türk yazınının en eski belgeleri kabul edilen Yenisey ve Orhun Yazıtları’dır. İnsan toplumlarının milletleştirilmesinde yazılı kültüre geçilmesi birinci

şarttır. Türkçenin sözvarlığının ve Türk alfabesinin incelenmesi bakımından Orhun Yazıtları kadar, Yenisey yazıtları da üzerinde durulması ve aydınlatılması gereken metinlerdir.³

Cumhuriyet sonrası Türkiye’de Orhun – Yenisey – Altay yazıtları hakkında en kapsamlı bilgi Hüseyin Namık Orkun’un “Eski Türk Yazıtları” kitabında yer almıştır. Türkoloji bilim dalı, Macaristan’da kurulan ilk kürsüden bugüne kadar geçen zaman içinde Türkiye’de ve dünyada çok önemli gelişmeler kaydetmiştir. Fakat bütün bu gelişmelere rağmen Türklerin ilk kullandığı yazı olan ve “Tarihi Türk Alfabesi” ya da “Runik Türk Alfabesi” olarak tanımlanan alfabe ile yazılmış yazıtlar üzerindeki tartışmalar günümüzde de sürmekte, yazıtlar hâlen yüksek ilgi toplamaya devam etmektedir. Bu ilginin yanı sıra, Güney Sibirya’da yaz aylarında yapılan araştırma çalışmalarında hâlâ yeni yazıtlar bulunmaktadır. 2011 yılında Sayan Dağları’nda, Rus araştırmacı Prof. Dr. D. Vasilyev tarafından on iki yeni yazıt bulunmuştur.

1.2. Tezin Hazırlanmasındaki Amaç ve Yöntem

Tarihi Türk Alfabesinin kullanıldığı coğrafya konusunda da tartışmalar devam etmektedir. Türk yazıtlarının dağılım coğrafyasını tespit edebilmenin en önemli şartı ise yazının ilk örneklerini bütün yönleri ile ortaya koymak olacaktır. Özellikle Yenisey – Altay – Moğolistan yazıtlarının, bütün yönleri ile işlenmesiyle, ana dayanak noktası aydınlanacak ve çevre derinliği içinde yer alan benzer yazıtların tanımlanması çok daha sağlıklı olacaktır. Bu da Türk kültürünün tarih içinde yayıldığı coğrafyanın ortaya konmasını temellendirecektir. Tarih içinde yazıyı kullanmak ve kendisine ait bir alfabeye sahip olmak, milletlerin geçmişinden çok geleceği açısından önem taşımaktadır. Yazılı kültüre sahip milletlerin tarih içinde iz bıraktığını ve geleceğe güvenle baktıklarını biliyoruz. Bu cümleden olmak üzere, Yenisey havzasında yer alan yazıtlardan bir kısmının bulunduğu Tuva Özerk Cumhuriyeti’nin başkenti olan Kızıl şehrindeki “Tuva Müzesi”nde bulunan Yenisey Yazıtlarını tez konumuz olarak seçtik.

Yenisey Yazıtları günümüzde, Minusinsk, Hakasya, Tuva, Moskova Devlet Müzesi, Leningrat Devlet Ermitaj Müzesi, Krasnoyarsk Müzesi’nde, Rusya Bilimler

³ Doğan Aksan, “*En Eski Türkçe’nin İzlerinde, Orhun Yenisey Yazıtları Üzerinde Sözcükbilim, Anlambilim ve Biçembilim İncelemelerinin Aydınlatığı Gerçekler*” Multilingual Yayınları, İstanbul 2007, s. 27.

Akademisi'nde sergilenmekte, envantere geçen bir kısım yazıt ise halen sahada yer almaktadır. Sema Barutçu Özönder'in Güney Doğu Sibirya envanterinde 185 yazıt sıralanmıştır. Yenisey Yazıtlarının mezar taşı olması sebebiyle sayılarının oldukça fazla oluşundan dolayı biz yüksek lisans tezimizde konumuzu Yenisey Yazıtları içinde kabul edilen "Tuva Müzesi Yazıtları" ile sınırlandırdık.

Tuva Müzesi'nde Osman Fikri Serkaya'nın envanterine göre 42 yazıt yer almaktadır.⁴ Yenisey Yazıtları ile ilgili farklı envanterleri karşılaştırarak ve Servet Somuncuoğlu'nun 2007-2008 yıllarında çekmiş olduğu fotoğraflardan yararlanarak tezimizde 47 yazıtı tanımladık. Çalışmamızda ilk olarak, envantere geçmiş bu yazıtların, W. Radloff'tan beri üzerinde yapılmış olan araştırmaları, çalışmalardan belli başlı olanlarını sunduk. W. Radloff, Malov, H. Namık Orkun, D. Vasilyev, I. Kormuşın, Osman Fikri Sertkaya, Talat Tekin, Erhan Aydın, Hatice Şirin User gibi Türkologların yazıtlar hakkında verdikleri bilgilere, okuma çalışmalarına, yazıtlarla ilgili düzeltme ve eklemelerine başvurduk. Bu verileri içeren çalışmalar üzerinde yer yer karşılaştırmalar yaptık.

Servet Somuncuoğlu tarafından profesyonel olarak çekilmiş fotoğrafların 35x50, 50x70, 70x100 cm değişik ebatlarda baskılarını aldık. Genel ve ayrıntılı olarak çekilmiş olan bu fotoğraflara bakıldığında, ağır tahribata uğramamış yazıtlar bütün açıklığı ile görülmekte, son derece net olarak okunabilmektedir. Burada farklı bir teknik uygulayarak yazıtları çizim haline dönüştürdük. Alttan aydınlatmalı cam masanın üzerine çalışacağımız yazıt fotoğrafı üzerine asetatlı kopya kağıdı koyarak kara kalem ile tek tek yazıtların birebir çizimlerini gerçekleştirdik. Bu yazıtların içerisinde zamana, iklim koşullarına yenik düşen, yıpranan taşlar, okunamaz hale gelen yazıtlar da bulunmaktadır. Bu sebeple 28 yazıtın çizimlerini gerçekleştirebildik. Çizim işlemlerinin tamamlanmasından sonra bu çizimlerin fotoğraflarını Sencer Burak Somuncuoğlu ile çektik. Bu veriyi oluşturarak "Microsoft Word" dosyasında "Oqtar" adlı yazı tipi ile yazıtları dijital ortama aktardık. Yapmış olduğumuz bu çizimlere baktığımızda daha önceki okumalara göre bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır, bazı okunamayan harfler bu yöntem ile görülebilmektedir.

⁴Osman Fikri Sertkaya, "Göktürk (Runik) Harfli Yazıtların Envanter, Alfabe ve Bibliyografya Problemleri Üzerine" *Dil Araştırmaları* 2, Bahar, İstanbul 2008, s.7-34.

Yazıtları eski Türk alfabesi halinde sunduktan sonra her bir okumanın harf çevrimlerini ve çeviri yazılarını oluşturduk. Burada Talat Tekin'in Orhun Yazıtları okumalarındaki harf çevrim yöntemini D. Vasilyev'in harf çevrim yöntemi ile karşılaştırarak uyguladık. Okunamayan eksik olan kısımları ise “...” ile gösterdik. Anlamlandırma önerilerinde ise daha önce yapılan çalışmalardan hareketle sözlük bilgisini tekrar oluşturarak özgün bir anlamlandırma ortaya koymaya çalıştık.

Anlamlandırmadan yola çıkarak, yazıtlar da tekrarlanan ifadeleri, ölen kişilerin adlarını, unvanlarını, hayatlarında önem taşıyan olayları, zaferleri, kahramanlıkları, ölümle ilgili sözleri, sınıflandırdık ve açıklamalar yaptık. Böylece Yenisey Yazıtlarında ne tür kalıpların, ifadelerin kullanıldığını yapısal açıdan inceledik.

Tezimizin, “Tuva Müzesi Yenisey Yazıtları Metin – Dizin” başlığına uygun olarak “cibakaya 2.3” dizin programı” aracılığıyla yazıtlarda yer alan sözcüklerin anlamlarını vererek dizini oluşturduk.

1.3. Yenisey Yazıtları İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Yenisey Yazıtları ile ilgili ilk tarihi bilgi, Romen asıllı Nicolaie Milescu'nun 1675 yılında tuttuğu kayıtlarda geçmektedir. 1671 yılından 1708'e kadar Moskova'da Rusya Yabancılar Dairesinde mütercim başı görevinde bulunan N. Milescu, 1675 yılında şahsi keşiflere ve yerlilerden aldığı bilgilere dayanarak Sibirya'nın bir haritasını çizmek için seyahate çıktı. Bu yolculuk sırasında, 9 Temmuz 1675 tarihinde Yenisey bölgesine ulaşmıştır. N. Milescu'nun notlarında Yenisey Nehrinin yukarı kısmında bazı taş abidelere ait, kayıtlar bulunmaktadır. *“Yenisey, o adacıklar üzerinde gür bir şekilde doğar ve hızla akar. Nehir kıyısında dik bir kaya vardır. Kayanın üzerinde taşla kazılmış, bilinmeyen bir yazı ve yazının ortasında çapraz kazılmış, elinde âsâ ve bu türden başka şeyler bulunan insan figürleri vardır. Bunların kazıldığı yerde bir çukurun bulunduğu söylenir; fakat hiç kimse, buradaki yazının ne olduğunu ve kimler tarafından yazıldığını bilmez....”* Bu kaya resimlerinin ve yazıtlarının hangileri olduğu

tartışmalıdır. Ancak bu bilgiler, Yenisey bölgesindeki yazıtların bulunuşu hususunda belge niteliğini taşımaktadır.⁵

Yenisey Yazıtları N. Milescu'nun bu kayıtlarının ardından ilk büyük keşif Alman bilgin Daniel G. Messerschmit'e aittir. Messerschmit, Rus Çarı Büyük Petro'nun hizmetinde, 1720'den itibaren Sibirya'da tarih, etnografya, genel coğrafya üzerinde araştırmalar yapmıştır. 1721 yılında, Yenisey bölgesinde araştırmalar yaparken Yenisey Nehrinin yukarı kısmında yer alan Uybat kolunda "runik yazılı" bir dikili taş bulmuştur. İlk bulunan bu yazıt, günümüz envanterlerinde E 32 Uybat 1 yazıtı olarak geçmektedir. Büyük Petro'nun emri ile D. G. Messerschmidt ile İsveçli subay Philipp-Johann von Tabbert-Strahlenberg 1722 yazında, kuzeydoğuda yer alan Tuba Nehri civarına araştırma yapmaya gönderildi. Bu seyahat esnasında Strahlenberg, Yenisey'in sol kıyısında, Erba ve Tes Nehirleri arasında, Abakan'ın 110 km. kadar kuzeybatısında, runik yazılı üç dikili taş bulmuştur. D. G. Messerschmidt'in seyahat notları hiçbir zaman yayınlanmazken, Strahlenberg, İsveç'e dönerek 1730 yılında Stockholm'de, D. G. Messerschmidt'in bulduğu yazıtlar ile kendi bulduklarını kopyaları ile yayınlamıştır.⁶

Yenisey Yazıtlarının daha sonraki kaşifleri ise Peter Simonoviç Pallas, Grigriy Ivanoviç Spasskiy, Matthias Aleksander Castrén, N. A. Kostrov, E. F. Korçakov, Petr Evdoksimoviç Kuznetskov – Krasnoyarskiy, İvan Timofeyeviç Savenkov, Proskuryakov, Johan Reinhold Aspelin, D. D. Vasilyev gibi isimlerdir.⁷

Wilhelm Radloff tarafından 1895 yılında *Die alttürkischen Inschriften der Mongoloi* adlı eserinde, Yenisey yazıtlarından 40 tanesi çeviri yazı ve anlamlandırmaları ile yayınlanır. Daha sonra Türkiye'de Hüseyin Namık Orkun, 1940 yılında Eski Türk Yazıtları eserinde 47 Yenisey yazıtını açıklama, çeviri yazı, tercüme, sözlük halinde yayınlamıştır.

1952 yılında Sergey E. Malov, *Eniseyskaya Pis'mennost Tyurkov* adlı eserinde 51 Yenisey yazıtını ayrıntılı olarak yayınlamıştır.

⁵ Gh. I. Constantin, "Yenisey Eski Kırgız Yazıtlarının İlk Zikri: Çin'e Giden Romen Seyyahı Nicolaite Milescu (Spathary)'nin Günlüğü-1625", *TDAY Belleten* 1985, TDK Yayınları, Ankara 1989, s. 1-7.

⁶ Gh. I. Constantin, "Yenisey Eski Kırgız Yazıtlarının İlk Zikri: Çin'e Giden Romen Seyyahı Nicolaite Milescu (Spathary)'nin Günlüğü-1625", *TDAY Belleten* 1985, TDK Yayınları, Ankara 1989, s. 1-7.

⁷ Osman Fikri Sertkaya, "Yenisey Yazıtlarının Yayınlarındaki Bazı Okuma ve Anlamlandırmaların Düzeltilmesi, Yeni Okuma ve Anlamlandırma Teklifleri", *TDAY Belleten* 1993, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 67-75.

1959 yılında, İ. A. Batmanov, “Yazık Yeniseyski Pamyatnikov Drevnetyurskoy Pis’mennosti” adlı çalışmasında pek çok Yenisey yazıtına yer verilmiştir.

Yenisey Yazıtları konusunda, A. S. Amanjolov da “Dve Yeniseyskiye Runičeskiye Nadpisi” adlı eserini 1974 yılında yayınlamıştır.

Her geçen yıl yeni bulunan Yenisey Yazıtlarının sayıları D. D. Vasilev’in 1983 yılında yayınladığı *Korpus Tyurkskih Runičeskih Pamyatnikov Basseyne Yeniseya* adlı eserinde 145’i bulur. Eserde 145 Yenisey yazıtının envanteri, hangi yazıtın nerede bulunduğu belirtilmiş, yazıtların fotoğrafları, metin görüntüleri, büyük bir kısmının harf çevrimleri ve açıklamaları verilmiştir.

İ. V. Kormuşin 1998 yılında yayınladığı *Tyurkskiye Yeniseyskiye epitafii, teksti i issledovaniya* adlı çalışması ve 2008 yılında genişletilmiş yeni baskısında 152 yazıt ele alınmaktadır. Yazıtların bir kısmının fotoğrafları, açıklamaları, yazı aktarımları, çeviri yazıları verilmiştir. Ayrıca yazıtlarda geçen sözcükler kaynağın sonunda sözlük haline getirilmiştir.

Yazıtların büyük kısmını ele alan bu çalışmaların haricinde, bildiri ve makalelerde de Yenisey Yazıtları incelenmiştir. Talat Tekin, “Elegest (Körtle Han) Yazıtı”, “Eski Türk Yazıtlarında Yanlış Yorumlanan Bir Kelime Üzerine”, “The First Altınkök Inscription” “The Second Altınkök Inscription” “Hemçik – Çırgakı Yazıtı”, “İkinci Bay Bulun (E 49) Yazıtı” makaleleri ile yazıtlar üzerine yeni veriler ortaya koymuştur.

Osman Fikri Sertkaya’nın “Göktürk (Runik) Harfli Yazıtların Envanter, Alfabe ve Bibliyografya Problemleri Üzerine” , “Yenisey Yazıtları’ndan 10, 25, 41, 51, 70, 109 ve 110 Üzerine Etimolojik Açıklamalar İle Düzeltmeler”, “Göktürk Tarihini Meseleleri: Yenisey Yazıtlarının Yayınlarındaki Bazı Okuma ve Anlamlandırmaların Düzeltilmesi, Yeni Okuma ve Anlamlandırma Teklifleri”, “Kızıl Kum Yazıtında Geçen Kişi Adı Üzerine”, “E-2 Uyük Arjan Yazıtı”, başlıklı makaleleri Türkoloji alanında önemli kaynaklardır.

Hatice Şirin User’in “Yenisey Yazıtlarının Okunma ve Anlamlandırılması Üzerine Yeni Öneriler – 1”, “Yenisey Yazıtlarının Okunma ve Anlamlandırılması Üzerine Yeni Öneriler –2”, bildirileri ile “Hakasya Bulgusu Eski Bir Türk Mezar Taşı: Açurı (Oçurı, Y 26) makalesi de yeni çalışmalara kaynak oluşturmaktadır.

Eski Türkçe konusunda önemli çalışmalar ortaya koyan Erhan Aydın da Yenisey Yazıtları konusunda, “Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Genel Sorunlar Üzerine Notlar”, “Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalara Bir Bakış”, “ Eski Türklerde Meslek Adları, (Eski Türk Yazıtlarına Göre)”, “S. Gerard Clauson’un Etimolojik Sözlüğünde Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Veriler” makaleler yazmış, bildiriler sunmuştur. Saydığımız bu çalışmalar tezimizi oluştururken kullandığımız temel kaynaklardır.

1.4.Yenisey Yazıtlarının Numaralandırılması, Adlandırılması ve Listelenmesi

Yenisey Yazıtlarının yıllar içerisinde yapılan araştırma ve çalışmalarla yeni bulunan yazıtların eklenmesi ve de yazıtların üslup olarak da birbirlerine benzemesi sebebi ile araştırmacılar arasında yazıtların numaralandırılması ve adlandırılması konusunda uyum sağlanamamıştır.

Yenisey Yazıtları, ilk kez W. Radloff’un 1895 yılında yayınladığı *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei* adlı eserinde incelenen yazıt sayısı 40’tır. W. Radloff, yazıtları bulundukları yerlere göre ve de çeşitli kısaltmalarla adlandırmıştır.

W. Radloff’tan sonra Türkiye’de ilk olarak Hüseyin Namık Orkun tarafından ele alınan Yenisey Yazıtları, Orkun’un 1940 yılında yayınladığı Eski Türk Yazıtları adlı eserinde W. Radloff’un kullandığı adlandırma ve kısaltmalar kullanılmıştır. 1952 yılında S. Ye. Malov *Yeniseyskaya pis’mennost’ Tyurkov, teksti iperevodı* (Moskova-Leningrad) adlı çalışmasında 51 Yenisey Yazıtı’nı, Uyuk-Tarlak’a 1 numara vererek numaralandırmıştır. Malov da numaralandırmalarında W. Radloff’un sıralamasını izlemiştir. Malov ile birlikte yazıtların numaralandırılması ve adlandırılması biraz daha sistematik hale gelmiştir. Bundan sonra ya E kısaltması ile ya da Y, Ye kısaltmaları ile yazıtlar numaralandırılmıştır.

Yenisey Yazıtlarının künyelerini vermek ve bulundukları yerleri bildirmek amacıyla A. M. Şçerbak 1970 yılında “Yeniseyskiye runičeskiye nadpisi kistorii otkritiya i izuçeniya” (*Tyurkologiçeskiy Sbornik* 1970, Moskova, 1970, ss. 111-134) adlı makalesinde Yenisey Yazıtları’nın o zamana kadar bilinen yazıtların numaraları ve bulundukları yerler yazılmıştır. Yazıtlar müzelere göre sınıflandırılmıştır. Şçerbak’ın

listesine göre Tuva Müzesinde 18, Minusinsk Müzesinde 30, Leningrad Antropoloji ve Etnografya Müzesinde 5, Helsinki Ulusal Müzesinde 1 yazıt bulunmaktadır, bunların dışında 18 tanesi de yazıtların dikildiği yerde yer almaktadır. Makalede, para, ayna ve metal parçası gibi eşyalar üzerinde yazı bulunan eserler ise ayrıca sınıflandırılmıştır.⁸

Vasilyev'in 1983 yılında yayımladığı *Korpus Tyurkskih runičeskih pamyatnikov basseyne Yeniseya* (Leningrad: Akademiya Nauk SSSR) adlı çalışmasında E1 Uyuk-Tarlakyazıtından başlanılarak toplam 145 yazıtın envanter bilgileri verilmiştir. Eserde yazıtlar tek tek tanımlandıktan sonra yazıtın harf çevrimleri, 145 yazıtın metin görüntüleri ve de yazıtlara ait fotoğraflar tek tek verilmiştir.

Sema Barutçu Özönder'in 2002 yılında basılan *Türkler* ansiklopedisindeki "Eski Türklerde Dil ve Edebiyat" başlıklı makalesinin "Asya Alanı Türk Runik Harfli Yazıtların Bölgelere Göre Dağılımı" başlıklı ana bölümün "Güneydoğu Sibirya'da" başlıklı alt bölümünde, yeni bulunan yazıtları da ekleyerek 185 yazıtın adını tek tek vermiştir.⁹

Osman Fikri Sertkaya'nın 2008 yılında Dil Araştırmaları dergisinin 2. sayısında yayınlanan "Göktürk (Runik) Harfli Yazıtların Envanter, Alfabe ve Bibliyografya Problemleri Üzerine" adını taşıyan makalesinde, Vasilyev'in verdiği 145 yazıt liste hâlinde sıralandıktan sonra Eerbek I (E 147), Eerbek II (E 149), Şan'çı III (E 152) yazıtlarının Kormuşin'in 1997 yılında yayımladığı *Tyurkskiye Yeniseyskiye epitafii, teksti i issledovaniya* adlı eserinde bulunduğunu ancak 146 numaralı yazıttan itibaren bir liste yapılmadığını belirtmiştir. Sertkaya, makalesinde, 2007 yılında Ankara'da yapılan 38. ICANAS (International Congress of Asian and North African Studies) kongresinde Vasilyev'in, son buluntularla Yenisey Yazıtlarının 184'e çıktığını söylediği de bildirilmektedir.¹⁰

Tezimizde, Kızıl-Tuva Müzesi Yazıtlarının listesini D. Vasilyev'in I. Kormuşin'in A. M. Şçerbak, N. Bazilhan ve O. F. Sertkaya'nın envanterlerinde karşılaştırmalar yaparak oluşturduk. Numaralandırma konusunda da uluslararası çalışmalarda genel kabul olan "E" kısaltmasını tercih ettik.

⁸ Erhan Aydın, "Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Genel Sorunlar Üzerine Notları", 3. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C 1, Ankara 2011 s. 89.

⁹ Sema Barutçu Özönder, "Eski Türklerde Dil ve Edebiyat", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 3 Ankara, 2002, s. 481-501

¹⁰ Osman Fikri Sertkaya, "Göktürk (Runik) Harfli Yazıtların Envanter, Alfabe ve Bibliyografya Problemleri Üzerine", *Dil Araştırmaları* 2 Bahar, İstanbul 2008, s. 7-34.

Tablo 1.4.1. Yenisey Yazıtları Envanteri

ENVANTER NUMARASI	YAZIT ADI	BULUNDUĞU YER
E 1	UYUG TARLAK	MM
E 2	UYUG ARJAN	MM
E 3	UYUG TURAN	TM
E 4	OTTUK TAŞ 1	MM
E 5	BARIK 1	TM
E 6	BARIK 2	TM
E 7	BARIK 3	TM
E 8	BARIK 4	TM
E 9	KARA SUG	TM
E 10	ELEGEST 1	MM
E 11	BEGRE	MM
E 12	ALDII-BER	YERİNDE
E 13	ÇAA-HÖL 1	MM
E 14	ÇAA-HÖL 2	TM
E 15	ÇAA-HÖL 3	Şçerbak'a göre yerinde, Sertkaya'ya göre TM'de, Bazilhan'a göre kayıptır.
E 16	ÇAA-HÖL 4	HELSİNKİ ULUSAL MÜZESİ
E 17	ÇAA-HÖL 5	TM
E 18	ÇAA-HÖL 6	TM
E 19	ÇAA-HÖL 7	MM

E 20	ÇAA-HÖL 8	TM
E 21	ÇAA-HÖL 9	TM
E 22	ÇAA-HÖL 10	TM
E 23	ÇAA-HÖL 11	TM
E 24	HAYA-BAJİ	YERİNDE
E 25	OZNAÇENNEYA 1	MM
E 26	OÇURI	MM
E 27	OYA	MM
E 28	ALTIN-KÖL 1	MM
E 29	ALTIN-KÖL 2	MM (SERGİDE)
E 30	UYBAT 1	MM
E 31	UYBAT 2	MM
E 32	UYBAT 3	MM
E 33	UYBAT 4	Vasilyev'e göre MM'de, Şçerbak'a göre yerinde, Sertkaya'ya göre MM'de Bazilhan'a göre kayıptır.
E 34	UYBAT 5	YERİNDE
E 35	TUBA 1	Şçerbak ve Sertkaya'ya göre MM'de, Bazilhan'a göre kayıp, Vasilyev'e göre mm'de

E 36	TUBA 2	Şçerbak'a göre yerinde, Sertkaya'ya göre MM'de, Bazilhan'a göre kayıp Vasilyev'e göre MM'dedir.
E 37	TUBA 3	MM
E 38	AK-YÜS 1. (KAYA YAZITI)	Şçerbak'a ve Sertkaya'ya göre yerinde, Bazilhan'a göre kayıptır.
E 39	KARA-YÜS 1. (KAYA YAZITI)	YERİNDE
E 40	TAŞEBA	Şçerbak'a göre MM'de Sertkaya'ya göre ise kayıp veya MM'dedir. Bazilhan ve Vasilyev'e göre ise MM'dedir.
E 41	HEMÇİK-ÇIRGAKI	MM
E 42	BAY-BULUN 1	MM
E 43	KIZIL-ÇIRAA 1	TM
E 44	KIZIL-ÇIRAA 2	TM
E 45	KÖJEELİG-HOVU	TM
E 46	TELEE	TM
E 47	SÜCİ	Moğolistan Yazıtı Olarak Düşünülmektedir
E 48	ABAKAN	MM
E 49	BAY-BULUN 2	MM
E 50	TUVA BATI	MM

E 51	TUVA DOĞU	MM
E 52	ELEGEST 2	TM
E 53	ELGEST 3	TM
E 54	OTTUK-DAŞ 2	Şçerbak ve Bazilhan' a göre Tuva Müzesinde. Vasilyev ve Sertkaya'ya göre mm'dedir.
E 55	TUVA GÜNEY	MM
E 56	MALİNOVKA	Şçerbak'a (1970: 113) ve Vasiyev'e göre MM'de, Sertkaya'ya göre ise kayıp veya MM'dedir. (2008:10)
E 57	SAYGIN	TM
E 58	KEZEK-HÜREE	TM
E 59	HERBİS-BAARI	TM
E 60	SARGAL-AKSI	YERİNDE
E 61	SUGLUG-ADIR-AKSI	YERİNDE
E 62	KANMIILDIG-HOVU	YERİNDE
E 63	ORTAA-HEM	YERİNDE
E 64	OTTUK-DAŞ 2	MM
E 65	KARA-BULUN 1	TM
E 66	KARA-BULUN 2	TM
E 67	KARA-BULUN 3	Şçerbak'a göre yerinde, Sertkaya ve Bazilhan'a göre nerede olduğu bilinmemektedir.
E 68	EL-BAJI	MM

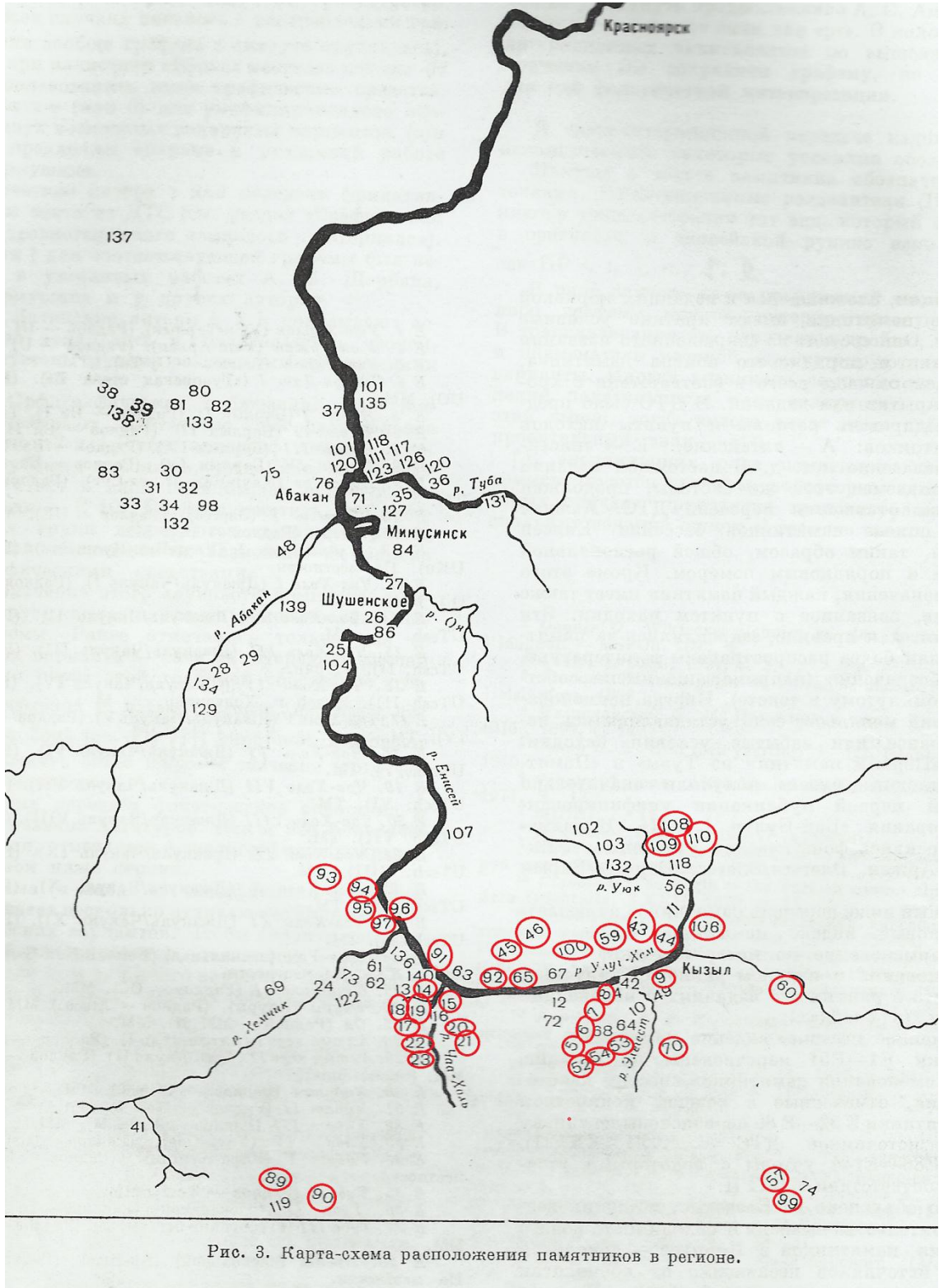
E 69	ÇER-ÇARIK	MM
E 70	ELEGEST 4	TM
E 71	PODKUNİNSKAYA	Şçerbak ve M. Erdal'a göre Sr. Petersburg antropoloji ve etnografya müzesindedir. Bazilhan'ın verdiği bilgiye göre Env. No: 2564-1
E 72	ALDII-BEL2	YERİNDE
E 73	İYME 1	Şçerbak'a göre yerinde, Sertkaya ve Bazilhan'a göreyse nerede olduğu bilinmemektedir. Kormuşin ise Tuva Müzesinde olduğunu belirtir.
E 74	SAMAGLATAY	YERİNDE
E 75	KUTEN-BULUK	YERİNDE
E 76	AYNA 1	Sertkaya ve Bazilhan'a göre kayıptır.
E 77	AYNA 2	MM
E 78	PARA 1	MM
E 79	PARA 2	MM
E 80	KEMER TAKIMINDAKİ BRONZ LEVHA	MM
E 81	KOPÖN ALTIN KÜP 1	MOSKOVA DEVLET M.
E 82	KOPÖN ALTIN KÜP 2	MOSKOVA DEVLET M.

E 83	UYBAT 7	LENİNGRAT DEVLET ERMİTAJ M.
E 84	AYNA 3	Önceden MM'DE 5242 envanter numarası ile saklanmış sonra Abakan'daki Hakasya Müzesine taşınmıştır.
E 85	AYNA 4	MM
E 86	OÖÜRİ'DAN TAŞ TILSIM	MM
E 87	TAŞ AĞIRŞAK 1	MM
E 88	AĞIRŞAK-DAMGA	HAKASYA MÜZESİ
E 89	ÖVÜR 1	TM (YERİNDE)
E 90	ÖVÜR 2	TM SERGİ
E 91	BEDELİĞ VALUN	TM SERGİ
E 92	DEMİR-SUG	TM
E 93	YİR-SAYIR 1	YERİNDE
E 94	YİR-SAYIR 2	TM
E 95	HEMÇİK-BOM 1	TM
E 96	HEMÇİK-BOM 2	TM
E 97	HEMÇİK-BOM 3	TM
E 98	UYBAT 6	HAKASYA MÜZESİ
E 99	ORTAA-TEY	TM
E 100	BAYAN-KOL	TM
E 101	BAYKALOVO	YERİNDE
E 102	ARJAN 1	BATUR MÜZESİ
E 103	ARJAN 2	BATUR MÜZESİ
E 104	OZNAÇENNAYA 2	HAKASYA MÜZESİ

E 105	TUVA KOLEKSİYONUNDAKİ LEVHA	TM
E 106	ÇERBİ	TM
E 107	HADINNIG	YERİNDE
E 108	UYUK-OORZAK 1	TM
E 109	UYUK-OORZAK 2	TM
E 110	UYUK-OORZAK 3	TM
E 111	TEPSEY 1	YERİNDE
E 112	TEMSEY 2	YERİNDE
E 113	TEPSEY 3	YERİNDE
E 114	TEPSEY 4	YERİNDE
E 115	TEPSEY 5	YERİNDE
E 116	TEPSEY 6	YERİNDE
E 117	TEPSEY 7	YERİNDE
E 118	TURAN 1	TAHRİP EDİLMİŞTİR. (SERTKAYA)
E 119	SAGLI (BALBAL YAZITI)	TNİİTALİ (SERTKAYA) KIZIL
E 120	TUGUTÜP 1	KRASNOYARSK M.
E 121	TUGUTÜP 2	KRASNOYARSK M.
E 122	İYME 2	YERİNDE
E 123	TEPSEY 8	YERİNDE
E 124	TEPSEY 9	YERİNDE
E 125	TEPSEY 10	YERİNDE
E 126	TEPSEY 11	YERİNDE

E 127	AYNA 5	MM
E 128	AYNA PARÇASI 6	MM
E 129	AYNA PARÇASI 7	MM
E 130	AYNA PARÇASI 8	MM
E 131	BRONZ LEVHA	MM
E 132	UYBAT 8	YERİNDE
E 133	KOPÖN ALTIN KÜP 3	YERİNDE
E 134	UST-SOS	YERİNDE
E 135	UST-KULOG	YERİNDE
E 136	MUGUR-SARGOL 1	YERİNDE
E 137	KRES-HAYA	YERİNDE
E 138	KARA-YÜS 2	YERİNDE
E 139	ÇAPTIKOV TAŞI	YERİNDE
E 140	MUGUR-SARGOL 2	YERİNDE
E 141	AYMIRLIG KURGANINDA YAY KILIFI 1	RUSYA BİLİMLER AKD. ARK. ENS. ST. PETERSBURG
E 142	AYMIRLIG KURGANINDA YAY KILIFI 2	RUSYA BİLİMLER AKD. ARK. ENS. ST. PETERSBURG
E 143	AYNA PARÇASI 9	URAL DEVLET ÜNİ. ARK. ODASI ŞİFRE: A2/147
E 144	NOVOSYOLOVO	YERİNDE
E 145	MUGUR-SARGOL 3	YERİNDE
E 146	YAZIT HAKKINDA BİLGİ YOK	
E 147	EERBEK 1	TM

E 148	YAZIT HAKKINDA BİLGİ YOK	
E 149	EERBEK 2	TM
E 150	YAZIT HAKKINDA BİLGİ YOK	
E 151	YAZIT HAKKINDA BİLGİ YOK	
E 152	ŞANÇI 3	YERİNDE
E 153	ALAŞ 1	YERİNDE
E 154	ALAŞ 2	YERİNDE

Harita 1.4.1. Yenisey Yazıtları'nın Bulunduğu Yerler, Vasilyev 1983¹¹

¹¹ Kırmızı halka içerisinde verilen yazıt numaraları, tezimizde incelediğimiz, Tuva Müzesi'nde yer alan yazıtlardır.

Tablo 1.4.2. Tuva Müzesi Yenisey Yazıtları Envanteri

YN	EN	Yazıt Adı	Bulunduğu Yer
1	E3	UYUK-TURAN*	TM
2	E5	BARIK 1.*	TM
3	E6	BARIK 2.*	TM
4	E7	BARIK 3.*	TM
5	E8	BARIK 4.	TM
6	E9	KARA-SUG*	TM
7	E 14	ÇAA HÖL2.*	TM
8	E 15	ÇAA HÖL 3.	ŞÇERBAK'A GÖRE YERİNDE (1970:113), SERTKAYA'YA GÖRE TUVA MÜZESİNDE (2008:9) BAZİLHAN'A GÖRE KAYIP
9	E 17	ÇAA HÖL 5.*	TM
10	E 18	ÇAA HÖL 6.	TM
11	E 19	E 19 Çaa-Höl 7	TM

12	E 20	ÇAA HÖL 8.*	TM
13	E 21	ÇAA HÖL 9*	TM
14	E 22	ÇAA HÖL 10*	TM
15	E 23	ÇAA HÖL 11*	TM
16	E 43	KIZIL-ÇIRAA 1.*	TM
17	E 44	KIZIL-ÇIRAA2.*	TM
18	E 45	KÖJEELİG-HOVU*	TM
19	E 46	TELEE*	TM
20	E 52	ELEGEST 2.*	TM
21	E 53	ELGEST 3.*	TM
22	E 54	OTTUK TAŞ 3*	TM
23	E 57	SAYGIN*	TM
24	E 58	KEZEK-HÜREE	TM
25	E 59	HERBİS-BAARI*	TM
26	E 60	SARGAL AKSI*	KAA-KEM İRMAĞI YAKINLARINDA SAHADA YER ALMAKTADIR

27	E 65	KARA-BULUN 1.*	TM
28	E 66	KARA-BULUN 2.*	TM
29	E 70	ELEGEST 4.*	TM
30	E 89	ÖVÜR 1	TM
31	E 90	ÖVÜR 2	TM
32	E 91	BEDELİĞ VALUN	TM
33	E 92	DEMİR-SUG*	TM
34	E 93	YIR-SAYIR 1	SAHADA-YERİNDE
35	E 94	YIR-SAYIR 2	TM
36	E 95	HEMÇİK-BOM 1	TM
37	E 96	HEMÇİK-BOM 2	TM
38	E 97	HEMÇİK-BOM 3	TM
39	E 99	ORTAA-TEY	TM
40	E 100	BAYAN-KOL	TM
41	E 105	TUVA KOLEKSİYONUNDAKİ LEVHA	TM

42	E 106	ÇERBİ	TM
43	E 108	UYUK-OORZAK 1.	TM
44	E 109	UYUK-OORZAK 2.	TM
45	E 110	UYUK-OORZAK 3*	TM
46	E 147	EERBEK 1.*	TM
47	E 149	EERBEK 2.*	TM

Tezimizde sıralamış olduğumuz Tuva Müzesinde yer alan yazıtların tamamı ile ilgili bilgiler mevcuttur. Ancak bazı yazıtların 2007-2008 yıllarında yapılan çekimlerde yerlerinde olmayışından dolayı elimizde fotoğrafı yoktur, bir kısım yazıtların da kırılması, yıpranmış, okunamaz oluşundan dolayı da çizimleri tarafımızdan yapılamamıştır. Bunu belirtmek amacı ile üzerinde çalıştığımız, çizimini, okuma ve anlamlandırma önerisini verdiğimiz yazıtları (*) işareti ile gösterme gereği duyduk.

1.5.Göktürk Alfabesi Hakkında Bilgi

Göktürk alfabesi, bugünkü bilgilerimizle, Türkler tarafından kullanılan ilk yazı sistemidir. Güney Sibiry (Altay – Tuva – Hakasya) ve Moğolistan’da bulunan çok sayıda yazıt üzerinde IV. – VIII yüzyılları içeren tarihlendirmeler mevcuttur. Tarihlendirme sorunu henüz tam olarak açıklığa kavuşmuş değildir. Ayrıca Göktürk

harfli yazıtlar bugünkü tespitlerle, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan'da da bulunmaktadır. Göktürk alfabesi, daha çok taş ve kayalar üzerine kazılmak ve oyulmak suretiyle kullanılmış eski kültür yazılarından. Son zamanlarda kaya resmi alanlarında tespit edilen yazıtlar üzerinde tartışmalar devam etmektedir. Bunların içinde en çarpıcı olan ve hâlâ üzerinde tartışmaların devam ettiği “Yabogan Yazıtı” üzerinde, 15 – 16 Ağustos 2011 tarihlerinde Moğolistan'da yapılan “Türk Kültürünün Gelişme Çağları: Başlangıç ve Yazıtlar Çağı” sempozyumunda Hatice Şirin User, Nurdin Useev, İrina Nevskaya tarafından bildiri sunulmuştur.

D. Vasilyev, Yenisey mezar kitabelerinin Türklerin okuryazarlık oranını belirlemede önemli bir ipucu olduklarını ileri sürer. Vasilyev'e göre, mezar taşları cenaze törenlerinin bir parçasıdır ve bu taşlar profesyonel bitigçiler tarafından değil, sıradan insanlarca yazılmış olmalıdır. Bunun kanıtı ise, mezar taşlarındaki harf şekilleri ve yazım kurallarının düzensizliğidir. İmlâ bozuklukları, “yazar”ların “elit” sınıfa mensup olmamalarının önemli göstergeleridir. Vasilyev, mezar taşları dışındaki küçük eşya yazıtlarının, çinili yazıtların ve kaya üzerindeki ziyaretçi yazıtlarının da eski Türk okuryazarlığını delillendirdiğini belirtir.¹²

O. F. Serkaya'nın görüşü de Türkler arasında okuryazarlığın yaygın olduğu tarafındadır: “Türkler çok geniş bir coğrafyada eğitim, öğretim yaptılar. Çünkü yazı, büyük yazıtların dışında parada, bardakta, tabakta, çantada, küpede, yüzükte, bilezikte, kılıcın, bıçağın kabzasında, tabip generalin kemer tokasında, atın geminde, yani günlük hayatta kullanılan nesneler üzerine yazılarak kullanıldığına göre, süs için yazılmış olması mümkün olamaz. Demek ki o halk, bunu okuyor ve yazıyordu, günlük eşyaları da kullanıyordu. Daha sonra Uygur devrinde Uygur okullarının listesi bulundu. 23 tane Uygur okulunun listesi olduğuna göre, pek muhtemel ki, Göktürklerin de böyle okulları vardı ve bu harflerle eğitim yapıyorlardı.”¹³

Hatice Şirin User'e göre de ilk Türk devletlerinin, çağdaşları olan Avrupalı devletlere göre, yazıyla ilişkilerin çok daha mesafesiz olduğu söylenebilmektedir. Orhun yazıtlarında devletin üst düzey yöneticilerinin halkı bu yazıtlara okumaya ve tarihten ders almaya davet etmesi, halkın okuryazarlığının olduğuna dair en önemli

¹² D. D. Vasilyev, “Kök-Türklerin Okuma Yazma Bilmeleri Sorunu”, *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, 4-7 Eylül 1989, Ankara 1997, s. 297.

¹³ O. Fikri Sertkaya, “Eski Türkler Okur Yazar mıydı?” *Göktürk Devletinin 1450. Kuruluş Yıldönümü – Sempozyum Bildirileri*, Ankara 2001, s. 23 – 27.

verilerdendir. Günümüzde artık sayısı son derece yüksek olan Göktürk harfli bulgular, Avrasya boyunca yayılan ve taşlara olduğu kadar günlük eşyalar üzerine de kazınan, oyulan, nakşedilen Göktürk yazısı, bu metinlerin çok sayıda okuru olduğunu delillendiren belgelerdir.¹⁴

O. Donner'ın Fin Atlası adlı eserde yazmış olduğu “Yenisey Harfleri ile Kitabeler, Yazı Sistemi, Dil” başlıklı makalesinde Orhun yazıtlarında kullanılan harfler ile Yenisey yazıtlarındaki harflerin kullanımlarını şu şeklide kıyaslar: Orhon yazıtları büyük bir intizam göstermektedir, bunun sebebi, karışık yazılar yazmaya alışmış Çin sanatkarları tarafından yazılmış olmasıdır. Yenisey yazıtları ise birbirinden farklı çok sayıda yazıdan çeşitli devirlerde ve birbirlerinden çok uzak bölgelerde yazılmıştır. Bundan dolayı Orhon yazıtları ile Yenisey yazıtları arasında şekil ve durumları bakımından farklılıklar göze çarpmaktadır. Yenisey yazıtlarındaki kimi harfler damgaya yönelmeye başlamış ve ayrıca harfler, farklı yönlerle çevrili şekilde kullanılmıştır.¹⁵

Farklı bir görüş olarak uzun yıllardır saha çalışmaları yapan Servet Somuncuoğlu'nun Muğla Üniversitesi, IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumunda sunmuş olduğu “Tarihi Türk Alfabesinin Kaynakları Ve Oluşumsal Süreci Üzerine Deneme”¹⁶ başlıklı bildirisinde şu bilgileri vermektedir:

“Tarihi Türk alfabesinin oluşumunda damgalarla başlayan bu süreçte en önemli aşama “anlamlandırma” sürecinin başlamasıdır. İşte bu adım daha sonraki dönemde “ses değerleri”nin oluşmasını sağlayacaktır. Yani bir tür harflerin icadı süreci başlamıştır. Bir sonraki aşama ise oluşan ses değerlerinin kelimeye, cümleye, anlama dönüşmesi sürecidir fakat damgalarla sorun çözülmüştür ve coğrafya yeni bir icada zorlamamaktadır. Bir aşamaya daha ihtiyaç vardır yazı için, yerleşikliğe geçmek ve ticaret yapmak. Henüz yazı yoktur ama damgalar artık mezar taşları üzerine taşınmaya başlamıştır. Damgalarla birlikte kutsal sayılanlar da mezar taşlarında yerini alır ve ilk yerleşiklik bu kutsal alanlar çevresinde başlar. Altay dağlarındaki hayat şartlarına dayalı olarak doğan entelektüel arayışların ilk işaretleri böyledir.”

¹⁴ Hatice Şirin User, “Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri”, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s. 41.

¹⁵ Otto Donner, “Fin Atlası, Orhun Yazıtları” Çev. Metin Sirman, Sabit Dalbaşar, Töre Yayınları, İstanbul 2005, s. 50.

¹⁶ Servet Somuncuoğlu, “Tarihi Türk Alfabesinin Kaynakları ve Oluşumsal Süreci Üzerine Deneme” Muğla Üniversitesi, IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri Muğla 22-24 Aralık 2011, Ankara 2012, c. 1, s. 165.

Tarihi Türk alfabesi üzerine söylenecek çok sözün olduğu açıkça ortadadır. Özellikle de saha çalışmalarının artması ve Türk Kültür tarihine ait verilerin Türk araştırmacılar tarafından toplanması, analiz edilmesi, karşılaştırılması, yeni bulguların ortaya konması yeni ufuklar açacaktır. Türk kültüründe yazı ve yazının kullanılması konusunda tartışmalar bilimsel ve popüler anlamda kısa sürede bitmeyecektir. Tarihin en önemli tanıklığı olan yazı, Türk tarih Kültür ve Medeniyeti'nin tekrar yorumlanmasında büyük önem taşımaktadır. Bunun için de eski Türk kültürüne ait yazılı metinlerin tam anlamı ile ortaya konması gerekmektedir. Bu metinlerin ortaya konmadan Türk Kültür ve Medeniyeti'nin tarih içindeki derinliğini anlamamız mümkün değildir.

Genel olarak “Göktürk harfli metinler” adı altında tanımlanan bu yazıtların okunmasında V. Thomsen ve W. Radloff ‘un okuma anahtarları kabul edilmiştir. Tezimizde biz de bu okuma anahtarını esas aldık.

1.6.Göktürk Alfabesinin Kökeni Meselesi

Göktürk alfabesinin kökeni konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Bu farklı görüşler, Göktürk harfli metinlerdeki harflerin şekil bakımından başka alfabelerdeki harflere benzemesinden yola çıkılarak oluşturulmuştur.

Göktürk yazıtlarına ilk atıfta bulunan gezginlerden Messerschmidt ve Strahlenberg, yazıtlardaki harfleri İskandinav kökenli runik yazıya benzettikleri için bu harflere de “runik” adını vermişlerdir. Fin bilgini O. A. Heikel gibi bazı araştırmacılar da bu görüşü benimsemişlerdir. Heikel’in geliştirdiği teoriye göre, runik harfler Türklere İskandinavlardan geçmiştir. Runik “gizemli, esrarlı, sihirli” anlamına gelen bir kelimedir. Ancak bu harflerle Göktürk harfleri arasında şekil benzerliğinden öte başka ortak bir nokta bulunmadığı için bu görüş pek taraftar bulamamıştır. Yine de Göktürk harflerine “runik” adının verilmesi bilim dünyasında gelenek hâlini almış, bugün de halen Göktürk yazıtları literatürde “runik harfli yazıtlar” olarak da geçmektedir.¹⁷

Orhun yazıtlarını ilk okuyan Danimarkalı araştırmacı V. Thomsen Göktürk

¹⁷Mesut Şen, “Eski Türk Harflerinin Çözümü”, *Kültür Tarihinde Gizli Diller ve Şifreler*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Erdal Şahin, Picus Yayınları, İstanbul 2008, s. 239.

harflerinin kökenini, Sami alfabesinin bir kolu olan Arami alfabesine dayandırmaktadır. Thomsen'in dışında, H. Pedersen, Karl Menges de Göktürk harflerinin, Pehlevî, Soğdak gibi İran yazıları aracılığıyla Göktürklere ulaştığını ya da Göktürk harflerinin doğrudan Aramî kökenli olduğunu kabul etmişlerdir. S. G. Clauson da Göktürk harflerini Soğd harfleri ile ilişkilendirmiş, Göktürk harflerinin prototiplerini Eski İran kökenli, Soğd, Pehlevî harfleri ile Eski Yunan kökenli Baktriya harflerinde aramayı teklif etmiştir. Ayrıca Clauson, Göktürk harflerinin, Türkçe yazı yazmak amacıyla muhtemelen bir Soğd tarafından icat edildiğini savunmaktadır.

V. Thomsen Göktürk harflerini Kuzey Run yazısıyla ilişkilendirmemiştir. Thomsen önceleri Göktürk harflerinin menşei, sağdan sola doğru yazılması ve harflerin karşıladığı ses değerlerinin benzerlikleri bakımından Aramî alfabesine dayandırırken, daha sonra bu harflerden bazılarının Türkçe isimlerden kaynaklanan ideografik bir yapıya sahip olduğunu da söylemiştir. Mesela ona göre **D** “Y¹” işareti “ay” tasviridir, **↓** “ok, ku” işareti “ok”un resmidir. **Ճ** “B²” işareti Türk evini tasvir etmektedir. **Գ** “R²” işareti “er, er kişi”, **Կ** “L²” işareti “el”, **Տ** “T¹” işareti “at”, **Գ** “G¹” işareti “ağ, balık ağ” resmini, **Ն** “N²” işareti de “iniş” fikrini sembolize etmektedir. V. Thomsen 1922 yılında yazdığı bir makalesinde ise Soğutça araştırmalarıyla tanınan R. Gauthiot'un görüşlerine katılmış ve Göktürk harfleri ile Soğd harfleri arasında ortak yönler bulunduğu fikrini benimsemiştir.

Göktürk harflerinin Türk damgalarından çıktığını kabul eden araştırmacılardan Y. D. Polivanov **Լ** “S²” işaretinin Eski Türkçede *süngü* şeklinde geçen “mızrak”ı tasvir ettiğini söylemektedir. A. Róna-Tas da **Ճ** “D²” işaretinin Eski Türkçe *ed* “mülkiyet” kelimesini karşıladığını iddia etmektedir. N. N. Arsitov, N. G. Mallitskiy gibi bilim adamları ise bu harflerin tamamen Türk damgalarından çıktığını ileri sürmektedirler.

Ahmet Çağferoğlu, Hüseyin Namık Orkun, Ahmet Cevat Emre, Viktor G. Guzev ve Sergey G. Klyastorniy'in gibi Türkologlar da Göktürk harflerinin Türkler tarafından icat edildiğini ve ideogramlardan çıktığını savunmaktadır. Ahmet Çağferoğlu, İvan Timofeyeviç Savenkov'un Türk dinî ayinlerine ait semboller teorisi ile Aristov, Polivanov gibi bilginlerin Türk damgaları teorisini birleştirerek Göktürk alfabesinin Türk kökenli olduğunu savunur. Çağferoğlu'na göre yazının gelişmesinde ilk basamak göz devresi (optik devre), ikinci basamak ise kulak devresidir (fonetik

devre). A. Cağferoğlu'nun görüşü, Yenisey yazıtlarındaki harfler, Orhun yazıtlarındaki Göktürk harflerinden daha eskidir. Yenisey yazıtlarındaki harfler optik yani görsel devreyi, Göktürk harfleri ise fonetik, işitsel, devreyi temsil ederler.

A. Cağferoğlu “Türk Dili Tarihi” kitabında beş Göktürk harfini ele alır ve alfabenin Türklerce icat edildiğine delil olarak gösterir.¹⁸

1. 𐰚-𐰛 bu harf yay resmidir. Kalın y, ya ve ay seslerini verir. Tek başına “ya” okunur. Eski Türklerle bugünkü Sibiry Türk kavimleri bilinen silaha yay değil “ya” derler. Ayrıca “Altay Türkleri ile eski Kırgız damgalarından biri” de “ya - 𐰛” damgasıdır. Aynı harf aynı zamanda bir ay resmidir ve “ay” sesini de verir. Kırgızlardan Soldu kabilesinin damgası da “ay damga”dır. Eski Kanglıların ve bugünkü Altay Türklerinin damgaları da “ay” olmuştur.
2. 𐰜 Bu işaret açıkça bir ok resmidir. Göktürk yazısında “ok, uk, ko, ku” seslerini verir. Tek başına olduğu zaman da ok kavramını karşılar.
3. 𐰝 İnce “s” harfini karşılan bu şekil de Göktürk anıtlarında sıkça geçen “süngü”yü temsil eder.
4. 𐰞 - 𐰟: Bu harf bir dağ zirvesini gösterir. Aynı zamanda damga olarak 𐰟 kullanılmaktadır. Eski Türkçede tag olarak söylenir aynı zamanda kalın t sesini verir.
5. 𐰠: Bu işaret bir çadır-ger resmidir. Çadır Eski Türkçede “eb” kelimesi ile ifade ediliyordu. Söz konusu har de “ince b, eb” seslerini vermektedir.

A. Von Le Coq tarafından kağıda yazılı Göktürk alfabesinde harflerin adları “up, an, iç, ip, ag, it...” şeklinde verildiği gibi, Göktürk alfabesinden çıkmış olan Sekel yazısında da harflerin adları da “eb, ecs, ec’, ed, ef ...” şeklindedir. Harflerin “eb, ok” gibi anlamlı kelimelere karşılık olması, sistemin böyle bir temel (ideogram temeli) üzerine kurulduğunu ve artık bir kavramı ifade eden bazı resimlerin stilize edilmiş dahi olsa Göktürkler çağında hâlâ seçilebildiğini göstermektedir.

Resim temelli harflere örnek olarak başka örnek ant” sesini veren 𐰡 𐰢 𐰣 “ant içilen kaba benzetilmektedir. Bu şekil, ant içilirken kap içinde kan içme âdetini yansıtan kabı tasvir eder. 𐰤 𐰥 “aş, ş” sesini veren bu harfler ise “aş” yenen kaba benzemektedir.

¹⁸ Ahmet Cağferoğlu, “Türk Dili Tarihi”, Enderun Yayınları, İstanbul, 1984, s. 127.

Bu görüşlerin dışında, Viktor G. Guzev ile Sergey G. Klyastorniy'in 1993'te ortaya koydukları ve Viktor G. Guzev'in 2000 yılında sunduğu bir bildiri ile geliştirdiği teori de Göktürk alfabesinin Türk icadı olduğuna yöneliktir. Bu teoriye göre:¹⁹

- a. Bir alfabede harflerin sayısının çok olması hem kelime, hem de hece yazılarına özgüdür. Göktürk alfabesinin harfleri de çoktur, (38-40). 26 fonem, dolayısıyla 26 harf Göktürkçeyi ifadeye kâfidir. Eğer yazı tam alfabetik olsaydı 26 harf yeterli olabilirdi.
- b. Ünlülerin kelime başında bulunmaması da hece yazısı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.
- c. Viktor G. Guzev, J. Friedrich'in "Geschince der Schrift" (1966) eseri ile I. J. Gelb'in "A Study of Writing" (1974) adlı eserindeki teorik görüşleri esas almıştır. I. J. Gelb'in araştırmalarına göre her yazının temelinde resim vardır. Göktürk yazısında da "en az beş tartışmasız resim vardır: **𐰇** "at", **𐰆** "ay, ya" **𐰈** "eb" **𐰊** "er" **𐰋** "ok".

Ona göre, şu harfler de muhtemel resim işaretleridir: **𐰌** "ag" **𐰍** "as (saç)" **𐰎** "el" **𐰏** "en (iniş)" **𐰐** "es, s (süngü)" **𐰑** "ı (ıgaç, ağaç)" **𐰒** "ık, (iğ)" **𐰓** "iç, (içmek)"
Bu işaretlerin verdiği sonuca göre "bütün kendiliğinden doğma yazı sistemlerinde olduğu gibi" Göktürk yazısı da kelime yazısı olarak başlamış ve alfabetik yazı öncesi evrim basamaklarından geçmiştir.

- d. I. J. Gelb'e göre bir işaretin temsil ettiği kelimedenden bağımsız olarak fonetik bir değer kazanması, gerçek bir yazı sistemine geçiş demektir. Örnek olarak Göktürk yazısındaki **𐰈** "eb" önce "ev"i ifade etmek için kullanılmış zamanla herhangi bir kelimenin içindeki "eb" seslerini ifade etmiştir. **𐰇𐰊𐰈** (ebirü) (evirerek)
- e. Yazının gelişmesinin farklı evrelerini yansıtan yöntemlerin yanyana bulunması onun kendiliğinden doğma olduğuna delildir. Bu evreleri Göktürk yazısında görebiliriz.
𐰇 "at", **𐰆** "ay, ya" **𐰈** "eb" **𐰊** "er" **𐰋** "ok" gibi örnekler fonetik değildir, resim yazının kalıntısıdır, yani ilk evredir.

¹⁹ Ahmet Bican Ercilasun, "Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi", Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s. 168.

𐰪𐰆𐰸 (ebirü), 𐰣𐰇 (yok) 𐰪𐰆𐰸𐰆 (ermiş< imiş) örneklerinde 𐰸, 𐰣, 𐰆 işaretleri artık “ev, ok, er” kavramlarını değil, kelimeler içindeki sesleri vermektedir. Fonetikleşme adımı başlamıştır. Bu evreye “fonetik hece” yazısı denilebilir.

Yukarıda anlatılan evrede “ebirü” içindeki “eb” seslerinin “eb (ev)” kavramıyla ilgisi kalmamıştır ama 𐰸 şeklindeki tek işaret halen iki sesi birden vermektedir.

Sonraki evrede ünlü de aradan kaldırılır:

𐰪𐰆 (öl) 𐰪𐰆 (ol) 𐰪𐰆𐰆𐰆 (otuz)

Daha sonraki evrede “ok, ök” gibi heceler ters çevrilebilmektedir. 𐰪𐰆𐰆𐰆 (kodı) = (<ok+o+ad+ı) 𐰪𐰆𐰆𐰆 (<ök+ü+en).

Ünlü-ünsüz değerindeki harflerin sadece ünsüzünün değerini koruyup ünlünün, başka bir ünlüyle değişmesi de alfabe olma yolunda bir başka evredir. 𐰪𐰆𐰆𐰆 “kızıl” (“al” değerindeki son işaret burada artık “ıl” sesini karşılamaktadır.)

Son evre tamamen alfabetik-fonemografik” yani her harfin bir sese karşılık geldiği evredir. 𐰪𐰆𐰆𐰆 (bini =beni), 𐰪𐰆𐰆𐰆: 𐰪𐰆𐰆𐰆 (kişi oğlu, kişi oğlu)

f. Göktürk yazısının kendiliğinden doğma olduğuna bir delil de büyük ünlü uyumuna göre ayrılan ikiz ünsüzlerin olmasıdır.

𐰣 (ab) 𐰸 (eb) 𐰆𐰆 (ad) 𐰆𐰆 (ed)

g. Göktürk alfabesinde, tipik Türk hece türlerinden olan tek ünlülü heceyi temsil eden harfler vardır.

𐰣 (ı: ağaç) 𐰆 (u-: uyumak)

Bu teorileri karşılaştırıp yorumlamak gerekirse, Göktürk alfabesindeki harfler ile diğer alfabeler arasında şekilsel olarak benzerliklerin olduğu gerçektir, İskandinav runlarına baktığımızda ya da Aramî alfabesini incelediğimizde yakınlıkları ve benzer harfleri görüyoruz, ancak sadece şekil olarak benzerlik o alfabenin devamı ya da aynı kökten geldiği görüşünü savunmamıza yetmez. Harflerin almış olduğu ses değerleri, hece ve sözcük kurulumları da incelenmelidir.

Ahmet Bican Ercilasun’un Göktürk alfabesi hakkındaki yorumuna göre de Göktürk yazısı hem kelime, hem hece, hem ses birimlerini eş zamanlı olarak bünyesinde taşıyan karmaşık bir yapıya sahiptir. Sonuç olarak Göktürk yazısı, resim ve damgaları içine alan “yazı öncesi durumu, kelime, hece ve harf evrelerini kapsayan

bütün kendiliğinden doğma yazı sistemlerine özgü doğal evrim yolunu” katetmiş ve harf yazısına dönüşmüştür.

Bu görüşe göre de en önemli dayanak noktası Türk damgalarıdır. Aidiyeti simgeleyen Türk damgaları, kaya resminde artık mühür, imza niteliğini taşır hale gelmiştir. Kaya resimlerinde ve yazıtlarda yer alan Türk damgaları incelendiğinde, Göktürk harfleri ile benzerlikler hatta doğrudan Göktürk alfabesindeki harflerin damga olarak kullanıldığı görülmektedir. Kaşgarlı Mahmut’un Dîvânü Lügati’t-Türk eserinde yer alan yirmi dört Oğuz boyunun damgalarında Göktürk harflerine benzer damgalar vardır, bu da Göktürk harflerinin farklı boylar tarafından da kullanıldığının göstergesidir. Damgadan yazıya geçiş konusunda tam bir yorum yapabilmek için Türk damgalarının daha derinlemesine araştırılması gerekmektedir. Ancak bu çalışmalardan sonra, kaya resmi, damga ve harfler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tartışılabilir ve ortaya bir teori konulabilir.

Tablo 1. 6. 1. Yenisey Yazıtlarında Yer Alan Harfler

No	Yazı Çevrimi	Ses Değerleri	Harfler
1	A	a, ä	Ɽ ⱥ ⱦ Ⱨ
2	E	e	ⱨ Ⱪ ⱪ ⱬ Ɑ Ɱ Ɐ
3	I	i, e	ⱱ Ⱳ ⱳ ⱴ Ⱶ ⱶ
4	W	o, u	ⱷ ⱸ ⱹ ⱺ ⱻ
5	Ŵ	ö, ü	ⱽ Ȿ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ
6	B ¹	b	Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ
7	B ²	b	Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ
8	D ¹	d	Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ
9	D ²	d	Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ
10	G ¹	ğ, ğ	Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ
11	G ²	g	Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ
12	Y ¹	y	Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ
13	Y ²	y	Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ
14	Y ²	y	Ɀ Ɀ
15	K ¹	k	Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ
16	^l K	ık, k ₁ , k	Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ
17	^w K	ok, uk, ku, ko, k	Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ
18	K ²	k	Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ
19	^w K	ök, ük kö, kü, k	Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ
20	L ¹	l	Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ
21	L ²	l	Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ
22	Lt	alt, lt	Ɀ Ɀ
23	M	am, em, m	Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ Ɀ

2. METİN

Tezimizin metin bölümünde, Tuva Müzesi'nde yer aldığı tespit edilen 47 yazıt tanımlanmıştır. Bu yazıtların tanımlanmalarında tarihsel bilgi verilip, kim tarafından ne zaman bulunduğu belirtilmiştir. Taşın fizikî özellikleri de tasvir edilmiştir. Tanımlamaların ardından yazıt üzerinde daha önce çalışmış olan araştırmacılardan H. N. Orkun'un *Eski Türk Yazıtları*²⁰ kitabındaki çeviri yazı ve anlamlandırmaları, D. Vasilyev'in *Korpus Tyurkskih Runičeskih Pamyatnikov Basseyne Yeniseya*²¹ eserindeki harf çevrimi, I. Kormuşin'in *Tyurksiye Yeniseyskiye Epitafii, Grammatika, Tekstologia*²² çalışmasındaki çeviri yazısı aktarılmıştır. Ayrıca, ele aldığımız yazıtlar üzerinde, çalışma yapan, makaleler yazan araştırmacıların yorumlarına da atıflarda bulunulmuştur.

Yazıt fotoğraflarının 35x50, 50x70, 70x100 değişik ebatlarda baskılarından çizim haline dönüştürdüğümüz 28 yazıtın metin aktarımları, harf çevrimleri, çeviri yazıları ve özgün okuma denememiz verilmiştir. Okuma denememizde, daha önce okuma önerileri karşılaştırılıp en kapsamlı olarak ele alınan D. Vasilyev'in okuma önerilerinden farklı olan kısımlar kırmızı renk ile belirtilmiştir. *Yenisey Yazıtlarının* görsel olarak da aktarılabilmesi için yazıtların fotoğrafları ve de yapmış olduğumuz çizimlerin görüntüleri her yazıtın karşısında yer almaktadır.

²⁰ Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

²¹ D. D. Vasilyev, *Korpus Tyurkskih Runičeskih Pamyatnikov Basseyne Yeniseya*, Akademiya Nauk SSSR, Leningrad 1984.

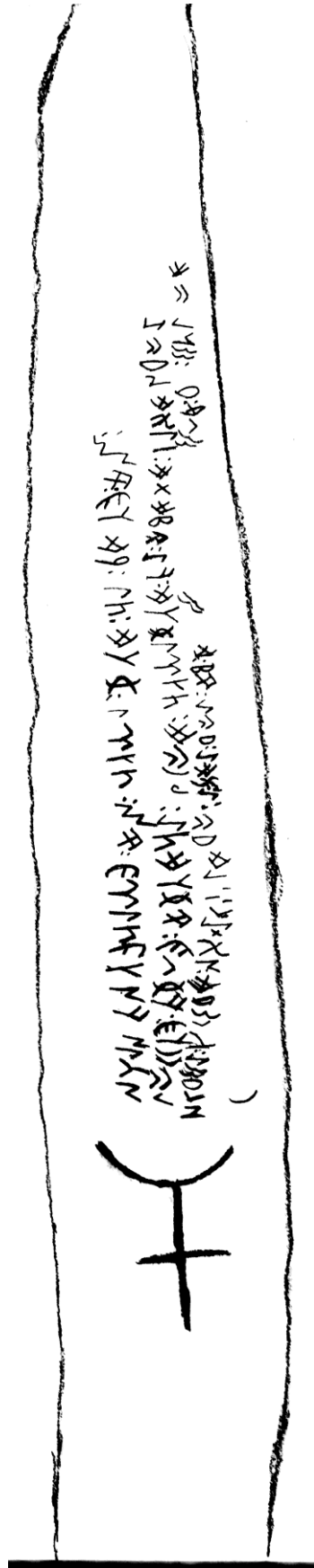
²² İ. V. Kormuşin, *Tyurksiye Yeniseyskiye Epitafii, Grammatika, Tekstologia*, Moskova 2008.

2.1. Kızıl, Tuva Müzesi Yenisey Yazıtları Fotoğraf, Çizim ve Metinleri

Yazıt 1: E 3 Uyug Turan

Resim 2.1.1. Uyug Turan

Resim 2.1.2. Uyug Turan, metin görüntüsü

1888'de J. R. Aspelin tarafından, Uyug Irmağının sol kolu olan Turan Irmağının sağ kıyısında, Uyug Bozkırı'nda şimdiki adı ile Turan kentinde bulunmuştur. J. R. Aspelin'den sonra 1891 yılında Klementz, 1906 yılında ise J. G. Granö yazıtı tasvir etmişler ve de estampajını almışlardır. Yazıt, 1943 yılında Kızıl kentindeki Tuva Müzesi'ne taşınmıştır. Yazıtın envanter numarası E 3'tür. Uyug Turan yazıtının toprak yüzeyindeki boyutu, 277 x 38 x 27 cm ölçülerindedir.

Yazıtın bir yüzünde 3 diğer yüzünde de 3 satır olmak üzere 6 satır bulunmaktadır. Taşın rengi açık kahverengidir. Taşın yüzeyinde yazıtların dışında bir de av hayvanları figürleri bulunmaktadır. Hüseyin Namık Orkun'un belirttiğine göre de taşın kuzey yüzeyinde yaban domuzuna benzer bir hayvan motifi yer almaktadır. Taşın ön üst kısmında ayrıca güneşi simgelediğini düşündüğümüz çember işlenmiştir. Yazıt ilk olarak W. Radloff tarafından yayınlanmıştır. Ardından Türkiye'de H. Namık Orkun Eski Türk Yazıtları çalışmasında, W. Radloff'un çizimlerinden yararlanarak yazıtı yer vermiştir. Arından da Malov, Vasilyev, Kızlasov, Kormuşin yazıt üzerinde çalışmalar yapmıştır.

H. N. Orkun'un Çeviri Yazısı

1. kuyda konç^uy'm y^az'da ogl'm ^ayta sⁱz'ime ^ay'ta b^ükm^ed'm ^adr'lt'm kün'im
k^ad^aş'm ^ay'ta ^adr'lt'm
2. ^altunl'ğ keş'iğ bel'imte b^ant'm t^enri el'imke b^ükm^ed'm siz'ime ^ay'ta
3. için kül^üğ tir'iğ b^en t^enri el'imte y^eml'iğ b^en
4. Üç yetmiş y^aş'mka ^adr'lt'm ^eğ^ük k^atun y^er'mke ^adr'lt'm.
5. T^enri el'imke k'zg^ak'm ogl'm öuz ogl'm ^altı bin yont'm.
6. K^an'm Tülb^eri k^ara bud'un kül^üğ k^ad^aş'm siz'ime ?lⁱş'im ^er ök^üş ^er ogl^an ^er
küdeğül^er'm kız k^elⁱnl^er'm b^ükm^ed'm.

H. N. Orkun'un Anlamlandırması

1. Kuyda prensesim, yaylada oğlum söyleye, sizlerime söyleye doymadım; ayrıldım. Halkım, arkadaşlarım söyleye; ayrıldım.
2. Altunlu okluğu belime bağladım. Semavî elime doymadım; sizlerime söyleye.
3. Ben Üçin Külüğ Tiriğ'im. Semavî ülkemde ben yemliğim (?)
4. Altmış üç yaşında ayrıldım. Müstefrişe hatun yerimdem ayrıldım.

5. Semavî elimde evlatlık kızım, üveği (?) oğlum, altı bin atım.
6. Hanım Tülberi; avam halık, meşhur arkadaşım; sizlerim... er; genç adamlar, güveğilerim kız (ve ?) gelinlerim doymadım.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. quyl¹d¹a:qunčj¹m:s²zd²ä:ug¹l¹m:y¹t¹a:s²zmä:y¹t¹a:b²ükmd²m:d¹r¹l¹t¹m:kün²m:qd¹š¹m:j¹t¹a:d¹r¹l¹t¹m
2. l¹t¹un¹l²g¹:keš²g²:b²el²mt²ä:b¹n¹t¹m:t²nr²iel²m:kä:b²ükmd²m:s²izmä:y¹t¹a
3. üčün²:kül²g²:t²ir²g²:b²n²:t²nr²i:el²m:t²ä:y²ml²g:b²n²:s²izmä:y¹t¹a
4. üčy²et²m<...>d¹:y¹š¹ma:d¹:r¹l¹t¹m:g²ükqt¹un¹:y²r²mkä:d¹r¹l¹t¹m
5. t²nr²i:el²mkä:qzyqm:uy¹l¹m:üz:ug¹l¹m:l¹lt¹ib²iñ:y¹un¹t¹m:
6. qn¹m:t²ül²b²r²i:qr¹a:b¹ud¹n¹:kül²<...>:qd¹š¹m:s²izmäl²s²mr²:üküs²r²:ug¹l¹n¹r²:kü d²g²ül²r²m:qiz:kl²n²l²r²m:b²ükmd²m

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. qujda qunčujim özdä oglım ajita äsizim-ä ajita bökmädım adiriltim kinim qadašim ajita adiriltim
2. altunlig kešig belimtä täñri elimkä bökmädım äsizim-ä ajita
3. öčin külig tirig bän täñri elimtä jämlig bän
4. üç jetmiş jašımqa adiriltim ägük qatun järimkä adiltim...
5. täñri elimkä qazyaqım oylım altı biñ jontım...
6. qanım tülbäri qara bodun külig qadašim äsizim içiçim är üküš är oğlan är küdagülärim qiz kalinlärim bökmädım äsizimä jita

Talat Tekin'in Çeviri Yazısı²³

1. Kuyda kunçuyum, özde oğulum, yata! Esizim e! Yata! Bökmedim. Künüm kadaşım, yata! Adırdım. “vadideki prensesim, vadideki çocuklarım, yazık! Ne üzücü! Doyamadım (size) akrabalarım, yazık! Ayrıldım (sizden).”
2. Altunlig kēşig bēlimte bantım. Teñri élimke bökmedim. Esizim e! Yata! Altın oku belime bağladım. Kutsal ülkeme doyamadım. Ne yazık! Ne üzücü!

²³ Talat Tekin, “On a Misinterpreted Word in the Old Turkic Inscriptions”, *UAJB* 35, 1964, p. 134–144.

Anlamlandırma

1. (Güzel bir) Vadideki Köyümden, obamdan ayrıldım. Doyamadım, eşimden, oğlumdan, arkadaşlarımdan ayrıldım, ne yazık!
2. (Sadağımda) altın ok, belimde altın yay taşırdım. Ne yazık ki Tanrı'nın (bana verdiği vâde) doldu.
3. (Bu dünyada) Üçin Külüg (adı ile) güçlü, kuvvetli yaşadım, Tanrı'ya (Tanrı iline, uçmağa) ulaştım...

Yazıt 2: E 5 Barık 1

Resim 2.1.3. Barık 1

1891 yılında, Barık Irmağı kıyısında, D. A. Klementz tarafından meydana çıkarılmıştır. Birinci yazıt, kırmızı kum taşından yapılmıştır, yazıt taşın doğu tarafında olup 3 satırdan oluşmaktadır. Taş, 147 x 53 cm boyutundadır.

1943 yılında Tuva Müzesi'ne taşınmıştır. İlk taşın bilinen envanter numarası ise E 5'tir. Yazıtın adı H. Namık Orkun'da Barlık olarak geçmektedir.

Yazıt, Öz Yeğen Alp Turan adına dikilmiştir. İsmin önündeki lakap, şahsın kağan ile akraba olduğunun yani yeğeni olduğunun göstergesidir. Yazıtta Alp Turan'ın Altı Oğuş'a mensup olduğu belirtilmektedir.

H. N. Orkun'un Çeviri Yazısı

1. $\epsilon^r \epsilon^{rd} \epsilon^{mi} \epsilon^{tım} \epsilon^{bd} \epsilon^{m} \epsilon^{rd} \epsilon^{mi} \dots$ (üçün ?)
2. öz yiğ'en alp turan altı oguz bud'nda üç y'ğirmi ($y^a \epsilon^1 mka$) $\epsilon^d r^1 d^1 m$
3. $b^e \epsilon^g \epsilon^r k^i me s^i z^i me \epsilon^d r^1 d^1 m$

H. N. Orkun'un Anlamlandırması

1. er erdemi adıma tapdım. Erdemi (için)
2. öz yiğen Alp Turan Altı Oğuz kavminden on üç [yaşımda] ayrıldım
3. beğlik nüfuzumdan, sizlerimden ayrıldım

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. $r^2 r^2 d^2 m : t^1 m : uzt^1 < \dots > zr^2 d^2 migunč / \hat{J} (?) a$
2. $\ddot{u}zy^2 ig^2 n^2 lpt^1 ur^1 n^1 : l^1 t^1 iug^1 < \dots > b^1 ud^1 n^1 d^1 a : \check{c}y^2 g^2 r^2 m < \dots > i/p (?) zd^1 t^1$
3. $b^2 g^2 r^2 km : s^2 zmäd^1 r^1 l^1 d^1 m$

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. är ärdämi toquz tabduz ärdämig kăč qoñim
2. öz jigän alp turan altı oguş bodunda äñ jägirmi altı älim qanıma adirildim
3. bäg ärkimä äsizimä adirildim

Metin Aktarımı

- ↓>>ƒΓ⊗×Υ℥>ℑ⋈⊣>↓>⋈Γ⊗×ΥΥ **1.**
ℑ...ℑℑ...⊗ΥΓƒ?...ℑℑ>>>Λ'!>Γ⋈↓>⋈↓ℑℑƒ?⊣ℑ **2.**
⊗ℑ↓ℑℑℑ⊗⊣↓ℑ⊗ℑΥƒ⋄ **3.**

Harf Çevrimi

1. $R^2R^2D^2MI : T^1WKWZ T^1 B^1WD^1WN^2 : R^2D^2MIG^2 \dots WNÇ : WK\dots$
2. $\hat{W}Z \ YIG^2N^2 \ L^1P : T^1WR^1N^1 : L^1T^1 : WG^1S^1: B^1WD^1N^1D^1A\dots$
 $Y^2G^2IR^2M\dots AD^1\dots D^1$
3. $B^2G^2R^2K^2M A S^2ZMA: D^1R^1LD^1M$

Çeviri Yazı

1. (e)r (e)rd(e)mi **tokuz (a)t b(o)dun** (e)rd(e)mig ...ünç ok[(u)m]
2. Öz yig(e)n (a)lp tur(a)n (a)ltı **og(u)ş** bod(u)nda üç y(e)girmi ... [adr(ı)ld(ı)m]
3. B(e)g (e)rk(i)m es(i)z(i)m adr(ı)ld(ı)m

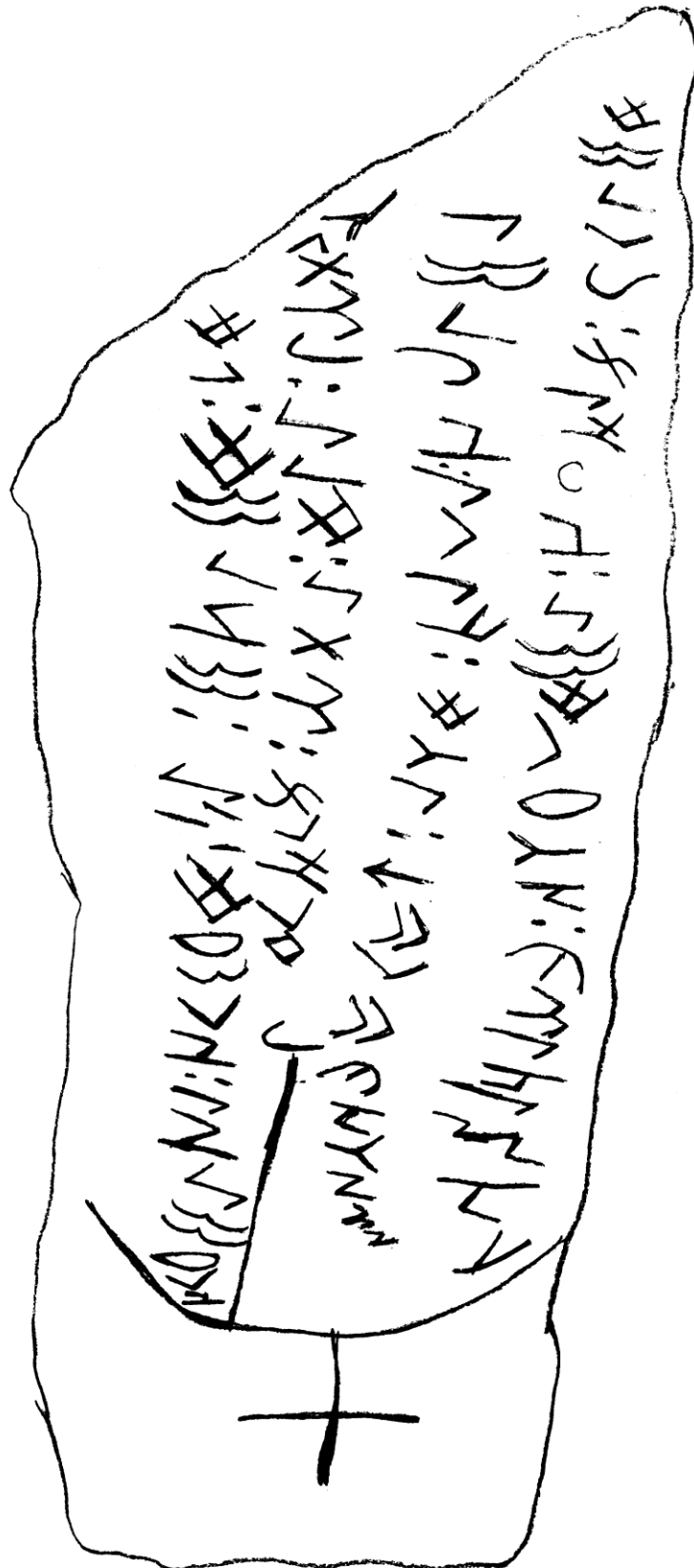
Anlamlandırma

1. (Ben) Dokuz At boyundan erdemli bir er (idim), erdemli (olduğum için) Üñç Ok (diye) bilindim, anıldım...
2. Altı Uguş boyunda, öz yeğenim Alp Turan'dan, on üç ilimden, kağanımdan ayrıldım.
3. Güçlü ve erk (sahibi bir) bey idim, ne yazık ki, (bu dünyadan, ülkemden) ayrıldım. (Uçmağa vardım)

Yazıt 3: E 6 Barık 2

Resim 2.1.5. Barık 2

Resim 2.1.6. Barık 2, metin görüntüsü

1891 yılında D. A. Klementz tarafından, Barık Irmağı'nın kıyısında bulunmuştur. Barık 1 yazıtı ile aynı özellikleri taşımaktadır. Yazıtın bir ucu kırılmıştır. Barık 1 yazıtındaki aynı damga bu yazıtta da yer almaktadır. Yazıtta 4 satırlık bir metin vardır. Taşın ölçütü 151 x 52 x 25 cm'dir. Envanter numarası E 6'dır. 1961 yılında İ. A. Batmonov tarafından Tuva Müzesi'ne taşınmıştır.

H. N. Orkun'un Çeviri Yazısı

1. Köni Tirⁱğ üç y^as'mda kansız bold'm
2. Külüğ Tut^uk içⁱm kişi kıldı
3. Bunusuz ^erde b^en ^erdⁱ[m]
4. Kuydaki konç^uy'mga ^ad'r'ld'm ^ap^ama

H. N. Orkun'un Anlamlandırması

1. Köni Tiriğ üç yaşında babasız oldum
2. Ağabeyim Külüğ Tutuk adam etti [= büyüttü]
3. Erlerde ben kadersiz idim
4. Kuydaki prensesimden ayrıldım ablama

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. kün²it²ir²g²:üçy¹s¹md¹a:qn¹s¹iz:b¹ul¹d¹m
2. (k)ül²üg²t¹ut¹uq:içm:kis²i:qıl¹d¹i
3. (b¹)un²us¹uz:r²d²ä:b²n²:r²d²:(m)
4. quy¹d¹<...>qı:qunçy¹mg¹a:d¹r¹l¹d¹m:<....>

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. küni tirig üç jaşimda qaşsüz boldım
2. külüg tutuq işim kişi qıldı
3. buşusuz ärdä bän erdim
4. qujdaqı qunçjimga adırıldım apam-a

Metin Aktarımı

- ⊗ℵℵ>δξΓΥ⊙ℵ : ℵℵ⊗ΛℵΛℵ : ℑΥΓℎΓℕℵℵ 1.
ΓℵℵΓℵ : ΓΛΓℵ : ⊗ΛΓ : ↓ℵ>ℵℑΥℵℵ 2.
⊗×Υℵ : ℕ⊕ : ℵ×Υ : ξ>Υ>⊙>δ 3.
⊗Γ : ⊗ℵℵℵ : ℵ'ℵ⊗ℵ>ℵ : Γℵ : ℵℵℵ>ℵ 4.

Harf Çevrimi

1. $K^2\hat{W}N^2T^2IR^2G : \hat{W}\check{C} Y^1S^1MD^1A : K^1N^3S^1IZ: B^1WLD^1M$
2. $K^2\hat{W}L^2\hat{W}G^2T^1T^1W K : I\check{C}M : K^2IS^2I : K^1IL^1D^1I$
3. $B^1WN^3WS^1WZ : R^2D^2A : B^2N^2 : AR^2D^2M$
4. $K^1WY^1D^1A : K^1I : K^1WN\check{C}Y^1MG^1A : D^1R^1L^1D^1M : PM$

Çeviri Yazı

1. K(ü)ni tir(i)g üç y(a)ş(ı)mda k(a)ñsız bold(u)m
2. Külüg Totok iç(i)m kişi kıldı
3. Buñusuz erde ben erd(i)m
4. Kuyda ki kunç(u)y(u)mga (a)dr(ı)ld(ı)m : (a)p(a)m

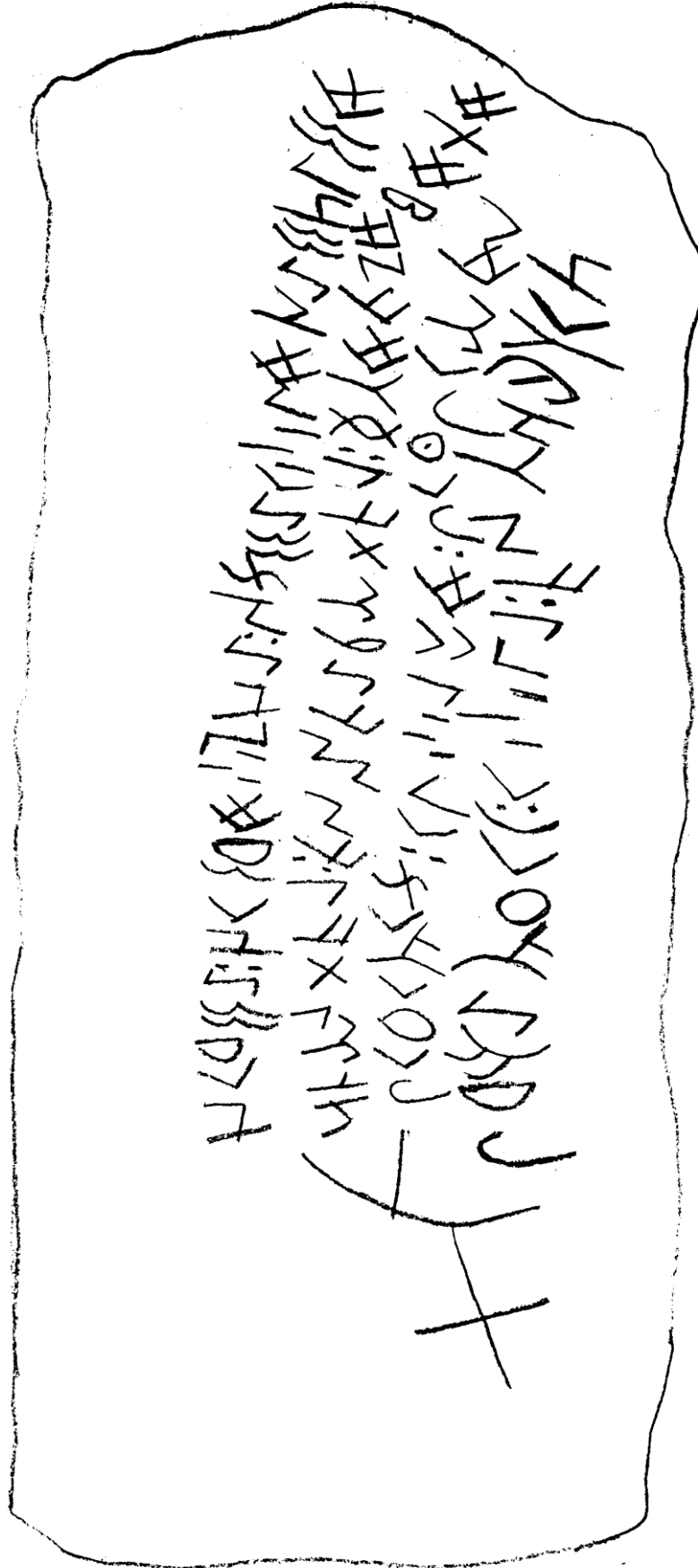
Anlamlandırma

1. (Ben) Küni Tirig (Namlı yiğittim) üç yaşımda babasız kaldım
2. (Beni) Külüg Totok (adlı, namlı) ağabeyim büyüttü, yetiştirdi
3. (Onun sayesinde) Dertsiz, tasasız (yaşadım) erlerin (yiğitlerin arasına katılıp aralarında) er (oldum)
4. Köyümdeki (obamdaki), eşimden ayrıldım...

Yazıt 4: E 7 Barık 3

Resim 2.1.7. Barık 3

Resim 2.1.8. Barık 3, metin görüntüsü

Yazıt 1891 yılında D. A. Klementz tarafından Barık Irmağı çevresinde bulunmuştur. Barık 1 ve 2 yazıtı ile aynı taş özelliğini taşımaktadır, aynı damgalar bu yazıtta da vardır. Taşın boyutu, 150x50x25 cm'dir. Yazıt 4 satırlık bir metinden oluşmaktadır. İ. A. Batmonov tarafından 1961 yılında Tuva Müzesi'ne taşınmıştır. Bilinen envanter numarası E7'dir.

Baysa Sangun'un oğlu Külüg Çor adına bu mezar taşı dikilmiştir. Külüg Çor, sıkıntısız büyüdüğünü belirtmektedir, ancak gökteki güneşe, devletine, eşine, ve evlatlarına doyamadan öldüğünü ifade etmektedir.

H. N. Orkun'un Çeviri Yazısı

1. B^ayna Ş^anun oğlu Külüg Çur
2. Bunusuz ulgat'm bun bu ^ermⁱş
3. t^enrid^eki künke y^erd^eki elⁱmke b^ükm^edⁱm
4. kuyda konç^uy^lmgaka özde ogl^lmka ^ad^rl^dm

H. N. Orkun'un Anlamlandırması

1. bayna Sangun'un oğlu Külüg Çur
2. Ketersiz büyüdüm. Keder bu imiş:
3. Gökteki güneşe (=Tanrının gününe), yerdeki elime doymadım.
4. Kuydaki prensesimden, vadideki oğlumdan ayrıldım.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. b¹y¹ç(?)as¹n³un¹:ug¹l¹i:kül²üg²çur¹
2. b¹un³us¹uz:ul¹g¹at¹m:b¹un³b¹ur²ms²
3. t²nr²id²ki:kün²ki:y²r²d²ki:el²mkä:b²ükmd²m
4. quy¹d¹a:qunçy¹mg¹aqa:üzd¹ä:ug¹l¹mqa:d¹r¹l¹d¹m

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. bay opa saun oyli külüg çor
2. bujusuz ulgat[t]im buju ärmiş
3. täñridäki künkä järdäki elimkä bökmädim
4. qujda qunçujiimgaqa özdä oglımqa adırıldım

Anlamlandırma

1. (Ben) Baysa Sangun oğlu Külüg Çor
2. Dertsiz ve sıkıntısız büyüdüm, er kişi oldum.
3. Tanrı'nın (bize verdiği gökteki) güneşe, yeryüzündeki ilime (ülkeme, obama, yaşadığım topraklara) doymadım.
4. Köyümdeki, obamdaki eşimden, öz oğlumdan ayrıldım...

Yazıt 5: E 8 Barık 4

Resim 2.1.9. Barık 4

Yazıt, 1891 yılında D. A. Klementz tarafından Barık Irmağı'nın yakınında 1. Barık yazıtının yanında bulunmuştur. Yazıt, kırmızı renkli kum taşından yapılmıştır. Bu taş, diğer Barık yazıtlarına göre daha çok tahrip olmuştur, bu sebeple yazıt üzerindeki pek çok harf silinmiş durumdadır. Yazıt üzerinde Vasilyev'e göre 3 satır, Kormuşin'e göre ise 5 satır bulunmaktadır fakat son iki satır şu an silinmiş durumdadır.

Taşın boyutu, 115x53x12 cm'dir. Yazıt Tuva Müzesi'nde E 8 envanter numarası ile bulunmaktadır. Yazıtın ilk yayımı W. Radloff'a aittir.

Barık yazıtları birbirlerine yakın yerlerde dikilidir. Bu yazıtlardaki ifadeler de birbirlerine benzemektedir.

H. N. Orkun'un Çeviri Yazısı

1. ...elⁱmke b^ükm^edⁱm
2. [ku]yda konç^uy[']mka^ad^r'ldⁱm
3. [k^a]ns[']z k^aldⁱm

H. N. Orkun'un Anlamlandırması

1. ... elime doymadım
2. Kuydaki prensesimden ayrıldım
3. Babasız kaldım

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. <...>ücn²:b²ükmd²m
2. <...>d¹a:quçy¹mg¹<...>
3. <...>qn³s¹za:<...>

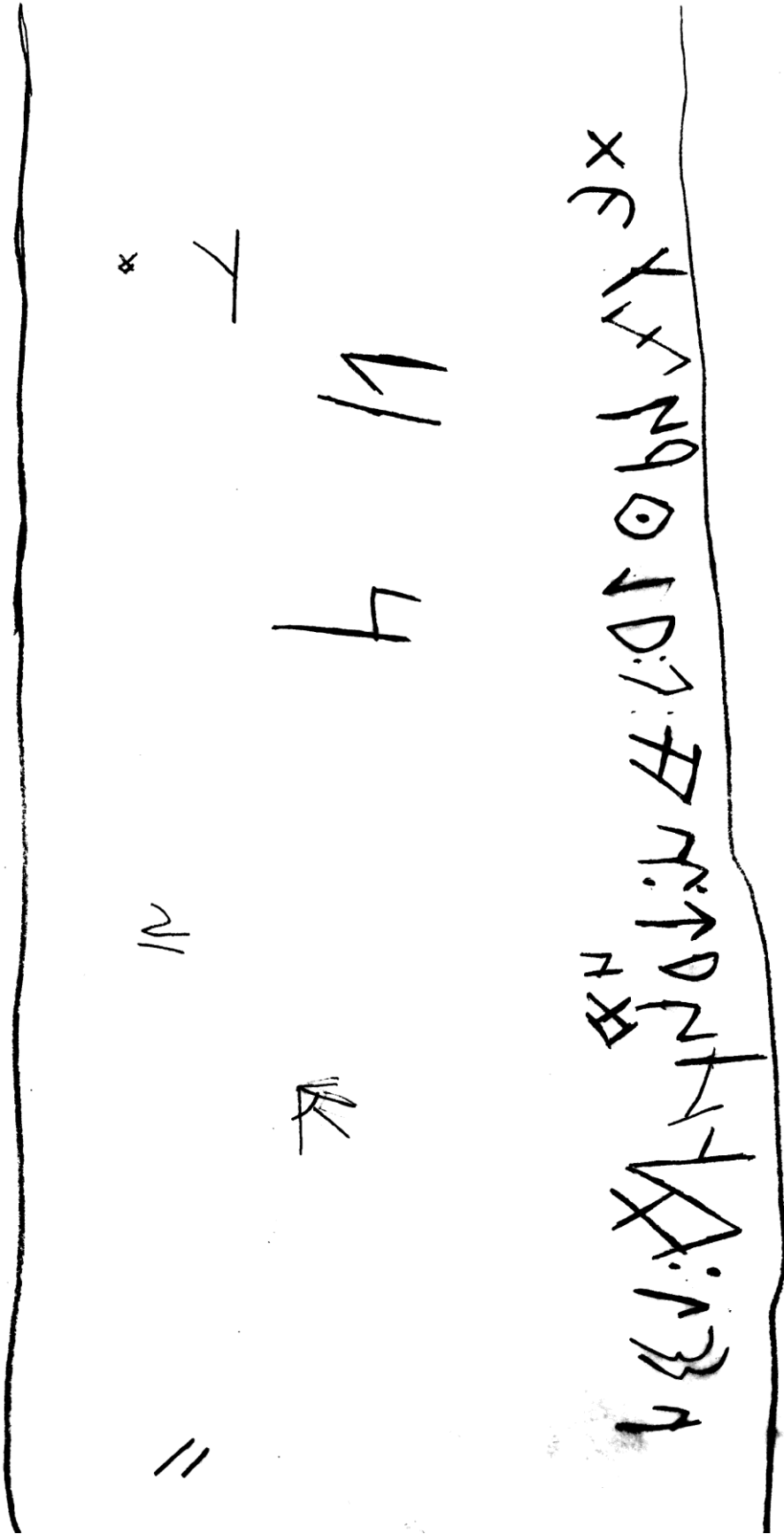
I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. ...kün aj: bökmädim-ä
2. ...[quy]da qunçugim : adiriltim
3. ...yägin bän...

Yazıt 6: E 9 Kara Sug

Resim 2.1.10. Kara Sug

Resim 2.1.11. Kara Sug, metin görüntüsü

1888 yılında J. R. Aspelin başkanlığındaki Fin Arkeoloji Kurumu tarafından Elegest civarında, Kara Sug Irmağı'nın aktığı vadide bulunmuştur. D. A. Klementz yazıtı 1891 yılında incelenmiş, V. A. Oşurkov ise 1892 yılında yazıtın estampajını çıkararak W. Radloff'a vermiştir. Yazıt üzerinde 5 satırlık Göktürk harfli yazıt bulunmaktadır. Bu yazıtın 2 satırı bir yüzde, diğer 3 satırı ise diğer yüzde yer almaktadır.

Taşın boyutu, 190x41x16 cm ölçülerindedir. Yazıt 1961 yılında sahadan alınarak Tuva Müzesi'ne yerleştirilmiştir. E 9 envanter numarası ile müzede kayıtlıdır. Yazıt ayrıca, Ulug-Kem-Kara-Sug ve günümüz Türkçesindeki ses değişikliği ile Ulu-Kem-Karasu yazıtı olarak da adlandırılmaktadır.

H. N. Orkun'un Çeviri Yazısı

1. ...(ogl^a)n¹ma sⁱzⁱmä ^ad¹r¹ld¹m
2. ...togd¹m b^en
3. ...m...rda b^enüsü y^ok ^ermⁱş y¹l¹nd yüz ^elⁱğd(ä)
4. ...k m¹....üzä
5. ...r m...a...

H. N. Orkun'un Anlamlandırması

1. ...oğullarımda, sizlerimden ayrıldım
2. ...doğdum ben
3. ...abide taşı yok imiş yüz yılında (?) ellide
4.
5.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. <...> (ug¹l¹)n¹mas²zmäd¹r¹l¹d¹m
2. <...> (t²)ug¹d¹mb²n²
3. <...>m<...>r¹d¹a:b²ñüs²üy¹ukr²ms²y¹l¹n³y²üzl²g²d²
4. <...>t²mi<...>üzä
5. <...>r²m<...>a<...>

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. ...kün aj: bökmädim-ä
2. ...[quy]da qunčugīm : adīriltīm
3. ...yāgin bān...

Metin Aktarımı

×ƒYŝH?◇JDA⊗Υ:↑DHIH†◇:J}¶3.

.....H⊗ 4.

Harf Çevrimi

3. ...R¹D¹A : B²NGŴS²Ŵ : Y^{1W}K : R²MS¹ Y¹L¹N³ : Y²ŴZL²G²D²
4.T²M...

Çeviri Yazı

3. ... (e)rde b(e)ngüsü yok (e)rm(i)ş y(a)l(ı)n yüzl(ü)gd(e) ²⁵
4.tm...

Anlamlandırma

3. (Benim adım) Yalın Yüzlü Er, bengü taşı (yok demesinler)
4.

²⁵ E 9 Kara Sug Yazıtı, H. N. Orkun ve D. Vasilyev'e göre 5 satırdan oluşmaktadır. Yazıtta kırılma ve yıpranmalardan dolayı bugün yalnızca 3. ve 4. satırında harfler görülebilmektedir.

Yazıt 7: E 14 aa-Höl 2

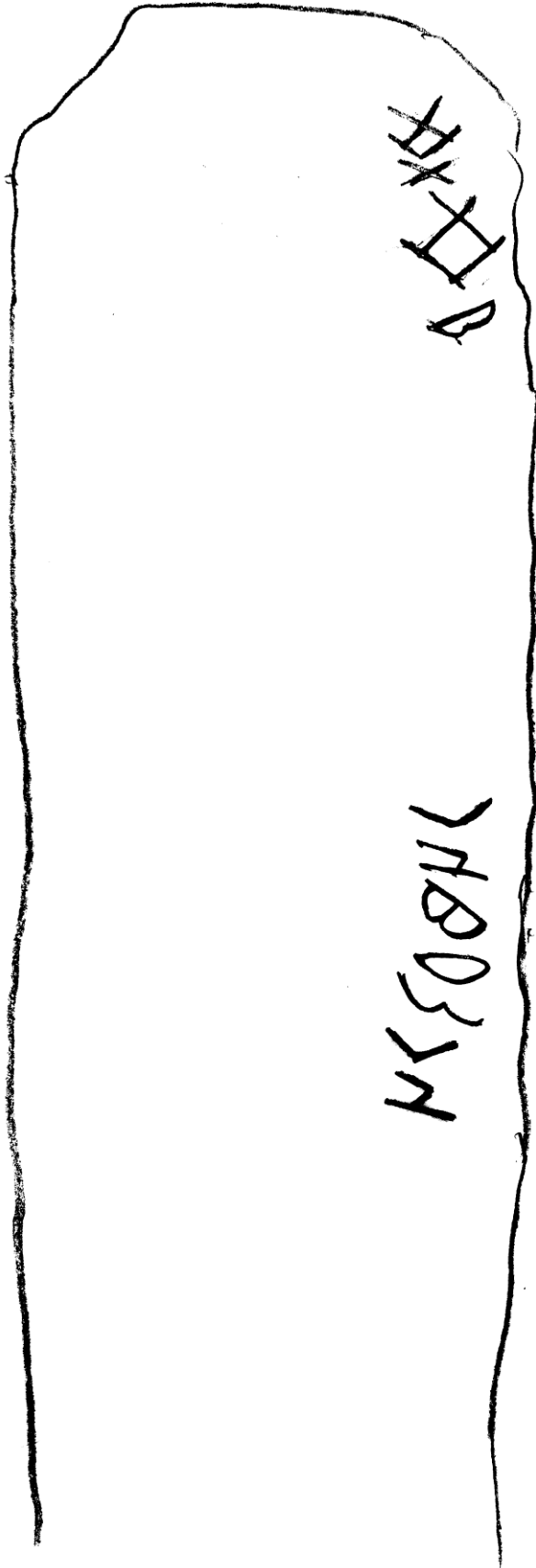

Resim 2.1.12. aa Höl 2/1

Resim 2.1.14. aa Höl 2/2

Resim 2.1.15. Çaa Höl 2/2 metin görüntüsü

Resim 2.1.16. Çaa Höl 2/3

BAŞ 15
YILLIK

Resim 2.1.17. Çaa Höl 2/3 metin görüntüsü

Ulug-Kem Nehrine dökülen ırmaklardan biri olan Çakul'un civarında 11 yazıt bulunmuştur. Bu yazıtların birincisini V. A. Oşurkov bulmuştur. Çaa-Höl yazıtları olarak adlandırılan bu yazıtların ikincisi ise 1888 yılında J. R. Aspelin başkanlığındaki Fin Arkeoloji Kurumu tarafından bulunmuştur. 1891 yılında D. A. Klementz, 1892 yılında da V. A. Oşurkov yazıtın kopyalarını almışlardır. W. Radloff da bu estampajları alarak yazıt üzerinde çalışmış ve yayınlamıştır.

Yazıt 1961 yılında Tuva Müzesi'ne alınmıştır. Taşın boyutu, 115x41x20 cm'dir. 3 satırlık metinden oluşan yazıt üzerinde bir de damga bulunmaktadır. Yazıtın müzedeki envanter numarası E 14'tür.

Yazıtın bir diğer ismi Çakul yazıtlarıdır. Yakınındaki nehirden dolayı bu isimle de anılan yazıtlar, H. Namık Orkun tarafından da bu şekilde kaydedilmiştir.

Kitabe, Elçi Çor Küç Bars'ın anısına yapılmıştır. Elçi Çor Küç Bars, hanımları, oğulları, devleti ve beyleri ile vedalaşmaktadır. Çor ünvanı, kağan – hanın yardımcısı olarak düşünülebilir. Bu yazıtta, hem “elçi” hem de “çor” ünvanına sahip olan Küç Bars, Ulu devletin başındaki “bey”leri ile de vedalaşmaktadır.

H. N. Orkun'un Çeviri Yazısı

1. El²ç Çur Küç B^ars
2. Kuyda konç^uy¹mka sⁱz¹m ogl¹mka b^ükm^ed¹m
3. T^enri el¹m Ul^un ş^ada e¹rimkâ^ad¹r¹ld¹m

H. N. Orkun'un Anlamlandırması

1. El(i?)ç Çur Küç Bars
2. Kuyda prensesime, sizlerime oğluma doymadım
3. İlahi prensesime, sizlerime, oğluma doymadım
4. İlahi elim(den); Ulung Şad(dan), adamlarım(dan) ayrıldım

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. el²ccur¹ : kücb¹r¹s¹
2. quy¹d¹a : quncy¹mqa : s²zmä : ug¹l¹mqa : b²ükmd²m
3. t²nr²i : el²m : kä : b¹r¹d¹im : s²zmä : b¹ükmd<...>

Yazıt 8: E 15 Çaa-Höl 3

Yazıt, 1889 yılında O. Haikel tarafından Çaa-Höl (Çakul) ırmağının 8 km yukarısında, ırmağın sol kıyısında bulunmuştur. Taşın güney yüzünde 3 satırlık bir metin vardır. Yazıtın bugünkü yeri, Şçerbak'a göre bulunduğu yerdedir, Osman Fikri Sertkaya'ya göre ise Tuva Müzesi'nde bulunmaktadır.²⁶ Yazıtın bilinen envanter numarası E 15'tir. Yazıtın fotoğrafı elimizde mevcut değildir.

H. N. Orkun'un Çeviri Yazım

1. ${}^e r^a t^1 m y^a r^u k t^e g^i n b^e n$ bir $o t^u z y^a s^1 m d a s^i z^i m ä$
2. ki. $M^u k b^i l ä$ togma ${}^e r d i$ oğlu $b^e n$ ${}^e d g ü g ä b^u k m^e d^1 m s^i z ä$
3. $b u d^u n^a$ ra bol...n için $e l^i g u y^a m g a^a d^1 r^1 d^1 m ä s n i(?)$

H. N. Orkun'un Anlamlandırması

1. er adım Yaruk tegin. Ben yirmi bir yaşında sizlerime
2. ... ile dğma idi. Ben oğlu iyice doymadım. Size
3. Kavmin arasında ol... için elli arkadaşımдан ayrıldım...

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

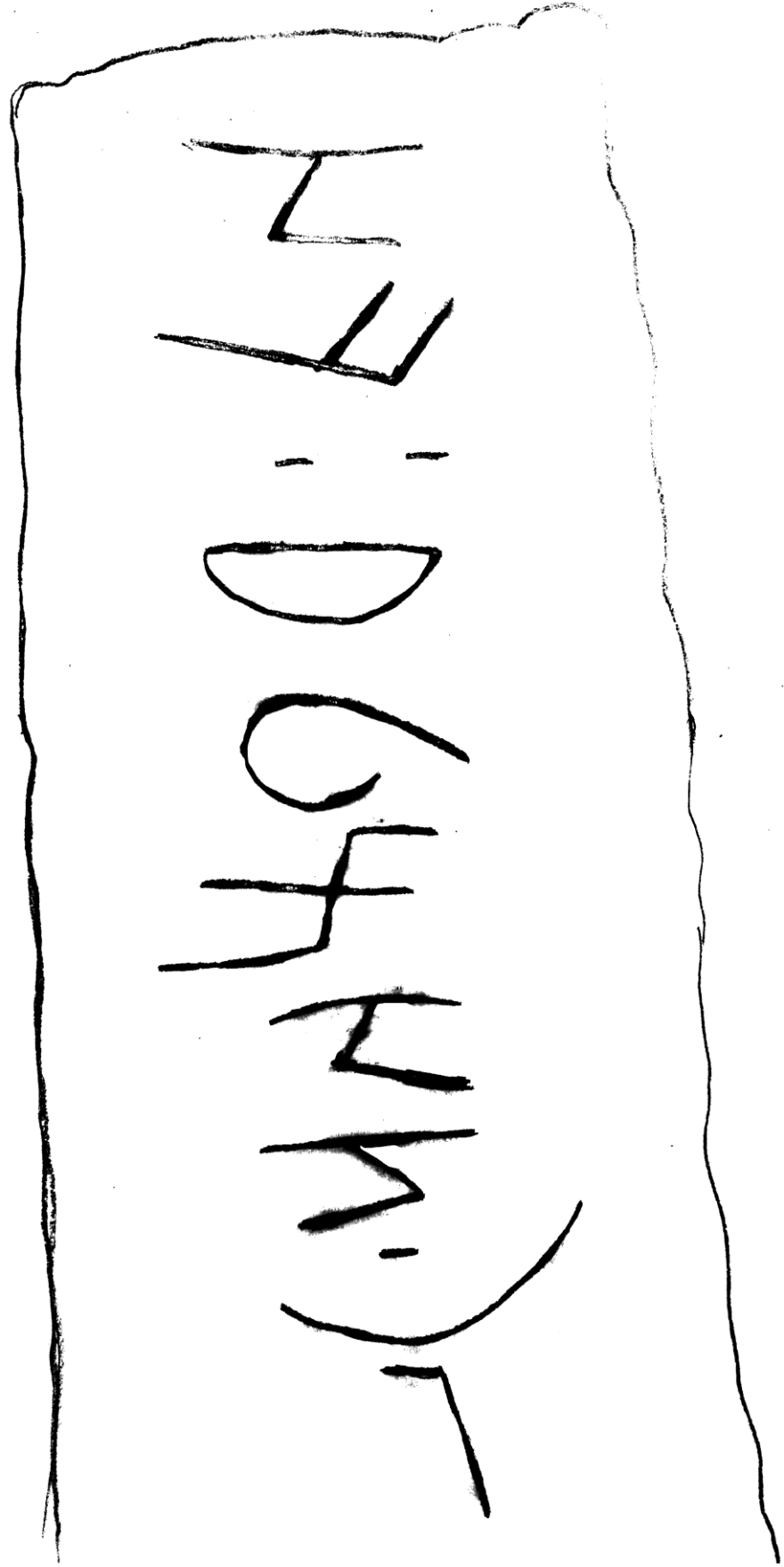
1. $b^1 u d^1 n^1 r^1 a : b^1 u l^1 r^2 : n^2 : g c ü n^2 : e l^2 g : u y^1 m g^1 a : d^1 r^1 l^1 t^1 m : s^2 z n^1 n^2$
2. $k i t^2 m ü k b^2 l^2 e : t^1 z d^2 m a : r^2 d^2 b^1 u g^1 l^1 i : b^2 n^2 m g ü g d^2 m z m d^2 m : s^2 z e$
3. $r^2 t^1 m : y^1 r^1 u q t^2 g n^2 : b^2 n^2 : b^2 t^2 g : u t^1 z : y^1 s^1 m d^1 a : s^2 z m e$

²⁶Osman Fikri Sertkaya, "Göktürk (Runik) Harfli Yazıtların Envanter, Alfabe ve Bibliyografya Problemleri Üzerine" *Dil Araştırmaları* 2, Bahar, İstanbul 2008, s.7-34

Yazıt 9: E 17 aa-Höl 5

Resim 2.1.18. aa Höl 5/1

Resim 2.1.19. Çaa Höl 5/1 metin görüntüsü

Resim 2.1.20. aa Höl 5/2

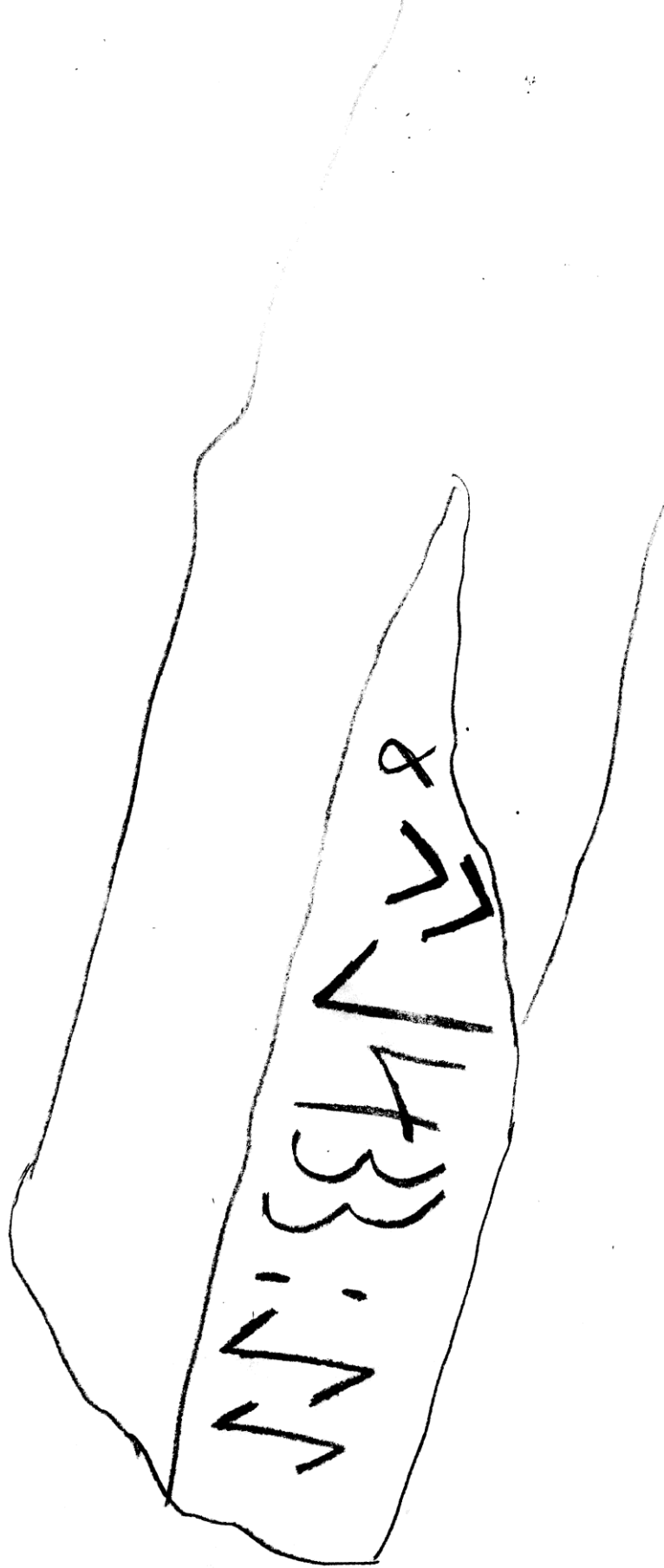
Resim 2.1.22. aa Höl 5/3

Resim 2.1.23. Çaa Höl 5/3 metin görüntüsü

Resim 2.1.24. Çaa Höl 5/4

Resim 2.1.25. aa Höl 5/4 metin görüntüsü

1888 yılında J. R. Aspelin başkanlığındaki Fin Arkeoloji Kurumu tarafından, dağlar ile çevrili bozkırın güney tarafında bulunmuş, O. Heikel tarafından estampajı alınmıştır. W. Radloff da Fin Atlası ve Helsinki Ulusal müzesindeki estampajdan yararlanarak yazıtı yayımlamıştır. Yazıt 3 satırdan oluşmaktadır.

Taşın boyutu, 159x32x12 cm ölçülerindedir. Yazıt, 1973 yılında Tuva Müzesi'ne taşınmıştır. Yazıtın bilinen envanter numarası E 17'dir.

Kitabe Tüz Bay Küç Bars Külüg anısına dikilmiştir. Tüz Bay ifadesi zengin, düzgün anlamındadır. Tüz Bay Küç Bars Külüg, vedalaşmasına yüksek makamlı Beyler ve akrabalarından başlayarak hanımının babası kayınpederi ve onun oğlu olan kayınbiraderi ile bitirmektedir. Tüz Bay Küç Bars Külüg, güçlü, kudretli kayını için öldüğünü ifade etmekte, beylerinden, ağabeylerinden, akrabalarından ayrıldığı için de yas tutmaktadır.

H. N. Orkun'un Çeviri Yazısı

1. Tüz B^ay Küç B^ars Kül^üğ
2. Uy^ar k^ad'n'mçⁱn ökdⁱm yıta içim ^ayup ^aç^amka ^ay
3. Uy^ar b^egⁱmkä ^ad'r'lt'm; uy^ar k^ad^aşⁱmka ^ad'r'lt'm

H. N. Orkun'un Anlamlandırması

1. Tüz Bay Küç Bars Külüg
- 2.
3. Nüfuzlu kadını için topladım (?), nafile, büyük kardeşim söyleyip ablama söyle
4. Nüfuzlu beğimden ayrıldım; nüfuzlu arkadaşımın ayrıldım

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. t²üz b¹y¹:küç b¹r¹s¹:kül²g²
2. uy¹r¹qd¹n¹mçⁿ²:ül²d²m:j¹it¹a:içim:y¹ur¹çmqa:y¹<...>
3. uy¹r¹b²g²imkä:d¹s¹mqa:d¹r¹l¹t¹m

10: E 18 aa-Höl 6

Resim 2.1.26. aa Höl 6/1

Resim 2.1.27. Çaa Höl 6/1 metin görüntüsü

Resim 2.1.28. aa Höl 6/2

Bu yazıt, Çaa-höl 1 yazıtının yakınında, 1888 yılında J. R. Aspelin başkanlığındaki Fin Arkeoloji Kurumu tarafından bulunmuştur. 1889 yılında O. Heikel yazıtın kopyasını almış, 1891 yılında da V. A. Oşurkov, yazıtın estampajını çıkartmıştır. W. Radloff, bu çalışmalardan yararlanarak yazıtı yayınlamıştır.

Yazıt 5 satırlık bir metinden oluşmaktadır, burada dikkat edilmesi gereken, yazıtın ilk 3 satırı soldan sağa doğru ve harfler tersine olarak yazılmasıdır.

Taşın boyutu, 98x39x16 cm'dir. Yazıt, 1961 yılında Tuva Müzesi'ne taşınmış olup E 18 envanter numarası ile sergilenmektedir.

H. N. Orkun'un Çeviri Yazım

1. ...t Çur^apası b^arur
2. inⁱm^eçⁱm yita^ad^rl^u b^ardⁱm^{'z} yita
3. kuyda kişⁱmā yita^ad^rl^u b^ardⁱm^{'z}
4. b^unı^eşⁱm k^ad^aşⁱm yita...ug...t ma
5. b^unda ogl^anⁱm yita

H. N. Orkun'un Anlamlandırması

1. ...t Çur'un ablası varır
2. Küçük kardeşim, büyük kardeşim ne çare; ayrılıverdik, ne çare
3. Kuydaki zevceme ne çare; ayrılıverdik
4. Mükedder (?) eşim, arkadaşım, ne çare...
5. Orada (?) oğullarım ne çare.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. <...>t¹çur¹:pas¹ib¹r¹ur¹
2. in²mčmy¹it¹a:d¹r¹l¹ub¹r¹d¹mzj¹it¹a
3. quy¹d¹akis²māy¹it¹a:d¹r¹l¹ub¹r¹d¹mz
4. b¹n³as²mqd¹s¹mj¹it¹a(:)ug<...>t¹ma
5. b¹n³aug¹l¹n¹mömj¹it¹a

I.Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. ...ut² bars ...b[än]
2. Qujda kišim-ä aj ita adirilu bardimiz
3. İnım äčim ajita adirilu bardimiz
4. Buğa äšim qadašim ajita
5. Buğda oğlanim ajita

Yazıt 11: E 19 Čaa-Höl 7

Yazıt, Čaa-Höl 2 ve 4. Yazıtın bulunduğu yerlerde 1888 yılında J. R. Aspelin başkanlığındaki Fin Arkeoloji Kurumu tarafından bulunmuştur. 1889'da O. Heikel yazıtın kopyasını almış, 1891 yılında da V. A. Oşurkov yazıtın estampajını çıkararak W. Radloff'a vermiştir. Yazıt, 1897 yılında Ostrovskiy tarafından Minusinsk Müzesine taşınmıştır. Yazıtın üzerinde 3 satır ve bir de damga vardır. Yazıt, soldan sağa olarak yazılmıştır.

Taşın ölçüleri, 170x20 cm'dir. Yazıt bugün Minusinsk Müzesi'nde E 19 envanter numarası ile sergilenmektedir. Osman Fikri Sertkaya'nın envanterine göre ise yazıt, Tuva Müzesi'ndedir.²⁷ Ancak yazıt Tuva Müzesinde rastlanmadığı için elimizde yazıtın fotoğrafı mevcut değildir.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. qut¹l¹g¹ : čigs²ib²n²:qd¹r¹y¹g¹id¹a
2. qr¹ab¹ud¹un¹ma:y¹it¹a :s²izmā
3. el²mā: s²izmā

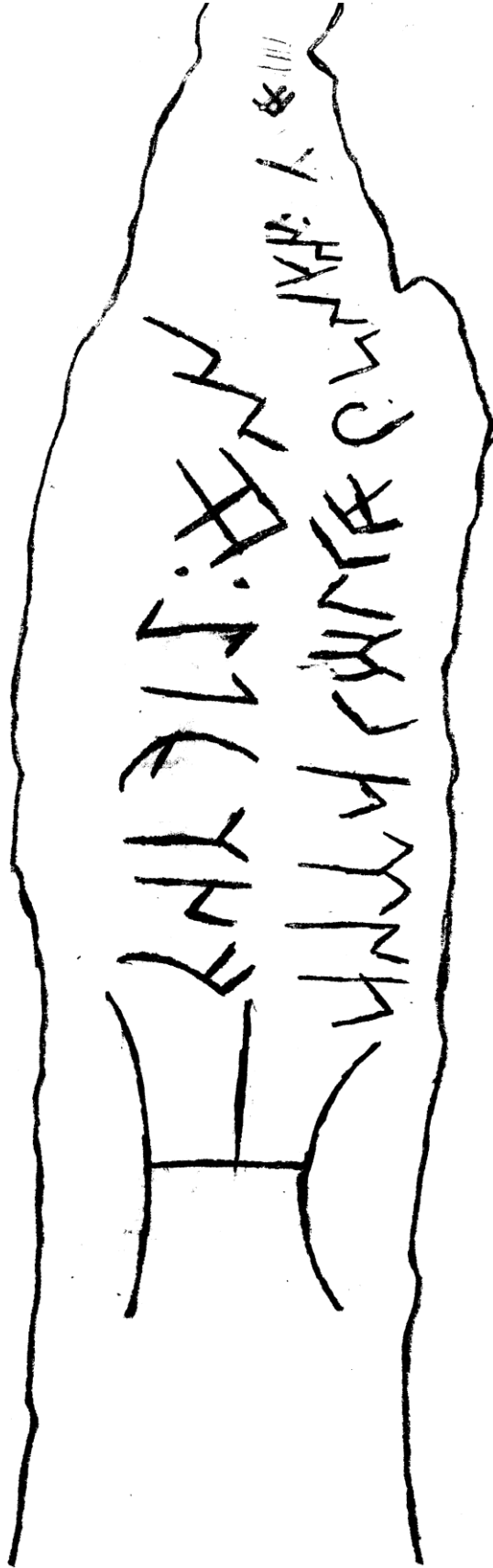
I.Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. qutluğ čigši bän qadir jağida
2. elim [q]...
3. qara bodunim-a ajita äsizim-ä

²⁷ Osman Fikri Sertkaya, "Göktürk (Runik) Harfli Yazıtların Envanter, Alfabe ve Bibliyografya Problemleri Üzerine" *Dil Araştırmaları* 2, Bahar, İstanbul 2008, s.7-34.

Yazıt 12: E 20 Çaa-Höl 8

Resim 2.1.29. Çaa Höl 8, metin görüntüsü

Yazıt, Çaa-Höl 2 ve 4 yazıtının bulunduğu yerlerde 1888 yılında J. R. Aspelin başkanlığındaki Fin Arkeoloji Kurumu tarafından bulunmuştur. 1889'da O. Heikel yazıtın kopyasını almış, 1891 yılında da V. A. Oşurkov yazıtın estampajını çıkararak W. Radloff'a vermiştir. Yazıt, 2 satırlık metinden oluşmaktadır.

Taşın boyutu, 179x34x48 cm'dir. Yazıt 1961 yılında Tuva Müzesi'ne taşınmıştır. Bilinen envanter numarası E 20'dir.

H. N. Orkun'un Çeviri Yazısı

1. Tört olgum b^ar üç^ün b^enkümⁱn t(ikti)
2. Kül^üğ^apa b^en

H. N. Orkun'un Anlamlandırması

1. Dört oğlum olduğu için yazıt taşımı dikti
2. Ben Külüğ Apa'yım

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. t²ür²t²ug¹l¹umb¹r¹üçn²:b²nküm(n²t²ikt²i)
2. kül²gpa:b²n²

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. Tört oğlanım bar üçün bänkümin t[ikyi]
2. Külig apa bän

Metin Aktarımı

⇒ 𐎧𐎠𐎶𐎠𐎶𐎠𐎶𐎠𐎶𐎠𐎶 𐎧𐎠𐎶𐎠𐎶𐎠𐎶𐎠𐎶𐎠𐎶 1.

𐎧𐎠𐎶𐎠𐎶 : 𐎧𐎠𐎶𐎠𐎶𐎠𐎶 2.

Harf Çevrimi

1. $T^2\hat{W}R^2T^2WG^1L^1N^1M$: B^1R^1 : $\hat{W}\hat{C}N^2$M

2. $K^2\hat{W}L^2G^2$: PA: B^2N^2

Çeviri Yazı

1. tört ogl(a)n(ı)m b(a)r üç(ü)n....m

2. kül(ü)g (a)pa b(e)n

Anlamlandırma

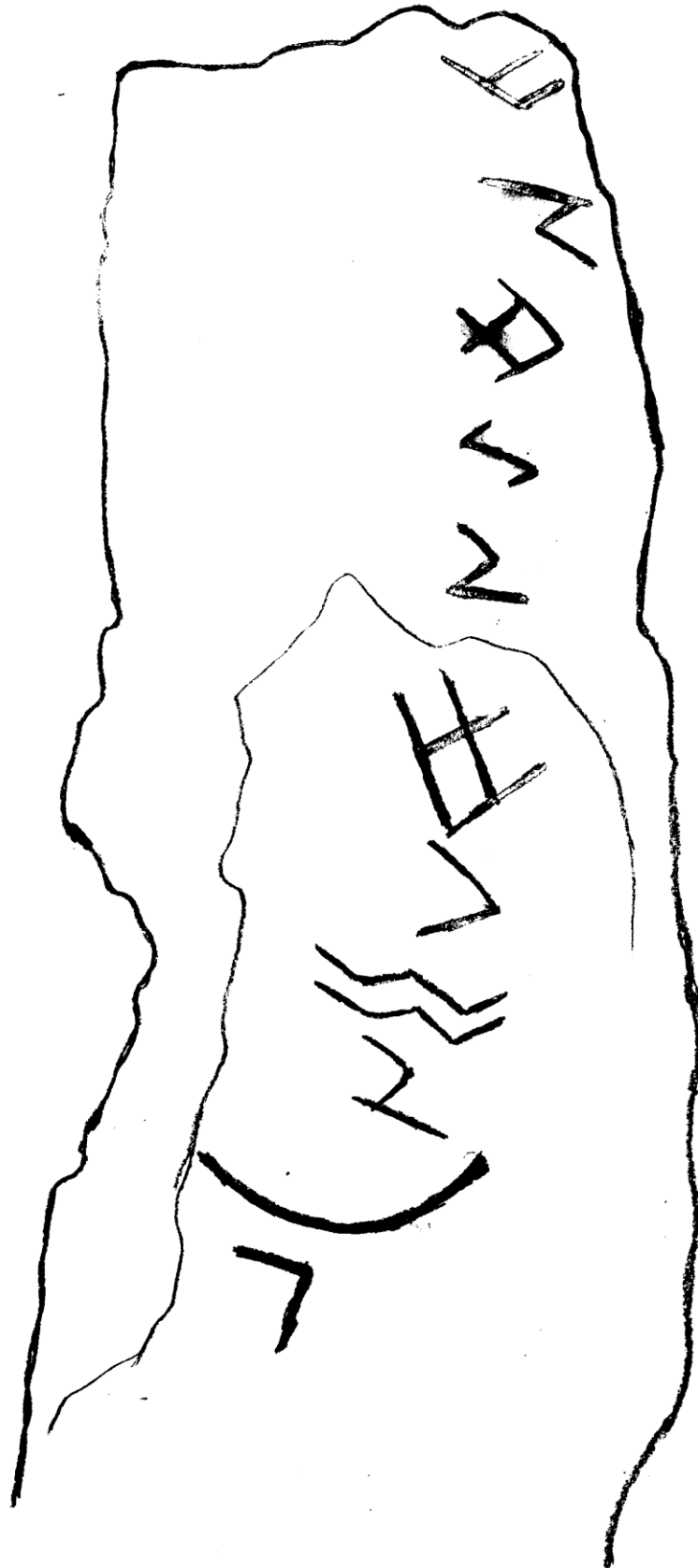
1. (Ardımda) Dört oğlum var olduğu için

2. Ben Külüg Apa'nın (bengü taşını diktiler).

Yazıt 13: E 21 aa-Höl 9

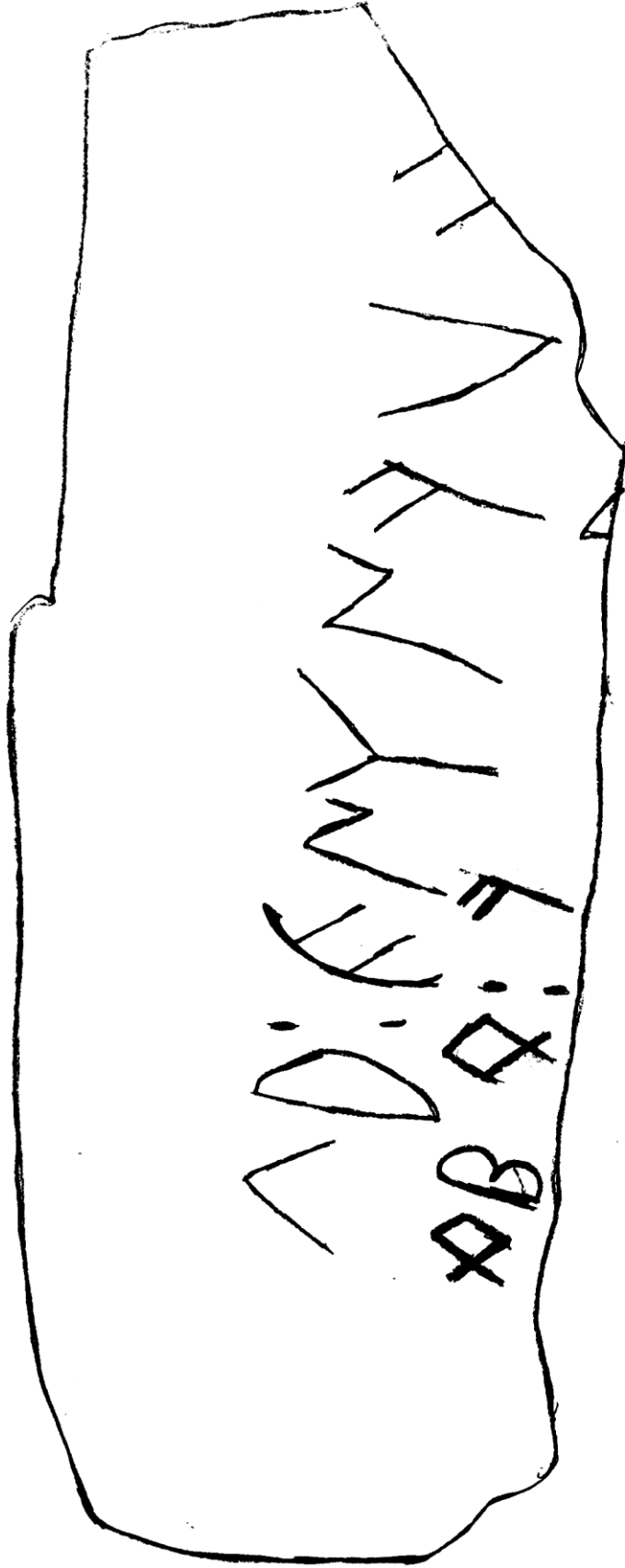
Resim 2.1.30. aa Höl 9/1

Resim 2.1.31. Çaa Höl 9/1 metin görüntüsü

Resim 2.1.32. aa Höl 9/2

Resim 2.1.33. aa Höl 9/2 metin görüntüsü

Resim 2.1.34. aa Höl 9/3

Yazıt, Çaa-Höl 5 yazıtının yanında 1888 yılında J. R. Aspelin başkanlığındaki Fin Arkeoloji Kurumu tarafından bulunmuştur. 1889 yılında Haikel yazıtın kopyasını çıkarmış, W. Radloff ise Helsinki Ulusal Müzesi'ndeki kopya ile Fin Atlası'ndan yararlanarak yazıtı yayınlamıştır. Taşın üzerinde 3 satırlık bir metin vardır.

Taş, 236x38x17 cm boyutundadır. Yazıt, 1973 yılında Tuva Müzesi'ne taşınmıştır. Envanter numarası E 21'dir.

H. N. Orkun'un Çeviri Yazısı

1. $K^a d^a s^1 mka$ bükme^e dⁱm
2. ...m l^eki^e liğ y^as¹m bükme^e dⁱm
3. ...sizⁱmä b^ükm^e(dⁱm)

H. N. Orkun'un Anlamlandırması

1. Arkadaşıma doymadım
2. ...kırk iki yaşım(da) doymadım
3. ...sizlerime doyma(dım)

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. $qd^1 s^1 mqa:b^2 ükmd^2 m:$
2. $kül^2 üg^2 ü<...>ks^2 d^2 m$
3. $<...>s^2 izmä:b^2 ükm<...>$

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. Kadaşımka bökmädim
2. Äki älig yaşım
3. ...dim : bağım bökmädim

Metin Aktarımı

$\mathcal{N} \mathcal{H} \mathcal{A} \mathcal{J} \mathcal{N} \mathcal{B} \mathcal{A} \mathcal{J} \mathcal{N} \mathbf{1}.$

$\wedge \mathbb{Q} : \mathbb{E} \mathcal{H} \mathcal{Y} \mathcal{H} \mathcal{Y} \mathbf{2}.$

... $\Rightarrow$ $\mathbb{B} \nVdash$: ... $\nVdash$... **3.**

Harf Çevrimi

1. $K^1 D^1 S^1 M K^1 A : B^2 \hat{W} K^2 \dots$
2. $K^2 \hat{W} L \hat{W} G^2 : Y^1 S^1$
3. $\dots K^2 \dots B^2 \hat{W} K M \dots$

Çeviri Yazı

1. k(a)d(a)ş(i)mka bök[m(e)d(i)m]
2. k(ü)l(ü)g y(i)ş
3. ...k.... bök[m(e)d(i)m]

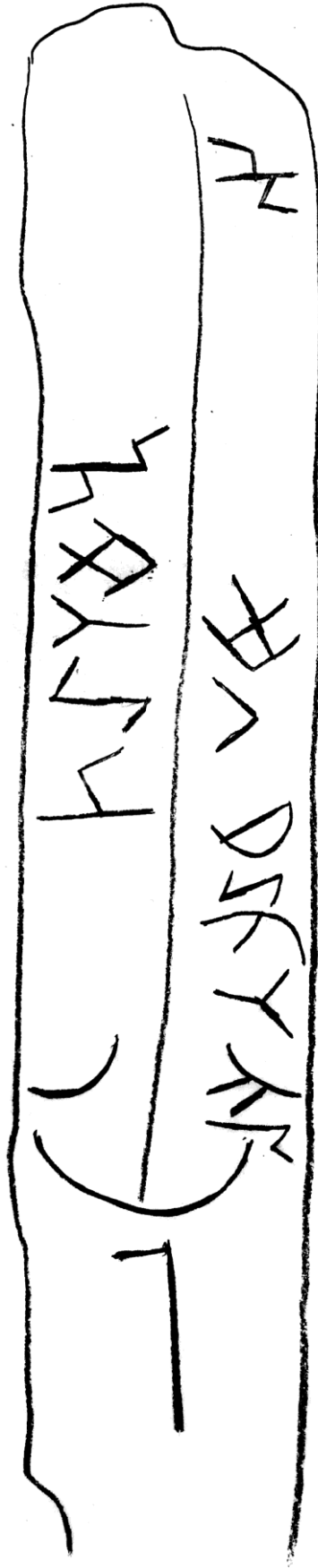
Anlamlandırma

1. Arkadaşlarıma, akrabalarımaya doyamadım...
2. (Ben) Külüg Yış
3. (İlime, ülkeme, dünyaya) doyamadım...

Yazıt 14: E 22 aa-Höl 10

Resim 2.1.35. aa Höl 10

Resim 2.1.36. Çaa Höl 10 metin görüntüsü

Yazıt, Çaa-Höl 9 yazıtının yanında, 1888 yılında J. R. Aspelin başkanlığındaki Fin Arkeoloji Kurumu tarafından bulunmuştur. 1889 yılında O. Heikel yazıtın kopyasını çıkarmış, W. Radloff ise Helsinki Ulusal Müzesi'ndeki kopya ile Fin Atlası'ndan yararlanarak yazıtı yayınlamıştır. Yazıt 4 satırlık bir metinden oluşmaktadır.

142x25x25 cm ölçülerinde olan taş, 1973 yılında Tuva Müzesi'ne taşınmıştır. Yazıtın envanter numarası E 22'dir.

H. N. Orkun'un Çeviri Yazısı

1. Kuyda konçuy'm k'z ogl'm
2. b^egⁱmkä k^ad^aş'mka bük^m[dⁱm]
3. üç^elⁱgⁱ y^aş'm^ad'r'l[d'm] b^e[n]
4. ...Ugraç b^en

H. N. Orkun'un Anlamlandırması

1. Kuyda prensesime, kız evladıma
2. Beğime, arkadaşşıma doymadım
3. Kırk üç yaşımda ayrıldım.
4. ...Ben Ugraç

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. guy¹d¹a:qunçuy¹m:qzug¹l¹m
2. b²gmkä:qd¹s¹mqa:b²ük^m<...>
3. üç:l²gä:y¹s¹m:(d¹)r¹(l¹d¹mb²)n²
4. n¹n³g¹r¹aç:b²n²

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

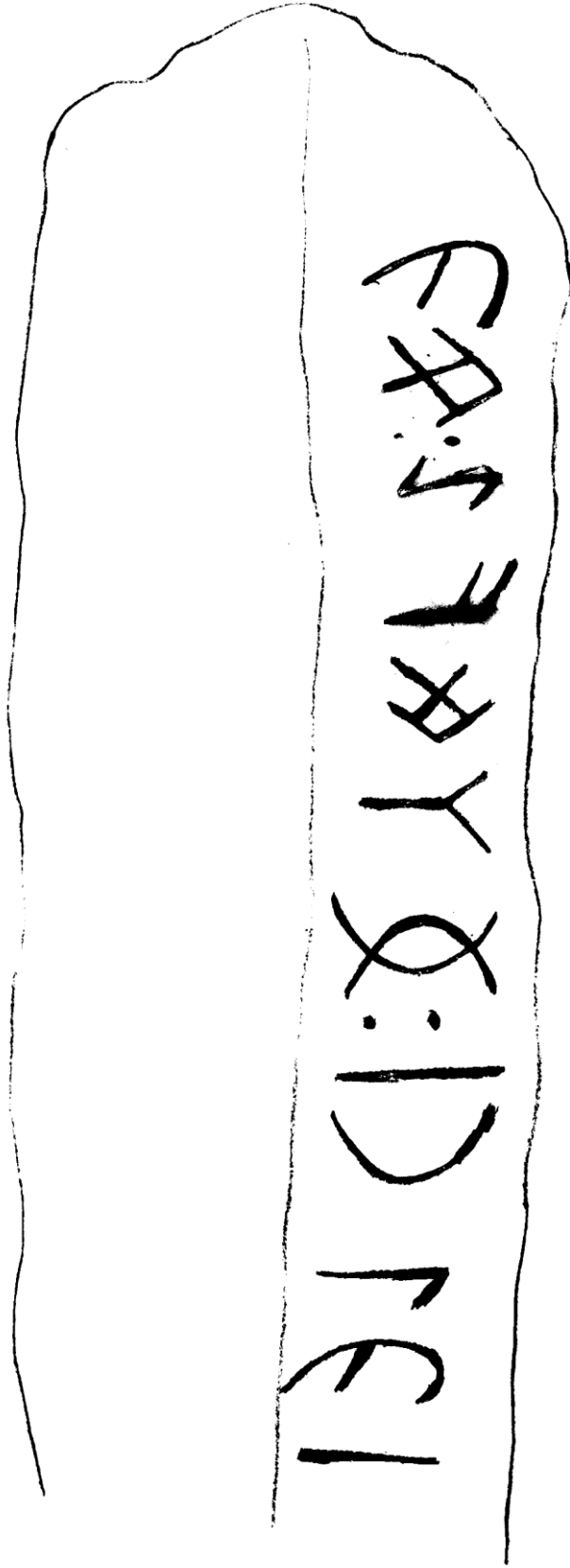
1. Üç älig yaşıda adırıldım
2. Bogra açım öldim ajî-a
3. Kuyda kunçuyımka oglımka
4. Bägimkä kadaşımka bökmädım

Yazıt 15: E 23 aa-Höl 11

Resim 2.1.37. aa Höl 11²⁹

²⁹ E 23 aa Höl 11 yazıtının fotoğrafi <http://irq.kaznpu.kz/?lang=e&mod=1&tid=2> (17.04.2012) adresten alınmıştır.

Resim 2.1.38. aa Höl 11 metin görüntüsü

1888 yılında J. R. Aspelin başkanlığındaki Fin Arkeoloji Kurumu tarafından bulunmuştur. 1889 yılında O. Heikel yazıtın kopyasını çıkarmış, W. Radloff ise Helsinki Ulusal Müzesi'ndeki kopya ile Fin Atlası'ndan yararlanarak yazıtı yayınlamıştır.

Yazıtta Vasilyev'e göre 4, Kormuşin'e göre ise 3 satır yazı bulunmaktadır. Bu farklılık, Vasilyev'in 3. satır olarak saydığı tek kelimenin, Kormuşin tarafından 1. satırın son kelimesi olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Yazıt, 1973 yılında Tuva Müzesi'ne taşınmıştır. Yazıtın envanter numarası E 23'tür.

H. N. Orkun'un Çeviri Yazısı

1. Tak^uz kırk y^aş¹mda elⁱm için
2. ...ler...çin
3. ...öldⁱm
4. ...işⁱgi^ay içⁱmk[ā] k^a(d^aş¹)mka bük^em(dⁱm)

H. N. Orkun'un Anlamlandırması

1. Otuz dokuz yaşımda elim için
2.
3.öldüm
4.söyle; büyük kardeşime, arkadaşşıma doymadım

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. (t¹uqz)qır¹q:j¹s¹md¹a:el²müç(ün²)
2. <...>er²çin²
3. <...>ül²d²m
4. is²gij¹:el²mä:<...>b²g¹<...>

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. Är ärdäm[im] yerim için öldim
2. Ač to... isiginal elimkä bökmädim
3. Tokuz kırk yaşımda elim üç[ün]...

Metin Aktarımı

ᠮᠡᠳᠢᠨ ᠠᠬᠲᠠᠷᠢᠮᠤ 4.

Harf Çevrimi

4. $S^2G^2IN^1L^1:EL^2MK^2A:B^2G^2$

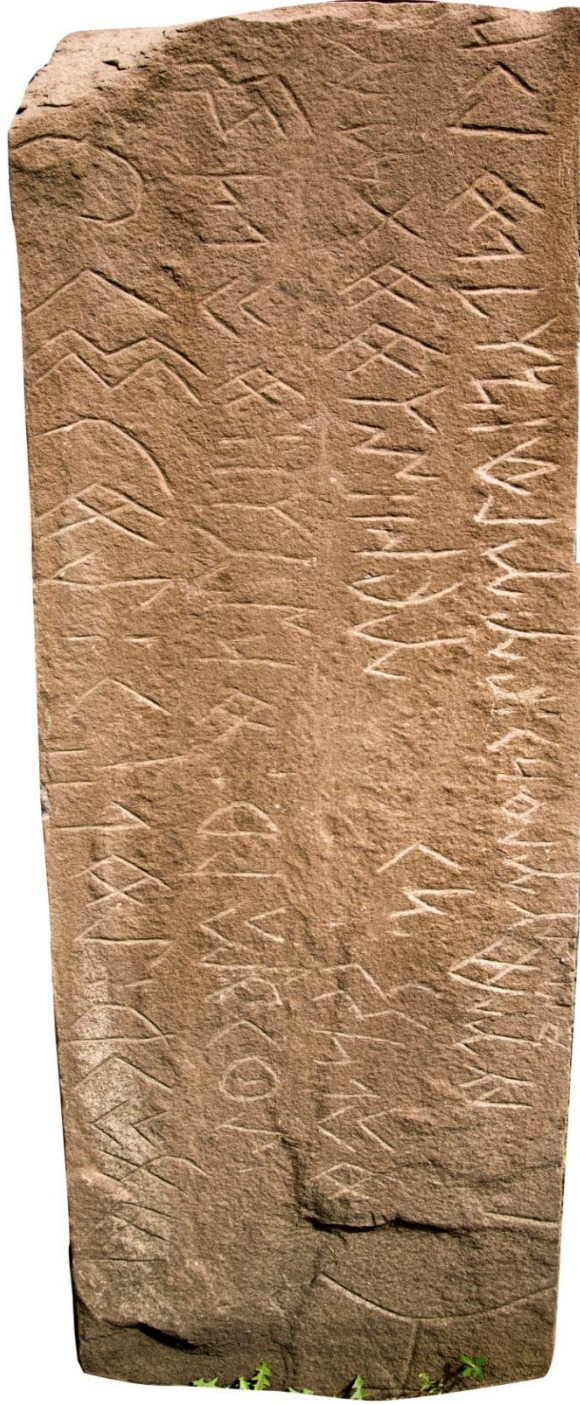
Yazı Çevrimi

4. (İ)s(i)g İn(a)l el(i)mk(e) b(e)g

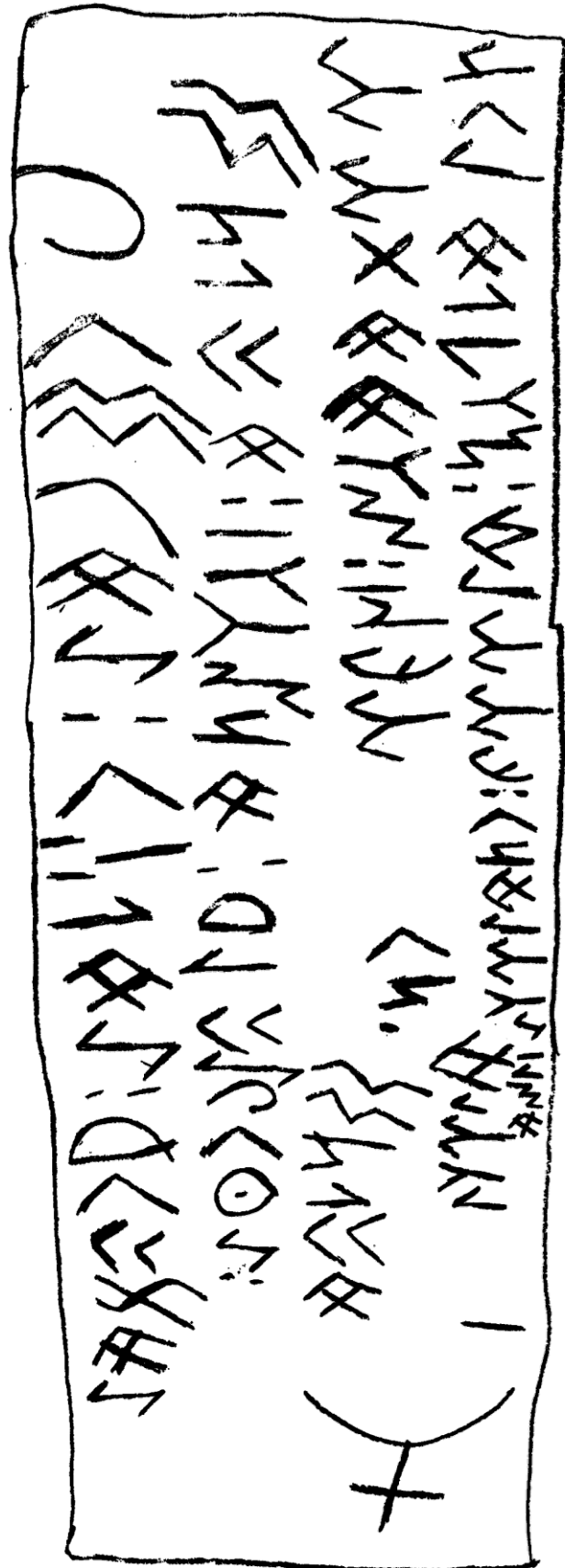
Anlamlandırma

4. İlimde, (yurdumda, vatanımda) (ben) İsig İnal Beg (olarak bilinirdim).

Yazıt 16: E 43 Kızıl Çıraa 1

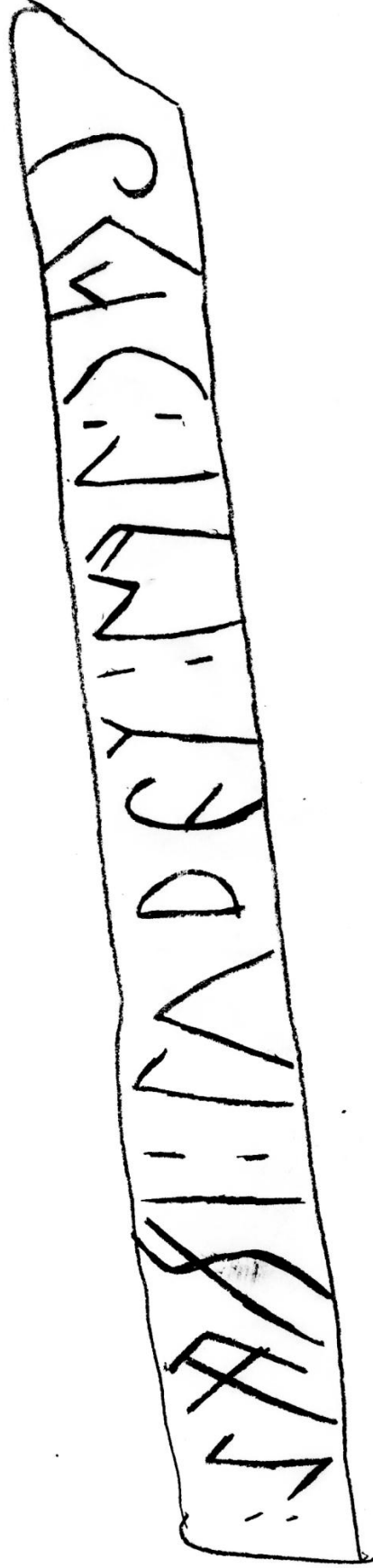
Resim 2.1.39. Kızıl Çıraa 1/1

Resim 2.1.40. Kızıl Çıraa 1/1 metin görüntüsü

Resim 2.1.41. Kızıl Çıraa 1/2

Resim 2.1.42. Kızıl Çıraa 1/2 metin görüntüsü

Yazıt, 1916 yılında A. V. Adrianov tarafından, Bayan-Kol Irmağı'nın doğusunda, Yenisey Irmağı'nın ise sağ kıyısında, Ak-Dağ ve Ak-Şançi tepelerinin arasında bulunmuştur. Malov'un 1936 yılında "Le Langage et La Mentalité" adlı çalışmasında ise, yazıt Kızıl Çıra ve Koje-hobza yakınlarında, Bayan-Köl Irmağı'nın 15 km yukarısında, Ulug-kem nehrinin ise sağ kıyısında bulunduğu yazılıdır. Bu sebeple yazıt aynı zamanda Ulug-Kem olarak da bilinmektedir.

Taş 165x45x13 cm ölçüsündedir. Yazıt 1961 yılında Tuva Müzesine taşınmıştır. Kızıl renkteki taş üzerinde 6 satırlık yazıt bulunmaktadır. Yazıtın arka tarafında 5, yan yüzünde ise 1 satır vardır. Yazıt ilk olarak Malov tarafından yayınlanmıştır. Malov, yazıtın yalnızca 5 satırını yayınlamış, 1 satırlık metni görmemiştir.

Yazıtın envanter numarası E 43'tür.

H. N. Orkun'un Çeviri Yazısı

1. Bud^un¹ma ogl¹ma yot^uz¹ma
2. ^ad¹r¹lt¹m ç ç l n ^eş¹m ^ayıta buna
3. ^er ^erd^em¹mç¹n sü ^eğ¹r ur ^ad¹r¹lt¹m
4. tolm¹ş üç^ün bir ^er¹ğ o t bir l bir...
5. niüm

H. N. Orkun'un Anlamlandırması

1. kavmimden, oğlumdan, karımdan
2. ayrıldım... eşim söyleye, mükedder olarak
3. erlik erdemimçin ordu çevir, vur. Ayrıldım
4. tolmış (?) için bir adamı... bir... (birle)
5. ...

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. b¹ud¹n¹ma:ug¹l¹ma:y¹ut¹zma
2. d¹r¹l¹t¹m:s²çl²n²t²m:y¹it¹ab¹un³a
3. r²r²d²mmçn²:s²ügr²<...>ur¹:d¹r¹l¹t¹m
4. qul¹ml¹pçn²:b²ir²r²g:uqb²ir²l²äs²ün²m
5. b²ir²l²g
6. b¹uqn¹:iki:l²gy¹s¹r:s²izimä:

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. Bodunīm-a oglīma yotuzīm
2. Adīriltīm sāčlāntīm ayīta buḡa
(2a) Adīriltīm
3. Ār ārdāmim üçün süḡ ār bāḡ čor birlā
4. Kop malī üçün bir ārig ok birlā āsinim
5. Āčim kanīm iki ilig yašī āsizim-ā

Hatice Şirin User ise D. Vasilyev'in kopyasından yararlanarak şu yorumu ve öneriyi ortaya koymuştur:

“Biz bu kopyadaki $\Rightarrow \aleph \mid$ yazımının $\Rightarrow \uparrow \mid$ olarak düzeltilmesi ve *süñd(ü)m* okunmasının cümleyi mantıklı ve anlaşılır kılmaya yeteceğini düşünüyoruz. $\uparrow$ harfi içinde d^2 ’nin (d) açıkça görülmesi ve bu harfin *ärdäm*’in *däm*’i için ve görülen geçmişzaman birinci kişi ekinin (*-dlm*) yazılmasında kullanıldığı Barutçu Özönder tarafından belirlenmiştir.

Dolayısıyla cümleyi *kol(i)m (a)lp üç(ü)n bir (ä)r(i)g ok birlä süñd(ü)m* “Kolum güçlü olduğu için bir eri (askeri) ok ile vurdum.” biçiminde okunup anlamlandırılmasını önermekteyiz.

Böylece 1. Kızıl Çıraa Yazıtı'nın *sūñūş*-, *sūñūş*, *sūñūg* sözcüklerinin kökü *sūñ*-eyleminin kayıtlı olduğu ilk eski Türkçe belge olduğunu da ileri sürebiliriz.

Kızıl Çıraa (Ye 43), 4. satırla ilgili okuma önerimiz doğruysa, bu yazıt *sün-* eyleminingectiği ilk eski Türkçe belge olabilir.”³⁰

Metin Aktarımı

[illegible]

³⁰ Hatice Şirin User, “Yenisey Yazıtlarının Okunması ve Anlamlandırılması Üzerine Yeni Öneriler-1” *I. Uluslararası Uzak Asya’dan Ön Asya’ya Eski Türkçe Bilgi Söleni*, 18-20 Kasım 2009, Afyonkarahisar, 161 s.

Harf Çevrimi

1. $B^1WD^1N^1M^1A : WG^1L^1MA : Y^1WT^1ZMA$
2. $D^1R^1L^1T^1M : S^2ÇL^2N^2T^2M : Y^1IT^1A : B^1WN^3A$
3. $R^2 : R^2D^2MM : ÇN^2S^2\hat{W}G^2R^2...WR^1 : D^1R^1L^1T^1M$
4. $K^2\hat{W}LM L^1P : ÇN^2 : B^2IR^2R^2G : WK^1 B^2IR^2L^2A S^2\hat{W}N^2M$
5. $B^2IR^2L^2A$
6. $B^1WK^2N : IK^2I : L^2G^2Y^1S^1I : S^2ZMA$

Çeviri Yazı

1. b(o)d(u)n(u)ma ogl(ı)ma y(u)t(u)z(u)ma
2. (a)dr(ı)lt(ı)m s(e)çl(i)nt(i)m yıta buñ a
3. (e)r (e)rd(e)m(i)m (ü)ç(ü)n sü (e)g(i)r... [ç]or (a)dr(ı)lt(ı)m
4. kul(u)m (a)lp (ü)ç(ü)n bir (e)r(i)g ok birle sün(ü)m
5. birle
6. bu k(a)n iki (e)l(i)g y(a)ş(ı) (e)s(i)z(i)me

Anlamlandırma

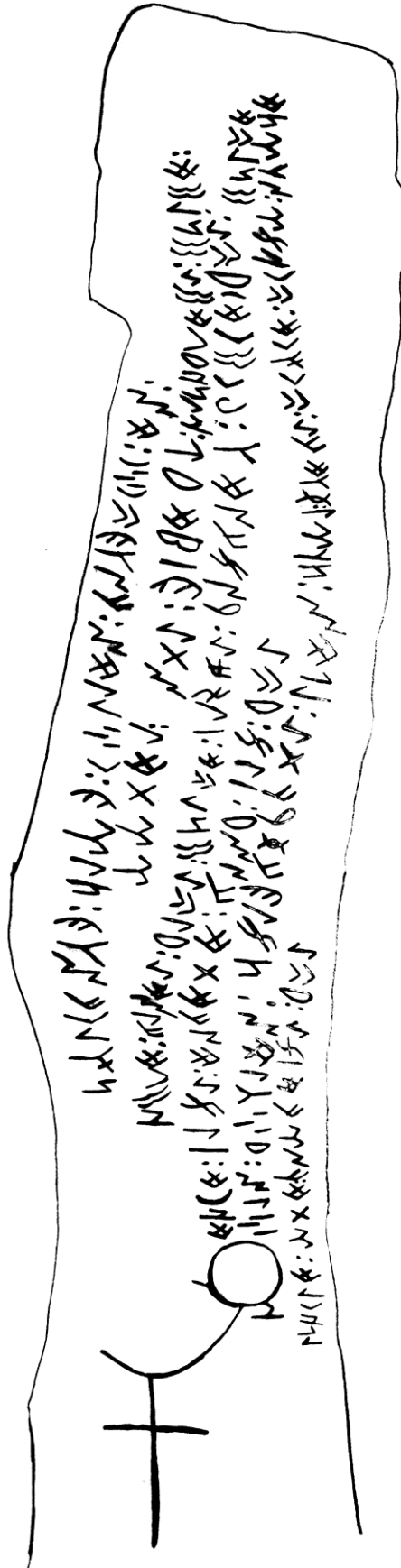
1. Boyuma, oğluma ve eşime (sesleniyorum).
2. Ne yazık ki (bu dünyadan ayrılmak sırası bana geldi) (ölüm) için ben seçildim.
3. Yiğit (olmak), erdem (sahibi olmak) için ordu kuşattım (savaştım) “Çor” (ünvanına sahip oldum) (ne yazık ki unvanımdan ayrıldım).
4. Kulum Alp için bir askeri mızrakladım, savaştım.
5. ve
6. Kırk iki yaşımda ne yazık ki Han'ıma, (ilime) veda ettim (Bu dünyadan ayrıldım).

³¹ Sarı ile işaretlediğimiz harfler yazıtta ters yönde kullanılmıştır. Yani $\vdash (I) \dashv (L^1)'$ yi; $h (T^2)'$ de $\dashv (K^1)'$ yi belirtmektedir.

Yazıt 17: E 44 Kızıl Çıraa 2

Resim 2.1.43. Kızıl Çıraa 2

Resim 2.1.44. Kızıl Çıraa 2 metin görüntüsü

Yazıt, 1916 yılında A. V. Adrianov tarafından, Bayan-Kol Irmağı'nın doğusunda, Yenisey Irmağı'nın ise sağ kıyısında, Ak-Dağ ve Ak-Şançi tepelerinin arasında bulunmuştur. Kızıl Çıraa 1 yazıtının ise 350 m kuzey batısındadır. Yazıtın üzerinde 6 satırlık bir metin vardır.

Taş 182x35 cm ölçülerindedir. Yazıt, 1961 yılında Tuva Müzesine taşınmıştır. Bilinen envanter numarası E 44'tür.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. l¹pqul²m:r²d²m:kür²km:s²zä:y¹t¹a
2. q<...>gñ²:y¹g¹čib²n²:t²zig²key²kd²ä:l¹pb²n²:t²ñr²i:el²mä:t¹us¹um:t¹uqzr²:
ül²:r²t²m
3. <...>mqn¹m:s²izä:b²ükmd²m:kün²j¹:s²iz:j¹t¹a
4. qd¹s¹m:kin²mä:y¹it¹a:d¹r¹l¹t¹m:s²izmä:j²üzküml²:b¹ud¹n¹m:j¹t¹a:d¹r¹l¹t¹m
5. r²r²d²mi:<...>n²d²ä:g²s²ükmy¹uk:qır¹q:j¹s¹md¹a:d¹r¹l¹d¹m
6. r¹s¹l¹n¹kül²g²:t²ir²g²:ug¹l¹imn²:kül²g²t¹ug¹n¹:b²n²:

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. Alp kolim ärdäm yüräkim äsizä ayïta
2. Ka[dir] yagïda yagïči bän täzig keyikdä alp bän täñri elimkä tusum tokuz är
ölürtim
(2a) Adiriltim
3. Elim kanim äsiz-ä bökmädim kün ay äsiz ayïta
4. Kadaşim kinim-ä ayïta adiriltim äsizim-ä yüz kümül bodunum ayïta
5. Är ärdämi[m]ndä ägsükim yok kirk yaşımda adirildim
6. Arslan külig tirig ogli bän külg togan bän

[illegible]

1. $L^1P K^1WL^1M : R^2D^2M : Y^2-K^2\hat{W}R^2K^2M : S^2ZA : Y^1T^1A$
2. $K^1...G^1IN^2: Y^1G^1\zeta I B^2N^2 : T^2ZIG^2 K^2EY^2KD^2A : L^1P B^2N^2 : T^2\check{N}R^2 : EL^2MK^2A : T^1WS^1WM : T^1WK^1Z R^2 : \hat{W}L^2RT^2M :$
3. $...M K^1N^1M : S^2IZE : B^2\hat{W}K^2MD^2M : K^2\hat{W}N^2 Y^1 : S^2IZ : Y^1T^1A$
4. $K^1D^1S^2M : K^2IN^2MA : Y^1IT^1A : D^1R^1L^1T^1M : S^2IZMA : Y^2\hat{W}Z K^2\hat{W}ML^2 : B^1WD^1N^1M : Y^1T^1A : D^1R^1LT^1M$
5. $R^2R^2D^2MI : ...N^2D^2A : G^2S^2 \hat{W}KM : Y^{1W}K : K^1IR^1K^1 : Y^1S^2MD^1A : D^1R^1L^1D^1M :$
6. $R^1S^1L^1N^1 K^2\hat{W}L^2G^2 : T^2IR^2G^2 : WG^1L^1I B^2N^2 : K^2\hat{W}L^2G^2 T^1WG^1N^1 : B^2N^2 :$

1. (a)lp kulum : (e)rd(e)m : yür(e)k(i)m : (e)s(i)z e : y(ı)ta
2. k....gım : y(a)g(ı)çı b(e)n : t(e)z(i)g : key(i)kde : (a)lp b(e)n : t(e)ngr(i) :
el(i)mke : tusum : tok(u)z (e)r : (ö)l(ü)rt(ü)m :
3. [eli]m k(a)n(ı)m : (e)size : b(ö)km(e)d(i)m : kün (a)y : (e)s(i)z : y(ı)ta
4. k(a)d(a)ş(ı)m : k(i)n(i)me : yıta : (a)dr(ı)lt(ı)m : (e)sizm e : yüz küm(ü)l
bod(u)n(u)m y(ı)ta : (a)dr(ı)lt(ı)m
5. (e)r (e)rd(e)mi :nde : (e)gsük(ü)m yok : kırık : y(a)ş(ı)mımda :
(a)dr(ı)ld(ı)m :
6. Arsl(a)n K(ü)l(ü)g : Tir(i)g : oğlu b(e)n K(ü)l(ü)g : Tug(a)n : b(e)n

Anlamlandırma

1. Alp kulum (yiğit bir kişi idim), erdemli (bir yüreğim var idi) ne yazık ki (ömrüm bitti).
2. Kağanın yiğit bir savaşçısı idim, geyik kadar hızlı koşardım, Tanrının yardımıyla yurdum için dokuz düşman öldürerek, yurdum için faydalı oldum.
3. Kağanıma, (ülkeme, yurduma) doyamadım, güneşe ve aya doyamadım.
4. Yüz Kümül adlı boyumdan, arkadaşlarımdan, akrabalarımdan, yakınlarımdan ayrıldım.
5. (Bu dünyada) Erdemli, yiğit bir kişi, erdem sahibi bir kişi olarak yaşadım, (ülkeme, boyuma, arkadaşlarıma, akrabalarıma karşı) bir eksiğim olmadı, kırk yaşında öldüm.
6. Ben, Arslan Külüg Tirig oğlu Külüg Tugan'ım.

Yazıt 18: E 45 Köjeelig-Hovu

Resim 2.1.45. Köjeelig-Hovu 1/1

Resim 2.1.47.Köjeelig-Hovu 1/2

Handwritten text in a cursive script, possibly a mix of Latin and Greek letters, enclosed in a hand-drawn rectangular border. The text is arranged in several lines, with some characters appearing to be ligatures or stylized variations of standard letters. The script is dense and difficult to decipher without specialized knowledge of the specific dialect or system used.

Resim 2.1.48.Köjeelig-Hovu 1/2 metin görüntüsü

1916 yılında, A. V. Adrianov tarafından Ucaar ve Boom dağlarının arasında Ecim Irmağı yakınlarındaki Köjelig-Hovu bölgesinde bulunmuştur. Gri renkli büyük ebattaki taşın üzerinde 10 satırlık metin yer almaktadır. Taşın ön yüzünde 8, yan yüzünde ise 2 satır yazılıdır. 8 satırlık yazının birbirine karışmaması amacı ile bitigçi tarafından 3 satır çizgisi çizilmiştir. Yazıtın altında ayrıca bir damga bulunmaktadır. Kümül Öge adına yazılmış, mezar anıtıdır.

Taşın boyutu 240x50x38 cm'dir. Yazıt 1961 yılında Tuva Müzesi'ne taşınmış olup envanter numarası E 45'tir.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. ug¹l¹n¹t¹m:čub¹uč:in¹l¹<...>qa:t¹m:kümül²:üg²ä:
2. b²es²:y¹s¹mt¹a:qñs¹iz:ql¹p:t¹uquz:y²egir²mi:y¹as¹mg¹a:ügs²ü:z:
3. b¹ul¹up:qt¹il¹
4. el²t¹ut¹um:b¹ud¹un¹:b¹s¹ñd¹m:t¹as¹:y¹g¹ig¹:y¹g¹il¹d¹m:el²d²m
5. b²ir²:y²et²mis²:y¹as¹mg¹a:kük:t²ñr²id²ä:azd¹m:s²izmä:
6. kür²s²i:y¹amd¹a:el²m:s²izmä:y²er²m:s¹ub¹un:s²izmä:quy¹d¹a:qunčuy¹um:t¹ul¹s/?/:y¹it¹a:s²izm:
7. kün²m:qd¹s¹m:s²izmä:ug¹l¹n¹m qzma:ür²ün²üm:qr¹am:s²iz:y²üz:el²igr²mä:s²izmä:
8. b¹ñj:b¹ud¹r¹q:y¹un¹t¹:s²izmä:
9. el²m:s²izr²ij:y²üz:kümül²:b¹ud¹un¹um:s²iz:r²<...>nčl¹j:küml²üg:r²üküs²:b¹ul¹t¹i:
10. y¹b¹izig¹:kümül²min²:b²/e/?/d²ük:qil¹t¹m:s²izm:b²ükm<...>

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. Oglan atım čubuč inal [är]tä atım kümül ögä
2. Beş yaşımda kañsiz kalitokuz yegirmi yaşımgä ögsüz
3. Bolup katiglanip otuz yaşımgä [g]a ögä boltum kirk yıl
4. El tut[t]um bodun başladim taş yagig yagiladim el[t]dim
5. Bir yetmiş yaşımgä kök täñridä küngä azidim äsizim-ä

6. Kürsi yamda elim äsizim-ä yerim subum äsizim-ä kuyda kunçuyum tul kalti äsizim-ä
7. Kinim kadaşım äsizim-ä oğlanım örünüm karam äsiz yüz elig ärim-ä äsizim-ä
8. Biñ bodrak yont äsizim-ä
9. Elim äsiz ärinç yüz kümül bodunum äsiz ärinç az kümülüg üküř boltı
10. Yabüzig kümülimin bädük kütüm äsiz bökmä[dim]

Talat Tekin'in Çeviri Yazısı

1. Oğl(a)n (a)t(ı)m çobuç in(a)l ... te (a)t(ı)m kümül öge
2. Beş y(a)ş(ı)mta k(a)ns(ı)z k(a)l(ı)p tokuz y(ë)g(i)rmi yaş(ı)mğa ögsüz
3. Bolup k(a)t(ı)gl(a)n(ı)p otuz yaş(ı)mğ<a> öge boltum kırk yıl
4. El tut(t)ım bodun b(a)şl(a)d(ı)m taş y(a)ğığ y(a)ğıl(a)d(ı)m el(le)d(i)m
5. Bir yeiş yaş(ı)mğa kök t(e)ñride künte azd(ı)m (e)siz(i)m e
6. Körři yamda el(i)m (e)siz(i)m-e kuyda kunçuyum tul(u)m yıta (e)siz(i)m-e
7. Kün(ü)m k(a)d(a)ş(ı)m (e)siz(i)m-e oğl(a)n(ı)m k(ı)z(ı)m-a ürünüm k(a)ram (e)siz yüz elig (e)r(i)m-e (e)siz(i)m-e
8. Biñ bodr(a)k yunt (e)siz(i)m-e
9. El(i)m (e)siz (e)rinç yüz kümül bodunum (e)siz (e)rinç küm(ü)l(ü)n<g> (e)r üküř boltı
10. Y(a)büzig kümül(ü)min b(e)dük kılt(ı)m (e)siz(i)m bökm<edim>

Talat Tekin'in Anlamlandırması

1. Çocukluk adım Çobuç Inal ... (erlik) adım Kümül Öge
2. Beş yaşımda babasız kalıp on dokuz yaşımda öksüz
3. Olup, çok çalışıp otuz yaşımda Öge oldum. Kırk yıl
4. Hüküm sürdüm, halka liderlik ettim. Dış düşmanlarla savaştım, çarpıştım.
5. Altmış bir yaşımda mavi gökten ve güneşten ayrıldım. Yazık!
6. Yanımda-yöremde ve ileri karakollarda olan halkım, heyhat! Haremdeki prenseslerim, dullarım heyhat, yazık!
7. Hışmım, akrabalarım, heyhat! Oğullarım ve kızlarım, akım karam heyhat! Yüz elli erim, heyhat!
8. Bin yetişkin atım, heyhat!

9. Halkım, heyhat! Yazık! Yüz kümül halkım, heyhat, yazık! Kümül'ün adamları çok oldu
10. Kötü ve perişan Kümül'ümü yücelttim. Heyhat! (hayata ve sizlere) doymadım.

Metin Aktarımı

- : JFh: YHxHh : xA : JhJh : A>S>A : xA>JH> 1.
 XHfH : JHxASD : r>YfX? : X>A : JH : XfYH : JA>AD :
 Axx2.
 Jh : AHfH : x>AS>S : JfH : HxASD : X>A : J>JfAH : J>J>S
 3.
 xXYx : xJfH : HfH : AS : xJAS : J>J>S : x>A>AX 4.
 : J>Xf : xXJ : JfH : JXfYH : JH : JHxASD : Af>hX? :
 Yf 5.
 xXf : fAH : J>A : x>D>J>H : J>D>H : J>Xf : x>S>Y : xYX?
 : J>Xf : xYx : J>J : fYH 6.
 : J>Xf : J>YfY : X? : Xf : xJH : xYfY : J>X : x>JH> :
 J>Xf : xAS : xHh 7.
 J>Xf : A>D : AH>S : Yf
 8..... fHYxHh : J>...Y : Xf : x>J>J>J : YHxHh...Xh? : JYfXf : xYx 9.
 ...>BA : xXf : xA>H : BX : Hf>YHxHh : HfXfJ 10.

Harf Çevrimi

1. $WG^1L^1N^1T^1M : \text{ÇWB}^1\text{Ç} : IN^1L^1.....T^2A : T^1M : K^2\hat{W}M\hat{W}L^2 : \hat{W}G^2A$
2. $B^2ES^2Y^1S^2MT^1A : K^1\check{N}S^1IZ : K^1L^1P : T^1W KWZ : Y^2EG^2IR^2MI : Y^1AS^2MG^1A : \hat{W}G^2S^2\hat{W}Z$
3. $B^1WL^1WP : K^1T^1IG^1L^1N^1P : WT^1WZ : Y^1AS^1MG^1 : \hat{W}G^2A : B^1WL^1T^1WM : K^1IR^1K : Y^1IL^1$
4. $EL^2T^1WT^1WM : B^1WD^1WN^1 : B^1S^2L^1D^1M : T^1AS^2 : Y^1G^1IG^1 : Y^1G^1IL^1D^1M : EL^2D^2M$
5. $B^2IR^2 : Y^2ET^2MIS^2 : Y^1AS^2MG^1A : K^2\hat{W}K^2 : T^2\check{N}R^2IDA : K^2\hat{W}N^2G^2A : AZD^1M : S^2IZMA$

6. $K^2\hat{W}R^2S^2I : Y^1AMD^1A : EL^2M : S^2IZMA : Y^2ER^2M : S^1WB^1WM : S^2IZMA : K^1WY^1D^1A : K^1WN\check{C}WY^1WM : T^1WL^1 : K^1L^1TA : S^2IZM$
7. $K^2\hat{W}N^2M : K^1D^1S^2M : S^2IZMA : WG^1L^1N^1M : K^1ZMA : \hat{W}R^2\hat{W}\check{N}\hat{W}M : K^1R^1AM : S^2IZ : Y^2\hat{W}Z : L^2IG^2R^2MA : S^2IZMA :$
8. $B^1I\check{N} : B^1WD^1R^1K^1 : Y^1WN^1T^1S^2IZMA$
9. $EL^2M : SIZ^2R^2IN\check{C} : Y^2\hat{W}Z \dots \hat{W}M\hat{W}L^2 : B^1WD^1N^1WM : S^2IZ : R^2(\dots L^2N\check{C}R^2)L^1N\check{C} : K^2\hat{W}ML^2\hat{W}G^2\dots$
10. $Y^1B^1IZIG^1 : K^2\hat{W}M\hat{W}L^2MIN^2 : BD^{2\hat{W}}K : K^1ILT^1M : S^2IZM : B^{2\hat{W}}KM\dots$

Çeviri yazı

1. ogl(a)n (a)t(ı)m : çub(u)ç : ın(a)l ...te : (a)t(ı)m : kümül : öge
2. beş y(a)ş(ı)mta : k(a)nsız : k(a)l(ı)p : tokuz yegirmi yaş(ı)mga : ögsüz
3. bolup : k(a)t(ı)gl[(a)n(ı)]p : otuz : yaş(ı)mg(a) : öge : boltum : kırık yıl
4. el tutum : bodun : b(a)şl(a)d(ı)m : taş y(a)g(ı)g : y(a)gıl(a)d(ı)m : el(e)d(ı)m
5. bir : yetmiş : yaş(ı)mga : kök : t(e)ngride : künge : azd(ı)m (e)s(i)z(i)m e
6. k(ü)rsi : yamda : el(i)m : (e)s(i)z(i)m e : yer(i)m : subum : (e)s(i)z(i)m e : kuyda : kunçuyum : tul : k(ı)lta : (e)s(i)z(i)m
7. kün(ü)m k(a)d(a)ş(ı)m : (e)s(i)z(i)m e : ogl(a)n(ı)m : k(ı)z(ı)ma : ürünüm : k(a)ram : (e)s(i)z : yüz : (e)lig (e)r(i)me : (e)s(i)z(i)m e
8. bñ : bodr(a)k : yunt (e)s(i)z(i)m e
9. el(i)m (e)s(i)z (e)rinç : yüz [k]ümül[üg] : bod(u)num : (e)siz : (e)r(i)nç... r... l(ı)nç küm(ü)l(ü)g...
10. y(a)b(ı)z(ı)g : kümül(ü)min : b(e)dük : kılt(ı)m : (e)siz(i)m bökm[m(e)d(ı)m]

Anlamlandırma

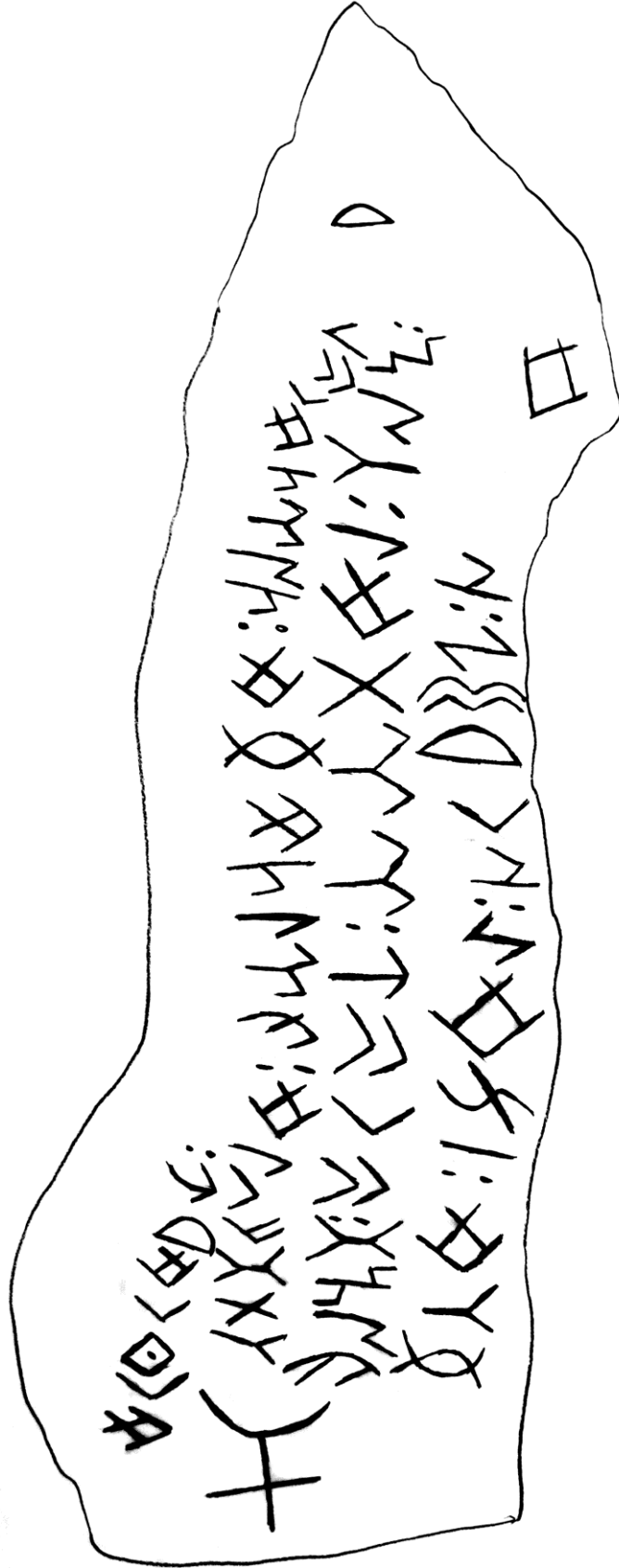
1. “Gençlik yıllarımda ismim ‘Çubuç İnal’dı, (Nam ve şan alınca halkım için yararlı işler yapınca) unvan adım “Kümül Öge” (oldu).
2. Beş yaşımda babamı kaybettim (yetim kaldım), on dokuz yaşımda ise annemi
3. Kaybettim (öksüz kaldım), otuz yaşıma kadar çalıştım, çabaladım, güç topladım. “Öge” ünvanını aldım. Kırk yaşımda...
4. El tutup, il sahibi olup boyumun, ulusumun başına geçtim. Ulusuma düşmanlık edenlerle savaştım, zaferler kazandım, ulusumu toprak, yurt sahibi yaptım.

5. Altmış bir yaşında ne yazık ki mavi gökyüzünden güneşten ayrı kaldım.
6. Kürsi Yam (diye bilinen – yer adı) yurdumdan, yurdumun sularından, dağlarından ayrıldım, evimde (otağında, köyümde, ilimde) eşim (Ecem, Hatunum) dul kaldı.
7. Dünyadan ayrıldım ve ardımda, akrabalarım, arkadaşlarım, oğullarım, kızlarım, İl'imde bağımsız yaşayan halkım ve yüz elli silahlı askerim kaldı.
8. Ne yazık ki bin boz at bıraktım ardımda...
9. Yüz Kümül adı ile bilinen halkımdan ayrıldım...
10. Yoksul ve sefil olan halkımı, zengin ve varlıklı kılarak dünyadan ayrıldım...

Yazıt 19: E 46 Telee

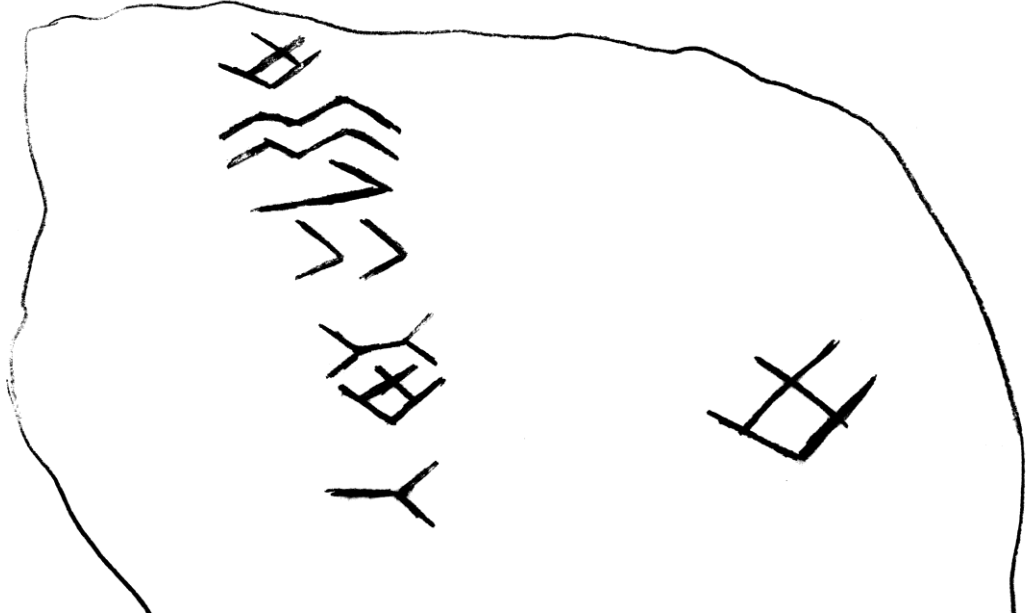
Resim 2.1.49. Telee 1/1

Resim 2.1.50. Telee 1/1, metin görüntüsü

Resim 2.1.51. Telee 1/2

Resim 2.1.52. Telee 1/2, metin görüntüsü

Taşın boyutu, 200x55x40 cm ölçülerindedir. Yazıt 1961 yılında Tuva Müzesi'ne taşınmıştır. Yazıtın envanter numarası E 46'dır.

1. $el^2m:s^2zmä:quy^1d^1a:q(unčy^1um:s^2)zmä$
2. $gün^2e:t^1ut^1uq:r^2r^2d^2mi:čün^2:l^2mä:(<...>)d^1m$
3. $l^2d^2eks^2im:gr^2it^2b^2em:t^2ür^2t^2b^2u(t^1l^1my^1l^1)qm$
4. $b^2un^3umy^1uq:$

1. Elim äsirim-ä kuyda kunčuyum äsirim-ä
2. Ägünä tutuk är ärdämi üçün älimä tapdım
3. Äldä kišim ägritäbim tört butlug yilkım
4. Buñum yok

⇒ ... ሰ : 1፪፻፳፻፲ : 1፻፳፻፲ : ⇒ሃ፻ **1.**
 ⇒፪1፻፳፻፲ : ፻፳፻፲፻፲ : ፲፻፳፻፲፻፲ : ፳፻፲፻፲፻፲ **2.**
 ፬... ፲፻፳፻፲፻፲ : ፻፳፻፲፻፲፻፲ : ፻፲፻፲፻፲፻፲፻፲ **3.**
 : ፳፻፲፻፲፻፲፻፲፻፲ **4.**

1. $EL^2M : S^2ZMA : K^1WY^1D^1A : K^1 \dots M$
2. $G^2\hat{W}N^2E : T^1WT^{1W}K : R^2R^2D^2MI : \hat{C}\hat{W}N^2 L^2ME : T^1PD^1M$
3. $L^2D^2E K^2S^2IM : G^2RIT^2B^2EM : T^2\hat{W}RT^2 B^2WT^1L^1\langle G^1\rangle Y^1\langle IL^1K^1M\rangle$
4. $B^1WN^3WMY^1{}^WK$

Çeviri Yazı

1. el(i)m (e)s(i)z(i)m e : kuyda : k[uncuyu]m...
2. (e)güne : totok : (e)r (e)rd(e)mi : (ü)ç(ü)n : (e)l(i)me : t(a)pd(i)m
3. (e)lde k(i)ş(i)m : (e)gri t(e)b(e)m : dört : butl[ug] y[ilk(ı)m]...
4. buñum yok

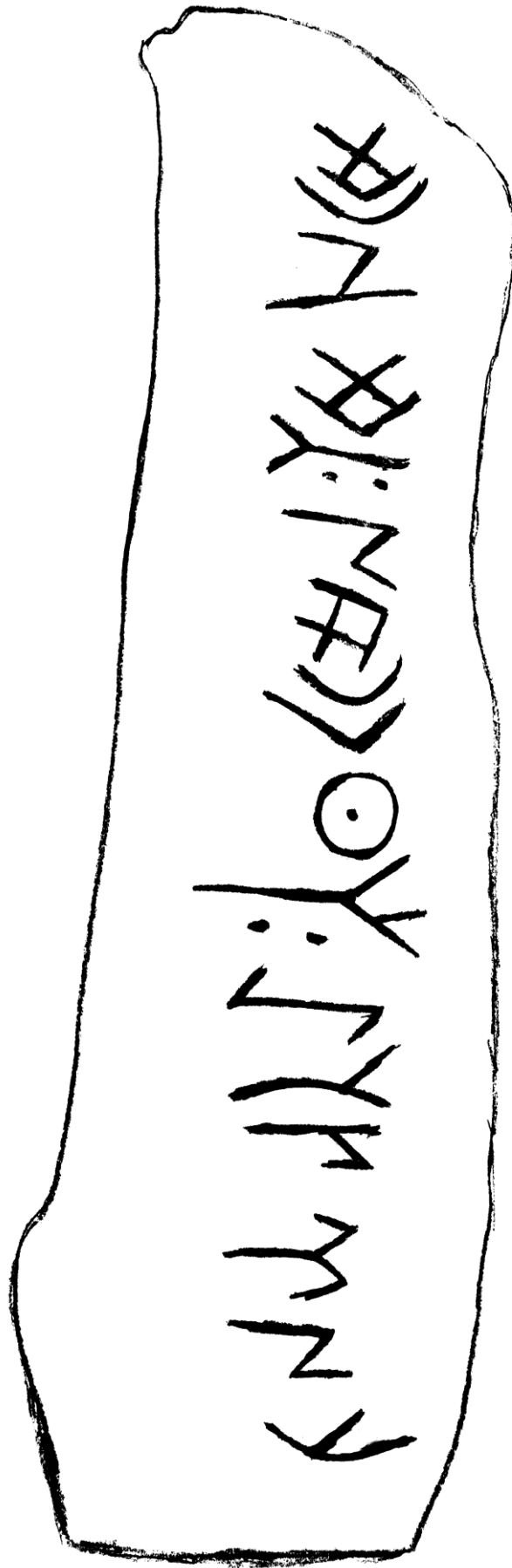
Anlamlandırma

1. İlim (yurdum, vatanım) köydeki eşim ne yazık!
2. (Ben) Egüne Totok, yiğit ve erdemli bir kişi idim, yurdumu, ilime hürmet ederek bağlı idim.
3. Yurdumda, samurlarım, hörgüçlü develerim ve dört butlu atlarım var idi.
4. Sıkıntısız, dertsiz (yaşıyordum)

Yazıt 20: E 52 Elegest 2

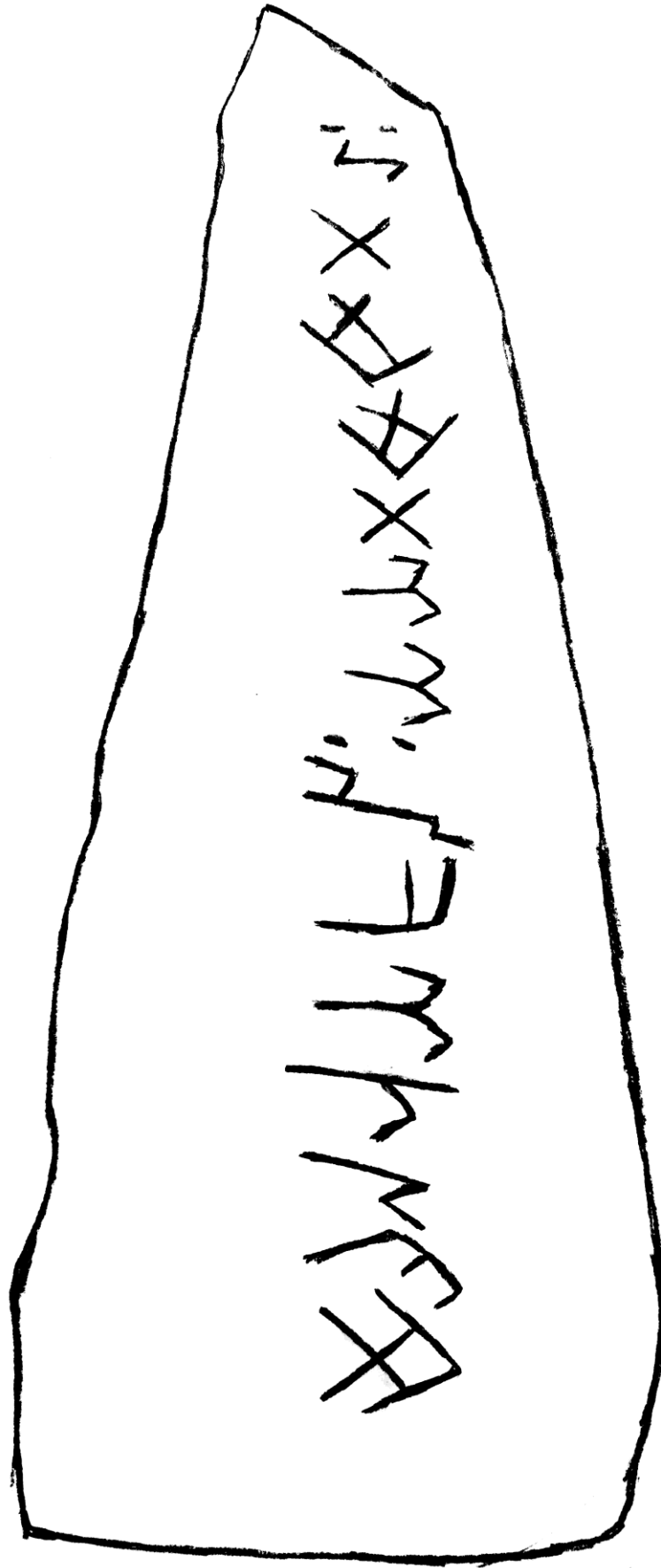
Resim 2.1.53. Elegest 2/1

Resim 2.1.54. Elegest 2/1, metin görüntüsü

Resim 2.1.55. Elegest 2/2

Resim 2.1.56. Elegest 2/2, metin görüntüsü

Resim 2.1.57. Elegest 2/3

Resim 2.1.58. Elegest 2/3, metin görüntüsü

Yazıt, 1907 yılında J. G. Granö tarafından Elegest Irmağı'nın sağ kıyısında yüksek tepenin üstünde bulunmuştur. Yazıtın boyutu 107 x 30 x 27 cm'dir. Yazıtta 3 satır metin bulunmaktadır. 1947 yılında L. A. Yevtyuhova, S. V. Kiselev ve L. R. Kızlasov yazıtın bir kopyasını Malov'a vermişlerdir. Yazıt L. R. Kızlasov tarafından 1960 yılında Tuva Müzesine kaldırılmıştır. Yazıtın bilinen envanter numarası E 52'dir.

Elegest 2 yazıtı, diğer yazıtlara göre daha geç bir tarihte tespit edildiği için W. Radloff ve H. N. Orkun'un çalışmalarında geçmemektedir, D. Vasilyev, I. Kormuşin'in okuma tekliflerine yer veriyoruz.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. kür²t²lä:s¹n³un¹mn²:čm:qn¹m
2. b²g²üt²r²kn²:r²r²d²mmd²ä
3. čč:b¹r¹s¹g¹:r¹as¹n³un¹

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. körtlä saŋun bän äčim qaīm-a
2. böğü tärkän är ärdämmimdä
3. čač bar sayra saŋun

Metin Aktarımı

⊗)H : ⊗λ : №⊗)>⊙Υ : √YhΥH√ 1.
 : √X⊗⊗XΥΥ : (√YhH№⊗ 2.
)>⊙Υ√Y : HΥY√ : λλ 3.

Harf Çevrimi

1. K²ŴR²T²L²A : S¹N³WN¹ B²N²:ÇM : K¹N¹M
2. B²G²Ŵ T²R²K²N² : R²R²D²MMD²A
3. ÇÇ : B¹R¹S¹G¹ : R¹A S¹N³WN¹

Çeviri Yazı

1. körtle : s(a)ñun b(e)n: (e)ç(i)m k(a)n(ı)m
2. b(ü)g(ü) t(ark(a)n : (e)r (e)rd(e)m(i)mde
3. (i)ç(i)ç:b(a)rs(ı)g (a)ra s(a)ñun

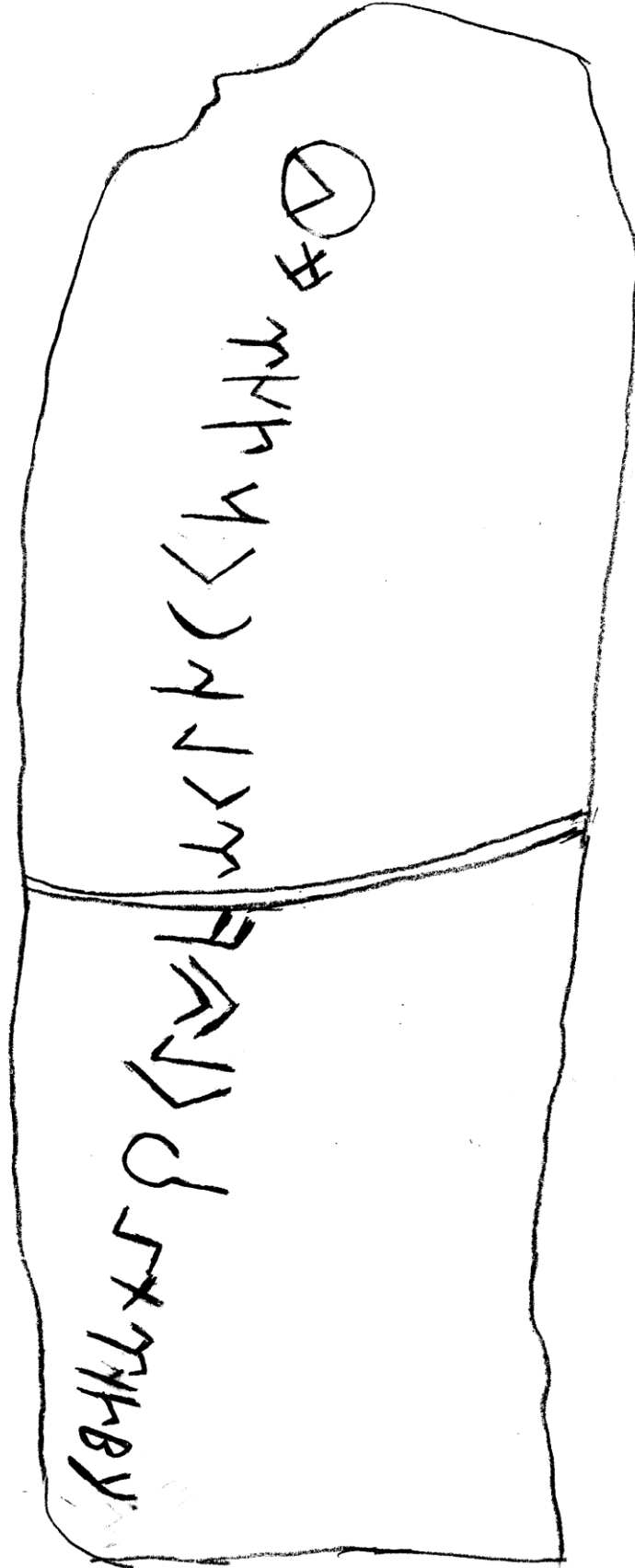
Anlamlandırma

1. Ben Körtle Sangun, ağabeyim (olan) Kağan'ım.
2. Bügü Tarkan Erdemli ve yiğit bir kişi idi, kahramandı.
3. (Ben) İçç Bars'a bağlı bir Komutan (General) idim.

Yazıt 21: E 53 Elegest 3

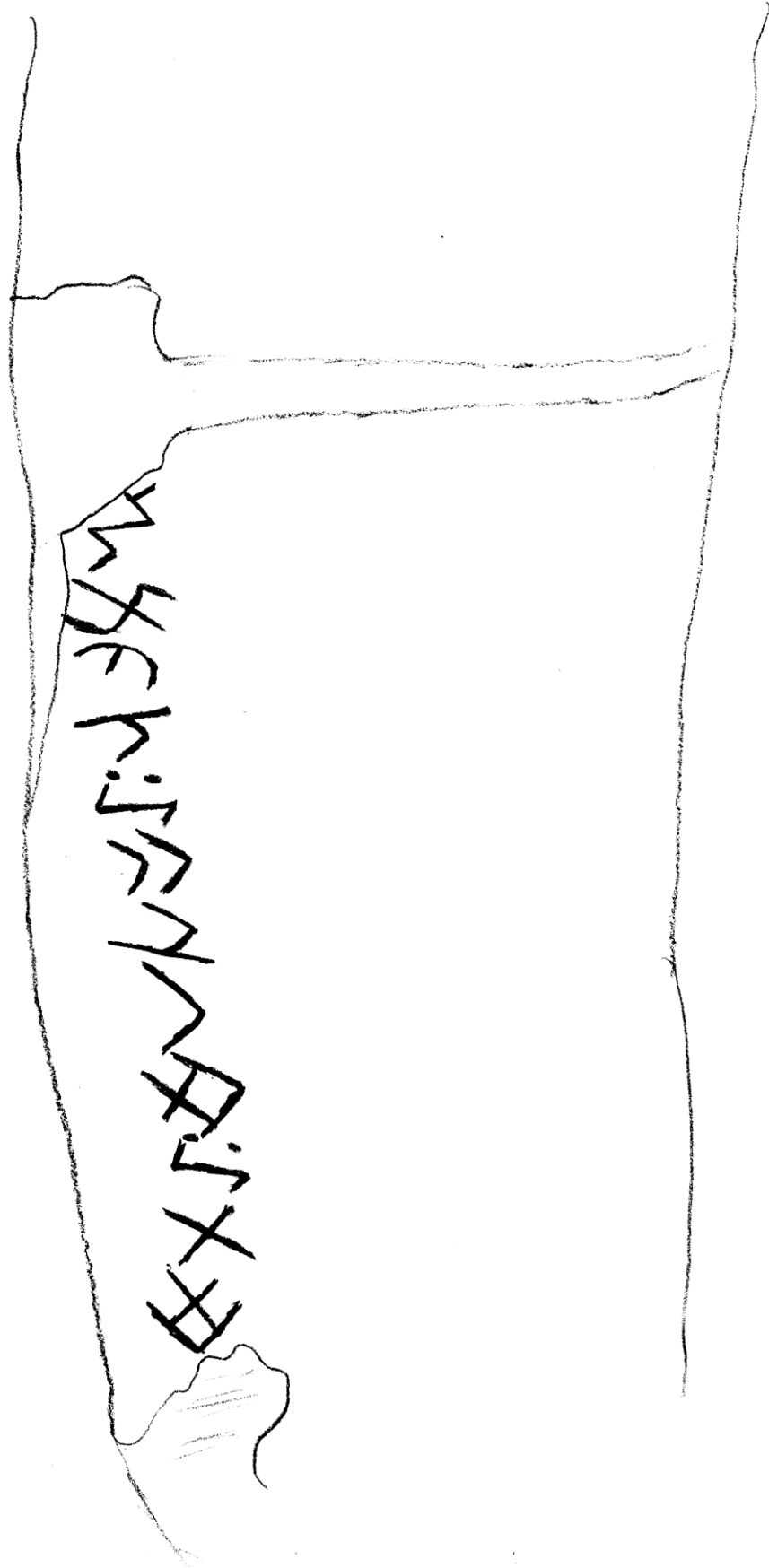
Resim 2.1.59. Elegest 3/1

Resim 2.1.60. Elegest 3/1 metin görüntüsü

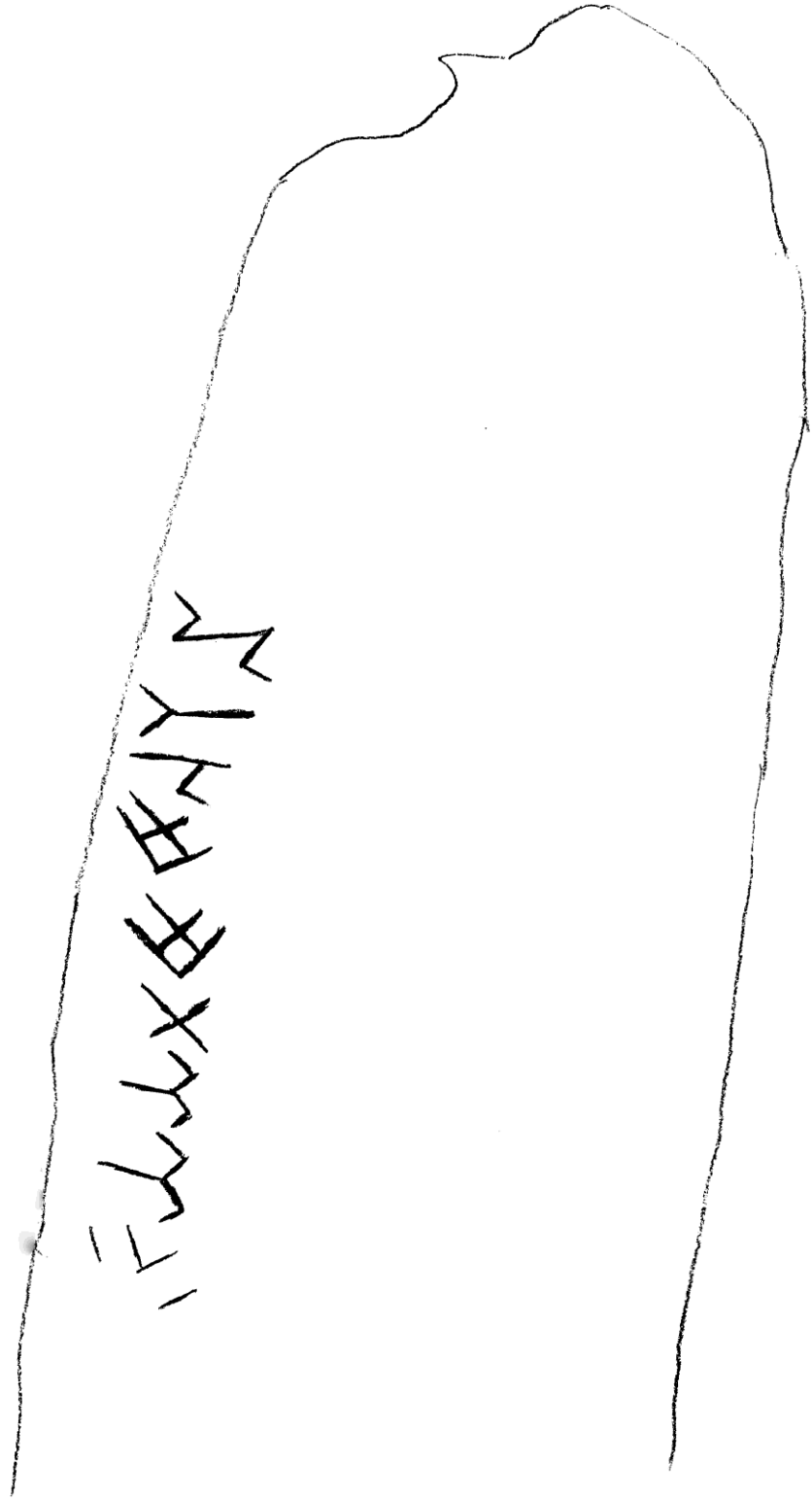
Resim 2.1.61. Elegest 3/2

Resim 2.1.62. Elegest 3/2, metin görüntüsü

Resim 2.1.63. Elegend 3/3

Resim 2.1.64. Elegest 3/3, metin görüntüsü

Yazıt, 1907 yılında J. G. Granö tarafından E 52 Elegest 2 yazıtının bulunduğu yerin 5 km güneyinde konumlanan Orta Elegest Irmağı'nın sağ kıyısında bulunmuştur. Yazıt, 1961 yılında Tuva Müzesi'ne taşınmıştır.

Yazıt “geyikli taş” üzerine kazılmış bir mezar taşıdır. Taş gri renkli kum taşıdır. Yazıt 276 x 65 x 67 cm ölçülerindedir. Bilinen envanter numarası E 53'tür. Bu mezar taşı “beg Tarkan, öge tirig” ünvanlı bir şahıs için yaptırılmıştır.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. $b^2g^2t^1r^1qn^1üg^2ä:t^2r^2g^2b^2n^2:s^2zl^2mqn^1ma:b^2ükmd^2m$
2. $l^2md^2ä:b^2s^2:qt^1a:t^2g^2zn^2<...>m:r^2r^2d^2mm:üçn^2$
3. $kükt^2nr^2d^2ä:b^1ul^1t^1kr^2l^1qn^1ur^1t^2ür^2ms^2$

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. kök täñtidä boltik är ol qan urı törämiş
2. älimdä baş qata tägzindim är ärdämim üçün
3. bağ tarqan ögä tirig bän äsiz älim qanïma bökmädim

Malov da çalışmasında 1. Satırı “*kök täñride boltum är alkınur törümiş*” şeklinde okumuştur. Yazıtın 1. satırı araştırmacılar tarafından tartışma konusu olmuştur. Satırın “*kök täñride*” kısmı herkes tarafından kabul görmüştür, ancak cümlemin sonraki kısımlarında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu farklılık D. D. Vasilyev ile I. Kormuşin'in de okumalarında göze çarpmaktadır. I. Kormuşin'in okuması Marcel Erdal tarafından da eleştirilmiştir.

Hatice Şirin User ise yaptığı karşılaştırmalarla cümleyi şu şekilde okumuştur: “*kök t(ä)ñr(i)dä bul(ı)t urk (a)lk(ı)nur törüm(i)ş*”³² Kendisinin yorumuna göre bu cümle semantik açıdan da mantıklı ve anlamlıdır. Cümlemin anlamını da şu şekilde yorumlayarak, açıklamıştır: “*Mavi gökte bulutlar urk yok olmak üzere yaratılmış*” “urk” yazımı da “alkın-“ eyleminin zarfı durumundadır. Bu imlanın harf çevrimi “kärv”, yazı çevrimi ise “keru” olarak yaptığımızda sözcüğün ö yerine u ile yazılmış “*art, arka, batı*” anlamlı *k(ä)rü* yer-yön adı olduğu görülür. Bu yazım, *bitigci* hatasına

³²Hatice Şirin User, “*Yenisey Yazıtlarının Okunma ve Anlamlandırılması Üzerine Yeni Öneriler –2*” 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu 26-29 Mayıs 2010, Ankara, s. 767-774.

bağlanabileceği gibi, Yenisey yazıtlarında sık sık karşımıza çıkan kuralsızlıklardan biri olarak da değerlendirilebilir.

Metin Aktarımı

..... 1.³³
N¹Λ¹Π¹⇒⇒X¹Υ¹Υ¹⇒.... N¹Σ¹ƒ¹h : 1Λ¹Λ¹Λ¹ : ↓X¹⇒Υ¹ 2.
Λ¹⇒Υ¹ƒ¹h>>Λ¹>Υ¹ : Λ¹↓Σ¹↓X¹Υ¹ƒ¹hB¹Υ¹ 3.

Harf Çevrimi

1.
2. L²MD²A : B²S¹ K¹T¹A : T²G²ZN²M R²R²D²MM : W²ÇN²
3. R²K²W²K T²NGR²D²A : B¹WL¹T : K²R²W L¹K¹N¹WR¹ T²W²R²MS¹

Çeviri Yazı

1.
2. (e)l(i)mde b(e)ş k(a)ta t(e)gz(i)n...m (e)r (e)rd(e)m(i)m üç(ü)n
3. (e)r köök t(e)ñr(i)de bul(u)t [k](e)r ü (a)lk(u)nur tör(ü)m(i)ş

Anlamlandırma

1.
2. Yiğitliğim ve kahramanlığımdan (dolayı) yurdumda beş kez dolaştım.
3. Mavi gökler ve bulutlar (her şeyi örtmektedir) ve herkes için yaratılmıştır.

³³ Yazıtın 3. Satırının olduğu kısım, taşın arka yüzüdür ve müzede duvara dayalı şekilde yerleştirilmiştir, bu sebeple yazıtın bu kısmının elimizde fotoğrafı bulunmamaktadır.

Yazıt 22: E 54 Ottuk Taş 3

Resim 2.1.65. Ottuk Taş 3

Yazıt, 1961 yılında, Tuvinskiy Naučno-İssledovatelskiy Institut Yazıka, Leiteraturi Istorii ekibi tarafından bulunmuş ve Tuva Müzesi'ne götürülmüştür. Yazıt 1 satırlık metinden oluşmaktadır, yazıtın altında damga mevcuttur. Metin yukarıdan aşağıya doğru yazılmıştır.

Taşın ölçüleri 100x27x25 cm'dir. Yazıtın envanter numarası ise E 54'tür.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. l²č¹n¹p : ub²n³ ul²n³<...>

I.Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. jüč ĩnal uruŋu saŋun

Metin Aktarımı

⊙Y>⊙◇> : 1)ΓΛY 1.

Harf Çevrimi

1. L²ÇIN¹L¹ : W: B²NGW L²NG...

Çeviri Yazı

1. (e)lçi m(a)l : o b(e)ñü (e)l(i)ñ...

Anlamlandırma

1. (Ben) Elçi İnal, o sonsuz ilin...

Yazıt 23: E 57 Saygın

Resim 2.1.66. Saygın

Resim 2.1.67. Saygın, metin görüntüsü

Yu. L. Arançin tarafından 1950 yılında bulunmuştur. Yazıt bir geyikli taş üzerine yazılmıştır. Her iki yüzünde de geyik motifi olan taşın bir yüzünde “Bengü Çor” diğer bir yüzünde ise “Sü” yazmaktadır. Saygın yazıtının diğer bir adı ise Borbak-Arıg’dır.

Yazıt, 1963 yılında Tuva Müzesi’ne taşınmıştır. Envanter numarası E 57’dir.

D. Vasilyev’in Harf Çevrimi

1. b²ηüçur¹

2. s²ü

Metin Aktarımı

ᚿ>ᚿᚿᚿᚿ 1.

ᚿᚿ 2.

Harf Çevrimi

1. B²NGŴ ÇWR

2. SŴ

Çeviri Yazı

1. b(e)ngü çor

2. sü

Anlamlandırma

1. Bengü Çor

2. Ordu

“Sonsuzluğa uzanan bir ordu komutanıyım” diye yorumlayabileceğimiz bu yazıt, döneminde ünlü bir komutan için yazılmış olabileceğini düşündürmektedir. Yazıtın bir geyikli taş üzerinde yer alması ise yazının ilk kullanıldığı dönemlere dair farklı düşüncelerin oluşmasına sebep olmaktadır.

Yazıt 24: E 58 Kezek-Hüree

Resim 2.1.68. Kezek-Hüree

Yazıt, 1947 yılında L. A. Yevtyuhova ve S. V. Kiselev tarafından bulunmuştur. Kum taşından yapılmış olan taşın üzerinde 3 satırlık metin bulunmaktadır. Taş oldukça yıpranmış olduğundan günümüzde yazıları okuyabilmek çok zordur. Taşın ölçüleri 229x37x25 cm'dir.

Yazıt 1961 yılında TNİİYALİ ekibi tarafından Tuva Müzesi'ne taşınmıştır. Envanter numarası E 58'dir.

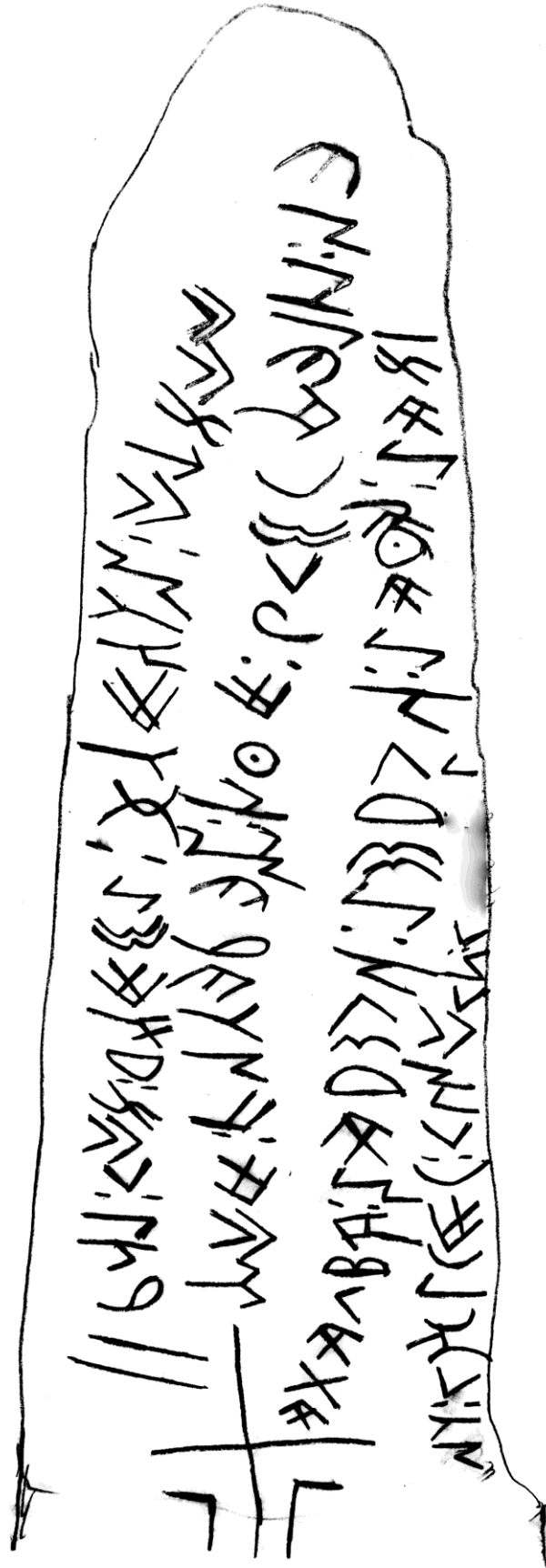
D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. $\langle \dots \rangle r^2 t^1 i q r^2 \langle \dots \rangle$
2. $\langle \dots \rangle r^2 z r^2 m \dots$
3. $\langle \dots \rangle g^1 \langle \dots \rangle t^2 \ddot{u} n^3 \langle \dots \rangle d^2 \ddot{u} n^3 \langle \dots \rangle s^1 r^2 \langle \dots \rangle n^2 \langle \dots \rangle m$

Yazıt 25: E 59 Herbis-Baarı

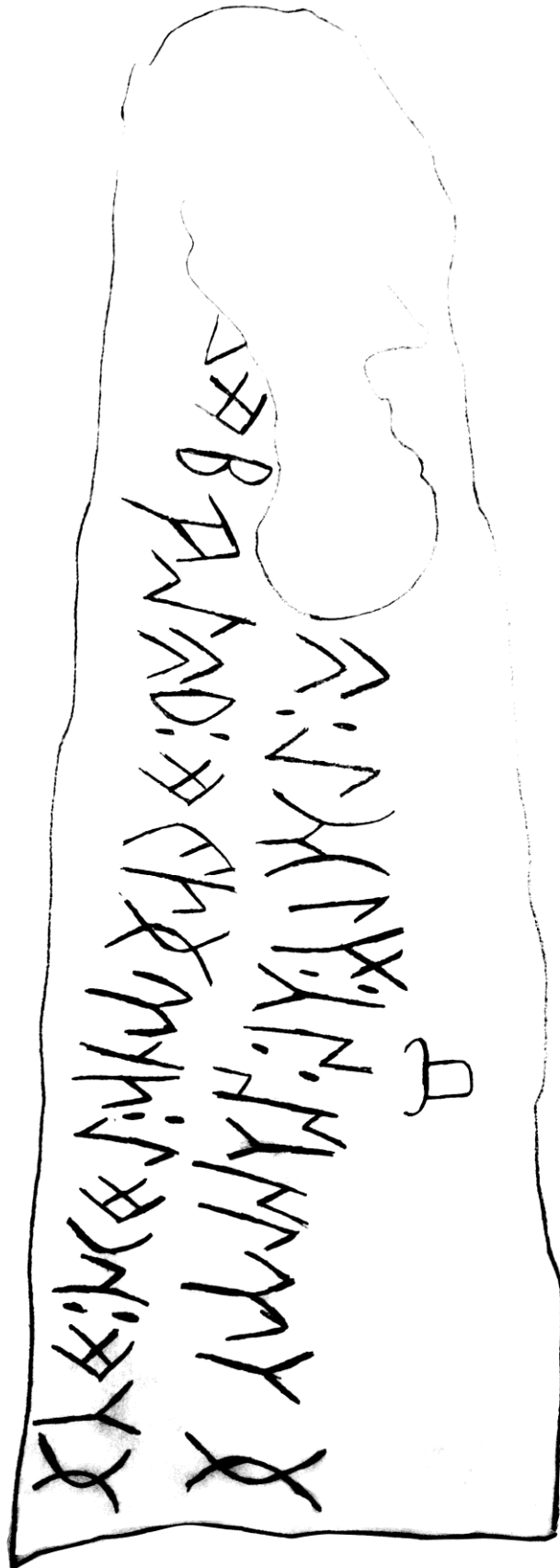
Resim 2.1.69. Herbis-Baarı 1/1

Resim 2.1.70. Herbis-Baarı 1/1, metin görüntüsü

Resim 2.1.71. Herbis-Baarı 1/2

Resim 2.1.72. Herbis-Baarı 1/2, metin görüntüsü

Resim 2.1.73. Herbis-Baarı 1/3

Handwritten text in a vertical oval frame, likely a stylized representation of a word or phrase in a specific script.

Resim 2.1.74. Herbis-Baarı 1/3, metin görüntüsü

Yazıt, 1960 yılında S. İ. Vaynşteyn tarafından tarafından Herbis-Baarı bölgesindeki bir kurganın yakınlarında bulunmuştur. Yazıtın üzerinde 9 satırlık metin bulunmaktadır. Taşın dört yüzünde de yazı mevcuttur. Ön yüzünde 4 satır ve bir damga, arka yüzünde 2 satır ve yan yüzlerinde de birer satır metin bulunmaktadır. Taşın ölçüleri, 206x46x10 cm'dir.

Yazıt, 1961 yılında Tuva Müzesi'ne taşınmıştır. Envanter numarası E 59'dur.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. üç:ug¹l¹n¹mn¹:ul¹g¹t¹uzu:(umd¹ma)
2. <...>is²zmä:b¹un³ma:quy¹d¹a:qunčy¹ma:b²üks²md²m
3. r²t¹m:kül²gj²gn²qn³m:b¹ud¹n¹:b²gñl¹:üg<...>
4. y²t²i:ut¹z:y¹s¹md¹a:el²m:üčn²:t¹uqzt¹t¹<...>
5. el²r²iüčn²:üč:s¹ig¹a:t¹d¹g¹...
6. el²m:qn¹ma:t²ñr²et²gm:y¹t¹a:b²ükm<...>
7. ur¹t:qd¹s¹m:üč:kün²m:qiz:qd¹s¹m:üčy¹nčĩ
8. ql¹n¹:qd¹s¹mqa:b²ükmd²m:y¹et¹aken²m:ečm:d¹r¹<...>
9. <...>gümkä:b²md²m:<...>

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. Är atım külig yägän kañim bodun bägiñä ög[ä...]
2. ... äsizim-ä buñi-a kuyda kunčuyim-a bökišmädim
3. Üč oğlanimın ulga[t]turu umadim-a
4. Yäti otuz yaşımda elim üçün tokuz tat[ar...]
5. El äri üçün üç asig är t...
6. Elim kanim-a täñritäm ayıta bökmäd[im]
7. Urı kadaşim üç kinim kiz kadaşim üç yanşı
8. Kalın kadaşimka bökmädim yita kinim açäli
9. [ö]gümkä bökmädim buğa

Metin Aktarımı

- [illegible]

Harf Çevrimi

1. $\hat{W}\zeta : W G^1 L^1 N^1 M N^1 W L^1 G^1 T^1 W R W \dots$
2. $\dots S^2 Z M A : B^1 W N^3 M A : K^1 W N \zeta Y^1 M A : B^{2\hat{W}} K S^2 M D^2 M$
3. $R^2 T^1 M : K^2 \hat{W} L^2 G^2 Y^2 G^2 N^2 K^1 N^3 M : B^1 W D^1 N^1 B^2 G^2 I N G A : \hat{W} G^2 \dots$
4. $Y^2 T^2 I : W T^1 Z : Y^1 S^1 M D^1 A : E L^2 M : \hat{W} \zeta N^2 : T^{1W} K Z T^1 T^1 \dots$
5. $E L^2 R^2 I \hat{W} \zeta N^2 : \hat{W} \zeta : S^1 I G^1 A : T^1 \dots$
6. $E L^2 M : K^1 N^1 M A : T^2 N G R^2 E T^2 G^2 M : Y^1 T^1 A B^{2\hat{W}} K M \dots$
7. $W R^2 I : K^1 D^1 S^1 M : \hat{W} \zeta : K^2 I N^2 M : K^1 I Z : K^1 D^1 S^1 M : \hat{W} \zeta Y^1 N \zeta I$
8. $K^1 L^1 N^1 : K^1 D^1 S^1 M K^1 A : B^{1\hat{W}} K M D^2 M : Y^1 I T^1 A K^2 E N^2 M : E L^2 M : D^1 R^1 \dots$
9. $G^2 \hat{W} M K^2 E : B^2 \dots M D^2 M \dots$

Çeviri Yazı

1. üç : ogl(a)n(i)m(i)n ulg(a)turu...
2. ... (e)s(i)zme : buñ(u)ma : kuñç(u)y(u)ma : bö(k)işm(e)d(i)m
3. (e)r (a)t(i)m : kül(ü)g : y(e)g(e)n kañ(i)m : bod(u)n b(e)ginge : ög...
4. y(e)ti : ot(u)z : y(a)ş(i)m da : el(i)m : üç(ü)n : tok(u)z t(a)t(a)r
5. el (e)ri üç(ü)n : üç (a)sıg a : t...
6. elim : k(a)n(i)ma : t(e)ngret(e)g(i)m : y(ı)ta bökm[(e)d(i)m]
7. urı : k(a)d(a)ş(i)m : üç k(i)n(i)m : kız : k(a)d(a)ş(i)m : üç y(a)nçı
8. k(a)l(i)n k(a)d(a)ş(i)m ka : bökm(e)d(i)m : y(ı)ta : k(i)n(i)m eç(i)m [a]dr[ıltım]
9. [ö]gümke : bö[k]m(e)d(i)m...

Anlamlandırma

1. Üç oğlum (kaldı ardımda, onları) yetiştiremedim, büyütemedim.
2. Ne yazık ki sıkıntılı, dertli geçen yıllarımda yurduma, eşime doymadım.
3. Benim adım Külüg Yegen, (ömrümce) boyumun beyine (bağlı) kaldım.
4. Yirmi yedi yaşında ilim ve yurdum için Dokuz Tatarlarla (yapılan savaşta).
5. İlim, ülkem için yapılan üç savaşa katıldım.
6. İlimin Hanına hep bağlı kaldım, Tanrı'ya (inandım), (ama) ne yazık ki (dünyaya) doymadım.
7. Erkek ve kız kardeşlerim, yakınlarım, akrabalarım, günahlarımı affettirsinler.
8. Ne yazık ki güçlü arkadaşlarıma, sülaleme, eşime doyamadan ayrıldım.
9. Anneme doymadım...

Yazıt 26: E 60 Sargal Aksı (Sarkol Ağzı)

Resim 2.1.75. Sargal Aksı

Yazıt, 1879 yılında G. N. Potanin tarafından Kaa-Kem ırmağı civarındaki Sargal Aksı bölgesindeki kurganda bulunmuştur. Yazıt, Tuva bölgesinde sahada kalan tek yazıttır, bu bakımdan önem taşımaktadır.

Yerinden taşınmaması, kurganın başında dikili olması, bize Türk mezar geleneğini gösteren bir örnektir.

Yazıt taşının ölçüleri 150 x 75 x 53 cm'dir. Yazılı olan taşın yanında bir taş daha bulunmaktadır. Yazıt 3 satırlık bir metin yer almaktadır. Bilinen envanter numarası E 60'tır.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. $s^2z : üknčn^3 : b^2ükmd^2m$
2. $t^1uqz : j^1s^1d^1a : tuğl^1ğĩ : qa : t^1ğd^1mr^2d^2im$
3. $b^2il^2md^2m : b^1un^3m : un^1r^2ms^2$

Metin Aktarımı

⊗×⊗ṽṽ⊗ : ⊗Ḃ : ṽṽ 1.
⊗ṽ⊗×ṽ ⊗Ḃṽ : ṽṽ1 : ṽṽṽṽṽ : ṽḂṽ : ṽṽṽṽ 2.
ṽṽṽ ṽṽ : ⊗ṽṽ : ⊗×⊗ṽṽ 3.

Harf Çevrimi

1. $S^2Z : \hat{W}KNČNG : B \hat{W}K^2MD^2M$
2. $T^1WK^1Z : Y^1S^1D^1A : T^1WG^1L^1G^1 : PK^1A : T^1PD^1M : R^2D^2MIM$
3. $B^2IL^2MD^2M : B^1WNGM : B^1W R^2MS^2$

Çeviri Yazı

1. (e)s(i)z ök(ü)nç(ü)ñ : bökm(e)d(i)m
2. tok(u)z y(a)şda : tugl(u)g : (a)p(a)ka : t(a)pd(ı)m : (e)rd(e)mim
3. bil(e)m(e)d(i)m : buñum : bu (e)rm(i)ş

Anlamlandırma

1. (Yaşamaya) doyamadan (bu dünyadan ayrıldım) ne yazık ki!
2. Dokuz yaşında Tuglug Apa'nın (yanında yer aldım) ona bağlandım.
3. (Ne yazık ki) Bilemedim, derdim, sıkıntım bu imiş...

Yazıt 27: E 65 Kara-Bulun 1

Resim 2.1.76. Kara-Bulun 1/1

Resim 2.1.77. Kara-Bulun 1/1, metin görüntüsü

Resim 2.1.78. Kara-Bulun 1/2

Handwritten text in a cuneiform script, likely from the Kara-Bulun 1/2 tablet. The text is arranged in a single line within a rectangular frame. The characters are stylized and difficult to decipher, but they appear to be a mix of syllabic and ideographic signs. The text is written in black ink on a light background.

Resim 2.1.79. Kara-Bulun 1/2, metin görüntüsü

Resim 2.1.80. Kara Bulun 1/3

Handwritten text in Old Turkic script, likely from the Kara-Bulun 1/3 fragment. The text is written vertically and includes several characters that are characteristic of the Old Turkic alphabet, such as the 'Y' (𐰚) and 'D' (𐰣) variants.

Resim 2.1.81. Kara-Bulun 1/3, metin görüntüsü

Çeviri Yazı

1. (e)r (a)t(ı)m : y(a)d(a)k : uk(u)nç y(a)ñma : (e)rd[(e)ml(i)g(i)m]
2. (e)siz(i)m : yüz ın(a)l : k(a)d(a)ş(ı)m...
3. (e)s(i)z(i)m : (e)ki : y(a)kıl(ı)g : t...³⁴

Anlamlandırma

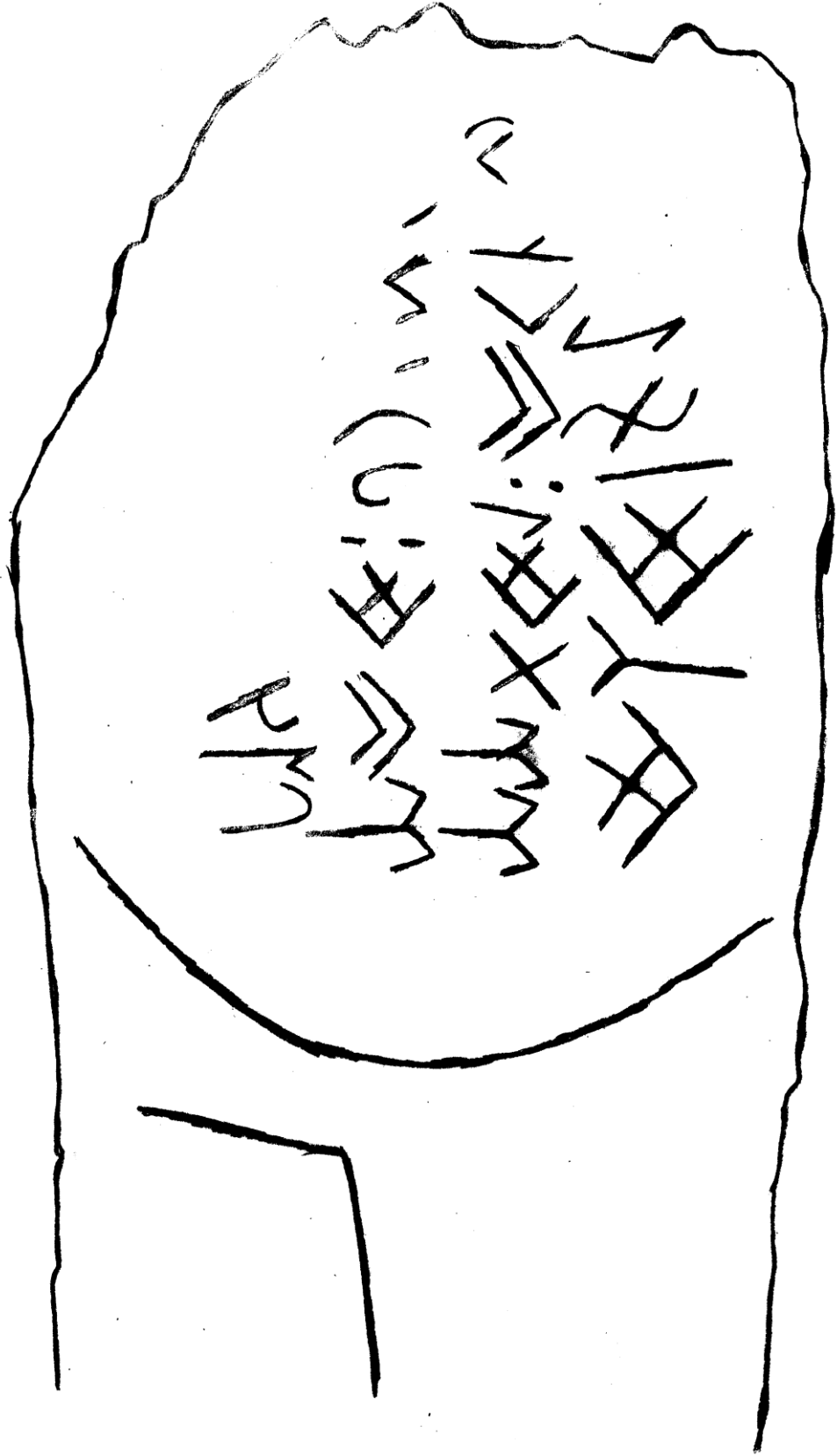
1. Benim (yiğitlik, erlik) adım Yadak Ukunç Yangma.
2. Ne yazık ki bana inanan ve güvenen yüz arkadaşım, akrabam ve yakınımдан,
3. Ne yazık ki (onlardan ayrılıyorum) (onların) yakınlığından (beraberliğinden ayrılıyorum)

³⁴ 3. Satırın son sözcüğünü T¹N³ÇY¹ZA : ŴR² olarak belirttiğimiz kısmı yanlış bir yorumlamamak için yalnız harf çevrimi verilmiştir.

Yazıt 28: E 66 Kara-Bulun 2

Resim 2.1.82. Kara-Bulun 2

Resim 2.1.83. Kara-Bulun 2, metin görüntüsü

Yazı Çevrimi

1. (e)bç(i)m (e)s(i)z e
2. (e)r (e)rd(e)mi : to/uñ...
3. (e)r (a)t(ı)m b(a)gr...
4. yüz...

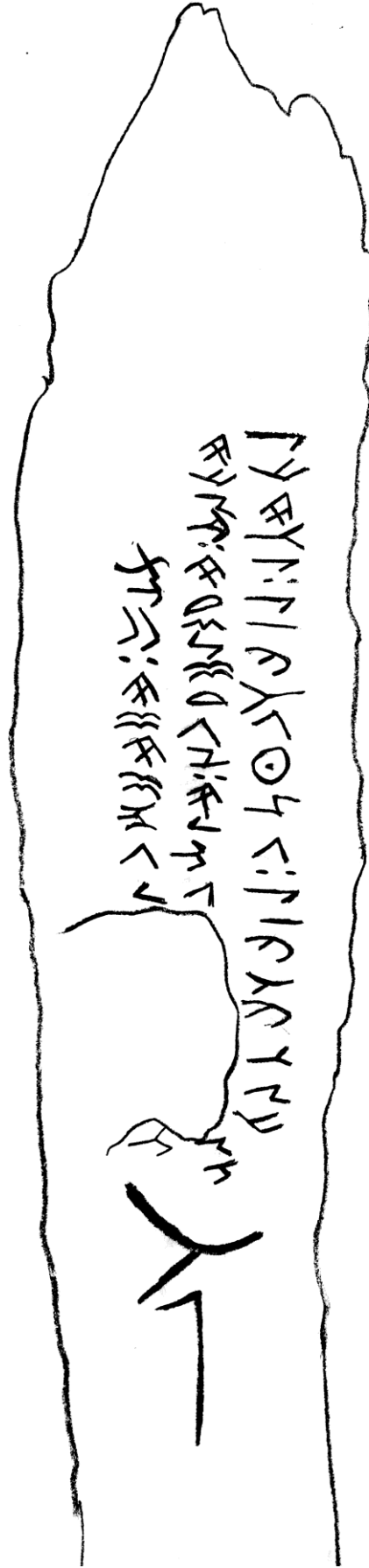
Anlamlandırma

1. Eşimden ayrıldım.
2. Yiğit ve Erdemli (bir kişiydim).
3. Benim adım Bağır...
4. yüz...

Yazıt 29: E 70 Elegest 4

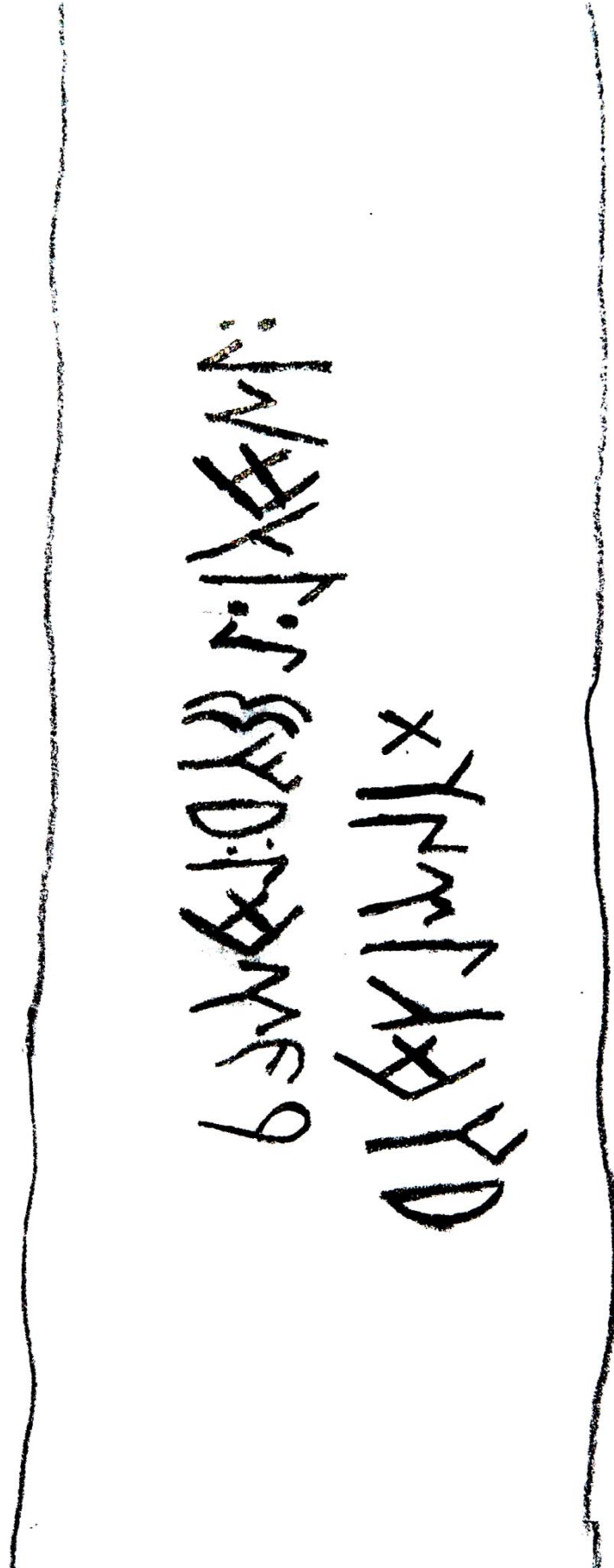
Resim 2.1.84. Elegest 4/1

Resim 2.1.85. Elegest 4/1, metin görüntüsü

Resim 2.1.86. Elegest 4/2

Resim 2.1.87. Elegest 4/2, metin görüntüsü

Yazıt 1962 yılında L. R. Kızlasov tarafından İr-Hol kurganında bulunmuştur. Taşın boyutu 233 x 40 x 33 cm'dir. Yazıt 5 satırlık bir metinden oluşmaktadır. 1977 yılında Tuva Müzesi'ne aktarılmıştır. Yazıtın envanter numarası E 70'tir. Yazıtın diğer bir adı İr-Hol yazıtıdır. E 70 yazıtı ilk olarak L. R. Kızlasov tarafından okunmuştur. Okumasında yazıtın 2. Satırını *"T²W... WG¹L¹M: K¹WY¹D NÇY¹M: B²WK²M..."* şeklinde okur. Aynı okuma Vasilyev ve Kormuşin tarafından da tekrarlanır.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. kül²g²çg²s²i:ur¹n³uçg²s²i:il²mkä
2. t²ü<...>ug¹l¹m:quj¹d¹ançj¹m:b²ükm<...>
3. r²<...>aug¹d¹md¹m:t¹uqz
4. y²g²r²mi:y¹s¹d¹a:il²mqa:
5. j¹kmčir²ül²d²m

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. külig čigši uruŋu čigši ilimkä...
2. tö[rt- ?]... oylīm qujdančujīm bökmäd[im]...
3. r²...Ä oydamdam toquz jār[im qara]...
4. ...jašīda bildim
5. ...jägirmi jašda ilimkä...

Metin Aktarımı

- ↓↗⊗ΥΓ : Γ|ƒΛ<⊕Υ< : Γ|ƒΛƒΥΠ↗ 1.
- ⊗↗Π⊗ : ⊗⊕⊗↓⊗⊕>Π : ⊗↓Υ<...Πh 2.
- Υ↗↑⊗:⊗⊗⊗⊗Υ>↓ 3.
- ↓Π⊗ΥΓ : ↓⊗Υ⊕ : Γ⊗Υƒ? 4.
- ⊗×ΥΠ : ΥΓΛ⊗↗⊕ 5.

Harf Çevrimi

1. $K^2\hat{W}L^2G^2\hat{C}G^2S^2I : WR^1N^3W : \hat{C}G^2S^2I : IL^2MK^2A$
2. $T^2\hat{W}<...> WG^1L^1M : K^1WY^1D^1A <...> N\hat{C}Y^1M : B^2\hat{W}K^2M<...>$
3. $L^1WG^1D^1MD^1M : T^1W\hat{K}Z R^2<...>$
4. $Y^2G^2R^2MI : Y^1S^1D^1A : IL^2M K^1L^1<...>$
5. $Y^1K^2M\hat{C}I R^2 : \hat{W}L^2D^2M$

Çeviri Yazı

1. kül(ü)g : ç(i)gsi : uruñu : ç(i)gsi : il(i)mke
2. tü.... (o)gl(u)m : kuyda [ku]nç(u)y(u)m : bökm[(e)d(i)m]
3. [(e)r (e)rd(e)m(i)m] [u]l(u)g(a)dm(a)d(ı)m : tok(u)z (e)r...
4. y(e)g(i)rmi : y(a)şda : il(i)m k(a)l<...>
5. (a)y k(e)m(i)çi (e)r : öld(ü)m

Anlamlandırma

1. (Ben) Külüg Çigsi Urungu Çigsi, yurdumda, ilimde (bu adla bilindim).
2. Yurdumda, yaşadığım (yerlerde, vadide) oğluma ve eşime doyamadım.
3. Dokuz erimi, (evladımı, oğlumu) büyütemedim.
4. Yirmi yaşımda ilim, yurdum ardımda kaldı.
5. (Çünkü) Ben Gemici idim, öldüm.

Yazıt 30: E 89 Övür 1

Yazıt, 1955 yılında, A. D. Graç tarafından Haçı-Hovu bölgesinde bulunmuştur. Taşın üzerinde kaya resmi ve yazıya benzer işaretler vardır, bugüne kadar Övür yazıtı tam olarak anlamlandırılabilmiş değildir.

Yazıtın Tuva Müzesi'nde olduğu bilinmektedir. Envanter numarası E 89'dur. Ancak yazıtın fotoğrafı elimizde mevcut değildir.

Yazıt 31: E 90 Övür 2

Resim 2.1.88. Övür 2

Yazıt, 1955 yılında, A. D. Graç tarafından Kızıl-Tey bölgesinde bulunmuştur. Yazıtın üzerinde kaya resmi, damga ve harf benzeri simgeler mevcuttur. Taşın boyutu, 150x19x20 cm'dir.

Yazıt, bugün Tuva Müzesi'nde E 90 envanter numarası ile sergilenmektedir.

Yazıt 32: E 91 Bedelig Valun

Yazıt, A. D. Graç tarafından Bedelig-Aksı bölgesinde bulunmuştur. Taşın üzerinde hem kaya resimleri hem de 3 satırlık bir yazı bulunmaktadır. Yazıtın 3. Satırı neredeyse silinmiş durumdadır. Bedelig Valun yazıtının diğer bir adı Bedelig Nehir Yatağı Taşı'dır.

Tuva Müzesi'ne getirilmiş olan bu taşın envanter numarası E 91'dir.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. qt^1s^1
2. r^2t^1
3. $\langle \dots \rangle$

Yazıt 33: E 92 Demir-Sug

Resim 2.1.89. Demir Sug 1/1

Handwritten text in a cursive script, possibly a form of shorthand or a specific dialect, enclosed within a hand-drawn rectangular border. The text is written in a single line and includes various symbols and characters that are not standard in modern alphabets.

Resim 2.1.90. Demir Sug 1/1, metin görüntüsü

Resim 2.1.91. Demir Sug 1/2

Demir-Sug yazıtı, 1970 yılında İ. U. Sambu tarafından Demir-Sug bölgesinde bulunmuştur. Yazıtın üzerinde 3 satırlık bir metin ve bir damga bulunmaktadır. Koyu renkli olan bu taşın boyutu 140x34x13 cm'dir.

Yazıt, 1973 yılında Tuva Müzesi'ne taşınmıştır. Envanter numarası E 92'dir.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. $b^2gs^1n^3un^1:r^2t^1m$
2. $s^1n^3un^1t^1ut^1uq:b^2n^2n^3r^1\check{n}^2<...>b^2\eta\ddot{u}b^2\eta\ddot{u}et^2keb^2r^2d^2m$
3. $k\ddot{u}kt^2\eta r^2id^2e:k\ddot{u}n^2y^1:s^2izme$

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. Bağ sañ är atim kök täñridä : kün ay : äsizim-ä
2. Sañun tutuk : bän uyar üçün törüñin : etä bärdim

Metin Aktarımı

- ⊗ ⋈ γ:) > ⊙ γ 3 ⊗ 1.
- ⊗ × γ ⊗ ... ⋈ λ γ ⊙ ⋈ : ↑ ⋈ > ⋈) > ⊙ γ 2.
- ... ⋈ γ ⊙ ⋈ : × γ γ γ γ γ 3.

Harf Çevrimi

1. $B^2G^2S^1N^3WN^1:R^2T^1M$
2. $S^1N^3WN^1T^1WT^{1W}K:B^2N^2N^3R^2\hat{W}\check{C}N^2:\hat{W}....I...B^2R^2D^2M$
3. $K^2\hat{W}K^2T^2NGR^2ID^2E:K^2\hat{W}N^2:Y^1S^2IZ...$

Çeviri Yazı

1. b(e)g s(a)ñun (e)r (a)t(i)m
2. s(a)ñun totok b(e)n (a)ñ(a)r üç(ü)n : b(e)rd(i)m
3. kök t(e)ñride kün (a)y (e)siz[(i)m e]

Anlamlandırma

1. Benim adım Bey Sangun
2. Ben, Sangun Totok, onun için (kahraman bir komutan olduğum bu adı) verdiler...
3. Gök Tanrı'nın yarattığı mavi gökler, güneş ve aydan ne yazık ki (ayrıldım).

Yazıt 34: E 93 Yır-Sayır

Yazıt 1970 yılında, A. D. Graç tarafından bulunmuştur. Taş, Tuva bölgesinde sahada bulunmaktadır, müzeye taşınmamıştır. Taşın ölçütü, 76x48 cm'dir. Yazıtın bilinen envanter numarası E 93'tür. Klyastornıy, D. Vasilyev ve I. Kormuşın yazıt hakkında bilgi vermektedir. Ancak yazıtın harf çevrimi ve çeviri yazısı yapılmamıştır. D. Vasilyev yazıtın sahada çekilmiş fotoğrafını ve metin görüntüsü vermiştir. Envanter numarası E 93'tür.

Yazıt 35: E 94 Yır Sayır 2

Yazıt, 1970 yılında, A. D. Graç tarafından bulunmuştur. Daha sonra da Tuva Müzesi'ne taşınmıştır. Taşın iki yüzünde de ikişer satır yazıt vardır. Taşın ölçüleri 125x38x23 cm'dir.

Bilinen envanter numarası ise E 94'tür. I. Kormuşın yazıt hakkında bilgi vermemiştir.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. $s^2l^2pr^2t^2\eta y^1n^1/\eta<\dots>py^1s^1s^2\check{b}^2\check{a}n^1/s^2\eta t^2(d^2m)<\dots>b^2<\dots>k\ddot{u}n^2y^1$
2. $<\dots>y^1/y^2s^1/?/b^2\eta$
3. $<\dots>t^2r^2/s(?)\check{a}s^2b^2n\check{c}z<\dots>s^1s^2\eta b^2i<\dots>$
4. $\check{i}r^2/?/b^2<\dots>$

Yazıt 36: E 95 Hemçik-Bom 1

1970 yılında A. D. Graç tarafından Hemçik-Bom bölgesindeki kurganda bulunduğu bilinmektedir. Taşın üzerinde damgalar ve birkaç Göktürk harfi vardır. Yazıt Tuva Müzesi'ne taşınmıştır. Yazıtın envanter numarası E 95'tir. D. Vasilyev, yazıtın fotoğrafını ve çizimini eserinde sunmuştur. I. Kormuşin ise yazıt hakkında bilgi vermemiştir.

Yazıt 37: E 96 Hemçik-Bom 2

E 95 Hemçik-Bom 1 yazıtı ile aynı yerde ve aynı zamanda A. D. Graç tarafından bulunmuştur. Taşın üzerinde 4 satırlık bir yazıt vardır. Yazıt, Tuva Müzesi'ne taşınmıştır, envanter numarası E 96'dır.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. $\langle \dots \rangle s^2 : r^2 m : b^2 \ddot{u} k m d^2 m : s^2 k z : n \check{c} y^2 s^2 \langle \dots \rangle r^1 m b^2 i r^2 t^2 \ddot{u} : \langle \dots \rangle m$
2. $\langle \dots \rangle i : y^2 g r^2 m i : y^1 s^1 m d^1 a : \eta \ddot{u} l^2 d^2 m : e l^2 m k i : b^2 \ddot{u} \langle \dots \rangle m$
3. $y^2 g : e \langle \dots \rangle y^2 : n \check{c} u q : r^2 s^2 i : b^2 \ddot{u} k m d^2 m i u l^1 g^1 m q a b^2 g m k \ddot{a} : b^2 \langle \dots \rangle d^2 \langle \dots \rangle$
4. $n^3 / s^1 l^1 t^1$

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. Kadaş äränim : bökmädim : säkiz : adaklīg barīmīm tört...
2. ...ī : yägirmi : yaşımda : sülädim : elimkā : bökmädim
3. Kīrk : ärimä : bökmädim-ä : ulugīmka kičigimkā bökmädim
4. Yurt...

Yazıt 38: E 97 Hemçik-Bom 3

Hemçik-Bom 3, Hemçik Bom kurganından bulunan 3. Yazıttır, A. D. Graç tarafından 1970'de bulunmuştur. Yazıtta 3 satır yazı vardır. Tuva Müzesi'ne taşınan yazıtın envanter numarası E 97'dir.

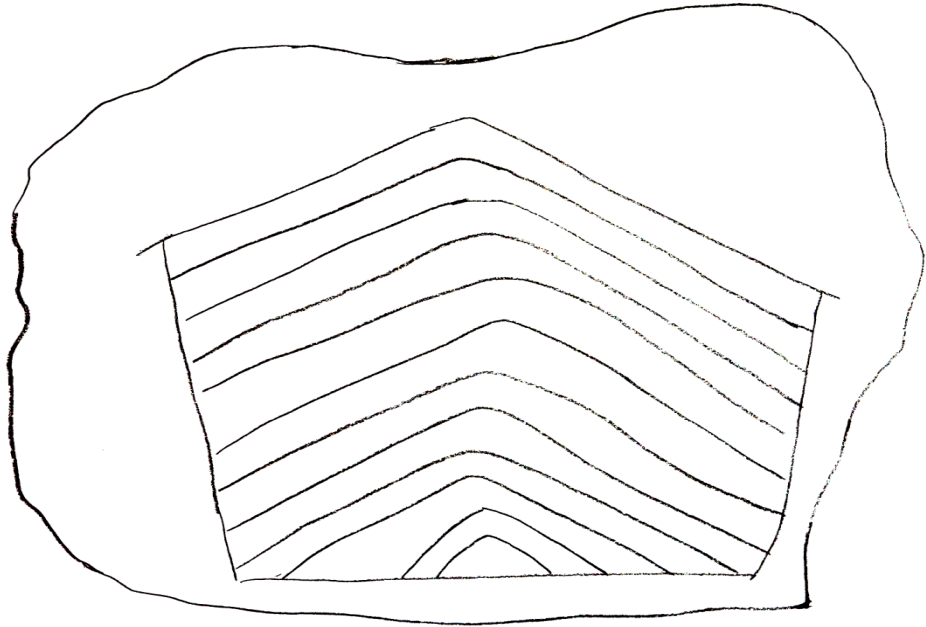
D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. $\langle \dots \rangle n\check{y}^1 m q a : d^1 r^1 l^1 \langle \dots \rangle m$
2. $s^2 m$
3. $\langle \dots \rangle l^1 : d^1 r^1 l^1 d^1 m : b^2 \check{u} k m d^2 m$

Yazıt 39: E 99 Ortaa-Tey

Resim 2.1.93. Ortaa Tey

Resim 2.1.94. Ortaa Tey, metin görüntüsü

Yazıt, 1963 yılından İ. A. Batmanov ve A. Ç. Kunaa tarafından Samagaltay bölgesindeki Ortaa-Tey dağı yakınlarında bulunmuştur. 74x80x12 cm boyutlarında olan taşın üzerine “Suus damgası” ve dağ keçisi figürleri işlenmiştir. Ayrıca Suus damgasının üst kısmında yazıt yer almaktadır, ancak bugün taşın üzerindeki yazıt silinmiş durumdadır.

Yazıt, 1973 yılında Tuva Müzesi’ne taşınmıştır. Yazıtın envanter numarası E 99’dur.

D. Vasilyev’in Harf Çevrimi

1. s^2zn^1/ur^1s^1

Yazıt 40: E 100 Bayan-Kol

Resim 2.1.95. Bayan Kol

Yazıt, 1971 yılında D. D. Vasilyev tarafından bulunmuştur. Yer yer kırılmış olan taşın üzerinde 3 satır yazıt vardır. Taşın boyutu 266x27x16 cm'dir. Yazıt, 1973 yılında Tuva Müzesi'ne taşınmıştır, envanter numarası E 100'dür.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. b²ηküt¹as¹
2. el²ml¹t¹izmüknčgb²ükmd²m
3. mug¹r¹n³at²üzmqzg¹man³qn³mün²mqzn²l²pqun¹t¹md¹m

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. Başgāk yägüg bāg oglī bān öz ābči kunčuyīmka bōkmedim
2. Elim ogrīŋa tōzüm kazganmīšim kaŋīm ögā bāgim kazganmīš kīrk uyar... kadaš atmadīm
3. Kanīm elim ayīta āsizim ökünčg bōkmādim
4. Kaškīr bay : kart kay kez

Yazıt 41: E 105 Tuva Koleksiyonundaki Levha

Resim 2.1.96. Tuva Koleksiyonundaki Levha

Yazıt, 1972 yılında M. İ. Borgoyakov tarafından bulunmuştur. Levhanın üzerinde hem Uygur harfli bir metin hem de Göktürk harfli bir yazıt mevcuttur. Levhanın ön kısmındaki Göktürk harfleri neredeyse silinmiş durumdadır. Levhanın ölçüleri 54x56x13 cm'dir. Yazıt, Tuva Müzesi'ne taşınmıştır, envanter numarası E 105'tir.

Yazıt 42: E 106 Çerbi

Yazıt, 1973 yılında Sayan-Tuva arkeoloji ekibinin çalışmaları sırasında Yu. İ. Trifonov tarafından bulunmuştur. Taşın üzerinde 2 satır yazıt vardır, taş 80x42x22 cm boyutundadır. Yazıt, Tuva Müzesi'ne taşınmıştır. Bilinen envanter numarası E 106'dır.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. $qy^1d^1:pt^2ug^1l^1ma:ü<...>$
2. $<...>s^1t^2\eta g^2r^2i<...>$

Yazıt 43: E 108 Uyuk-Oorzak 1

Resim 2.1.97. Uyuk Oorzak 1

1974 yılında, M. P. Gryaznov ve M. H. Mannay-Ool'un başkanlığındaki TNİİYALİ³⁵ ekibi tarafından Uyük havzasında, Oorzak bölgesinde bulunmuştur. Yazıtın üzerinde 4 satır ve bir damga vardır. Taşın boyu oldukça uzundur, tam ölçütü 364x22-31x23-31 cm kadardır. Yazıt Tuva Müzesi'nde yer almaktadır, envanter numarası E 108'dir.

D.Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. $r^2r^2d^2mm : üs^2ükij^1uq : er^2d^2n^3im : <...> l^2gr^2<...> l^2gr^2<...> : j^1uq : ed^2m <...> uqnč<...> : j^1s^1ms^1<...>$
2. $el^2mkä : qzğq <...> : r^2d^2mm : b^2es^2j^2gr^2mr^2 : ül^2r^2ms^2m<...>$
3. $j^1s^1mn^2 : b^2gms^2 : j^1uqen^2 : l^2gn^2 : <...> : egükj^1uq : en^2<...>ğuj^1mü<...>$
4. $män^2 : l^1t^1uğl^1i : b^2ügü : t^1im : t^2nr^2i : g<...>b^2ηkü : g<...>l^2min^2 : mn^2$

I.Kormuşın'in Çeviri Yazısı

1. är ärdämi ägsüki joq elim qanım ilig är äsiz elim äsiz joğı
2. elimkä qazğaqım ärdämim beş jägirmi är ölürmişim
3. begen tägpäg ujar bän älig qod...
4. kün çökbä oğlı kötü atım tikildima

Yazıt 44: E 109 Uyük-Oorzak 2

Yazıt, 1974 yılında Gryaznov ve M. H. Mannay-Ool'un başkanlığındaki TNİİYALİ ekibi tarafından Uyük havzasında, Oorzak bölgesinde bulunmuştur. Taşın üzerinde 5 satır yazıt vardır, ancak son satır neredeyse silinmiştir. Yazıtın boyutu 190x41-43x15 cm kadardır. Yazıt, Tuva Müzesi'ndedir, envanter numarası E 109'dur.

I. Kormuşın'in Çeviri Yazısı

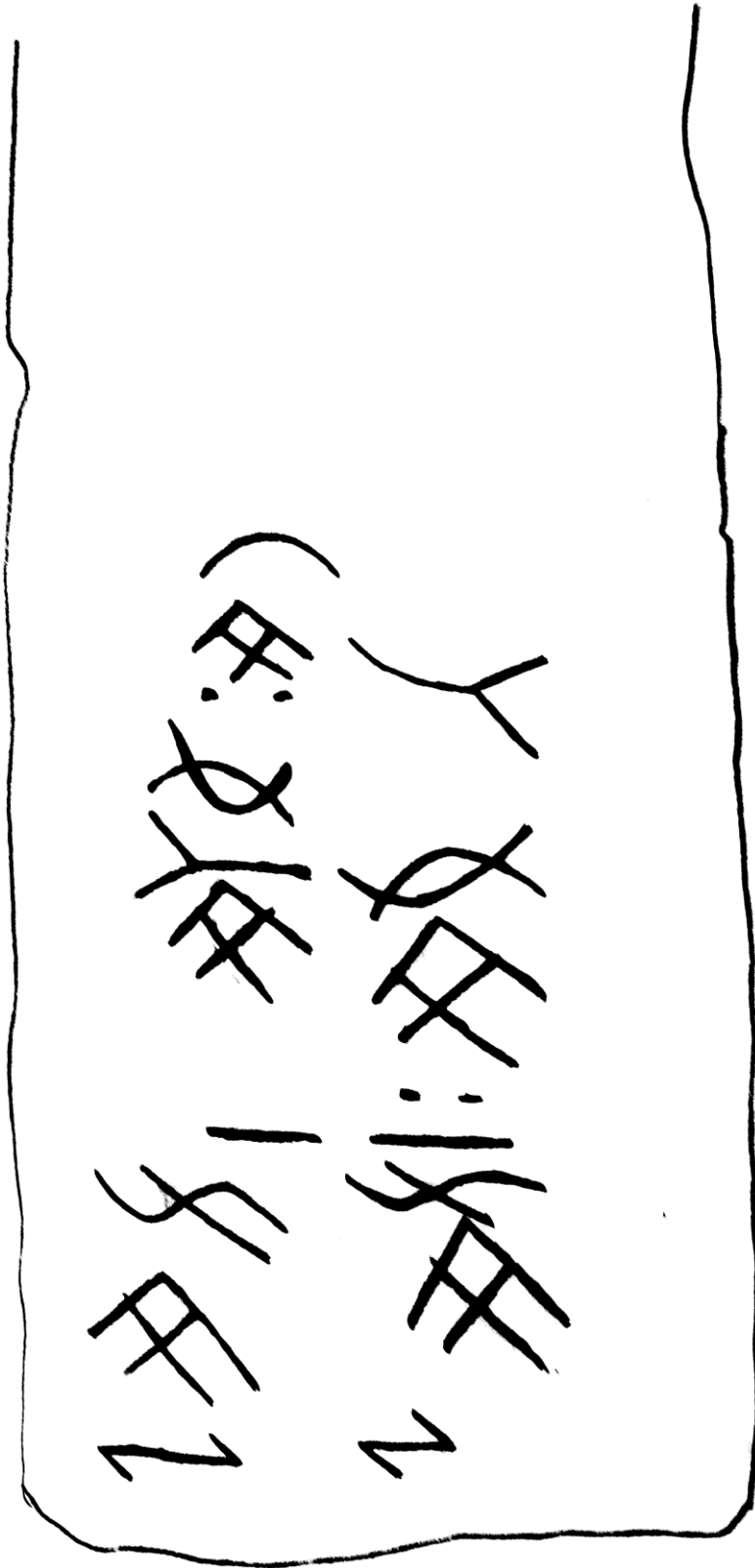
1. Biñ är : ...
2. Är atım b² bukda...g...är ärdämim äsizim
3. är ärdämi tokuz ogdamdam ilig är ölürdim ärinč
4. äbçim-ä [bäg]im-ä bökmädım adırıldım

³⁵ TNİİYALİ : Tuvinskiy Naučno-İssledovatel'skiy Institut Yazıka, Literaturı İstorii (Araştırma Kurulu)

Yazıt 45: E 110 Uyuk-Oorzak 3

Resim 2.1.98. Uyuk Oorzak 3

Resim 2.1.100. Uruk Oorzak 3/2, metin görüntüsü

Yazıt, diğer Uyük-Oorzak yazıtları gibi aynı yerde 1974 yılında, Gryaznov ve M. H. Mannay-Ool'un başkanlığındaki TÑİYALİ ekibi tarafından bulunmuştur. 4 satırlık bir yazıt vardır. Yazıt, 236x35x13-24 cm boyutundadır. Uyük-Oorzak yazıtının envanter numarası E 110'dur.

D. Vasilyev'in Harf Çevrimi

1. $t^1uz : t^2ür^2t^2 : <...>m : us^1gm : r^2$
2. $<...>s^2<...> \eta u <...> at^1\eta : r^2zd^2<...> : r^2s^2m : r^2s^2m : r^2 : b^2in^2 : at^1$
3. $r^2r^2d^2mim : uqm : ugs^1um : el^2m : s^2zmä$
4. $s^2z : umj^1s^2 : j^1<...>m : b^2<...>eçm : s^2zmä$

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. är ärdämi : tokuz : ogdamdam : yärim äsizim-ä
2. täñri älim altay yabgu kunčuyım oğlanım äsizim-ä
3. tokuz är tört yüz kadaşım är üç...
4. täñri älimkä...

Metin Aktarımı

1 ⤵ ⤵ | : ⤵ Y ⤵ : ⤵ | ⤵ ⤵ > : ⤵ ↑ : ⤵ ↑ ⤵ ⤵ X ⤵ ⤵ 3.³⁶

1 ⤵ ⤵ | : ⤵ ⤵ ⤵ ... ⤵ : ⤵ ⤵ ? ... ⤵ : ... ⤵ ⤵ : ⤵ ⤵ > : ... | 4.

Harf Çevrimi

3. $R^2R^2D^2MIM : {}^WKM : WG^1DS^1M : EL^1M : S^2ZMA$
4. $S^2.... : WMY^1 T^1Y^1 : Y^1 ... Y^2EM : B^2...ÇEM : S^2ZMA$

Çeviri Yazı

3. (e)r (e)rd(e)mim : ok(u)m : ogd(a)ş(i)m : el(i)m (e)sizim e
4. ...s... um(a)y T^1Y^1 : $Y^1 ... Y^2EM$: $B^2 ...$ (e)çim : (e)s(i)z(i)m e³⁷

³⁶ E 110 Uyük Oorzak 3 yazıtının 1. ve 2. satırını mevcut değildir.

³⁷ E 110 Uyük Oorzak yazıtının 4. Satırında harf çevrimi $T^1Y^1 : Y^1 Y^2EM : B^2 ÇEM$ olarak verdiğimiz kısmın çeviri yazısı yoruma açık bırakılmıştır.

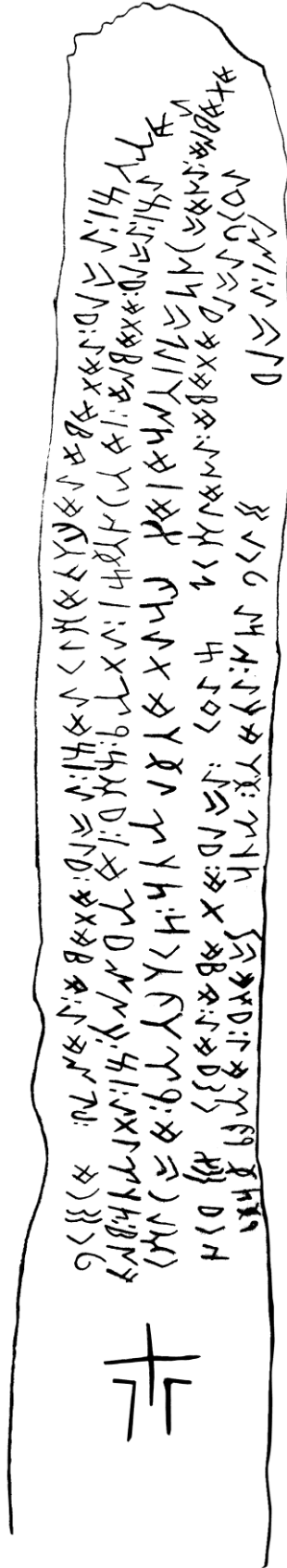
Anlamlandırma

3. Erdem (sahibi) er (yiğit bir kişiydim) okuma ve okdaşlarıma (silah arkadaşlarıma, silahlarıma) yurduma (doyamadım). Ne yazık ki...

Yazıt 46: E 147 Eerbek 1

Resim 2.1.101. Eerbek 1

Resim 2.1.102. Erbek 2, metin görüntüsü

Yazıt, Eerbek kasabasının 19 km uzağında Ulug-Kem Irmağı'nın sağ kıyısında bulunmuştur. Son bulunan yazıtlardandır. Bu yazıt ilk olarak 1997 yılında İ. Kormuşin'in çalışmasında yayınlanmıştır. Taşın üzerinde 5 satır yazı vardır. Boyutu, 270x36x28 cm'dir. Yazıt, Tuva Müzesi'ne taşınmıştır, bilinen envanter numarası E 147'dir.

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. yiti yägirmi yaşımda män tängri elimkä kara boldım bökmädım ayıta äsni
2. kuyda kunčuyüm-a bökmädım buğa özdä oglımka bökmädım ayıta buğa
3. oğlan atım yärlig čor tängri elimdä tägzinmišim töläs alp tarkan atımka bökmädım
4. kök tängridä äsiz kün ay ärmış yagız yärdä äsiz el kan ärmış bökmädım ayıt-a äsizä
5. bodunıma bokunıma bökmädım ayıta äsizimä ulugım kičigimä bökmädımä ayıt-a äsizlärimä

Metin Aktarımı

ТҢҢІ : ЈАҢД..... ЈІ>ЎЈҮН : ЈІ>ҮҮ : ТҮҮh.... ЈА>ҮД : Т>ҮҮ?Үh? 1.
 ЈО>ЎЈАҢД>Х>В : ЈН>ЈХ>Л...Н...ЈО>...: ЈАҢД : >Х>В :
 Ј>Д>... ЈД>Н 2.
 >Х>В : ЈН>А)НҮА)ЈІҮh>І>Н...f h : ЈХ>ҮҮТҮh : Ү>ЛҮҮ?
 : >А)ЈХ> 3.
 ЈХІ : ЈАҢД : >Х>В : І>Ү)НҮХІ : ЈХҮ? : ХД : І>Ү : ДНҮ : ХІ
 : ЈХТҮh : В 4.
 : Ј>ҮҮН : ЈАҢД : Ј>Х>В : Ј>f А>ХІ> : Ј>Н : ЈАҢД :
 >Х>В : Ј>Н А : ... >)> 5.

Harf Çevrimi

1. Y²ET²E Y²G²R²MI : Y¹S¹MT¹A ...T²ŃR²I : EL²MK²A : K¹R¹A B¹WL¹D¹.....
 Y¹IT¹A : S²N²I
2. K¹WY¹DA ... WNÇY¹MA : B²ŴK²MD²M : Y¹IT¹A :WN³A ...Z...A
 WG¹L¹MK¹A : B²ŴK²MD²M : Y¹T¹A : B¹WN³A

3. $WG^1L^1N^1T^1M : Y^2R^2L^2G^2\text{ ÇWR}^1 : T^2\check{N}R^2I\text{ EL}^2MD^2A : T^2G^2 \dots N^2MS^2M$
 $T^2\hat{W}L^2S^2L^1P\text{ T}^1R^1K^1N^1T^1MK^1A : B^2\hat{W}\hat{W}KMD^2M$
4. $K^2\hat{W}\hat{W}K : T^2\check{N}R^2ID^2A : S^2Z : K^2\hat{W}N^2Y^1 : R^2MS^2 : Y^1G^1Z : Y^2R^2D^2A : S^2Z\text{ EL}^2$
 $K^1N^1R^2MS^2 : B^2\hat{W}K^2MD^2M : Y^1IT^1A : S^2ZA$
5. $B^1WD^1N^1M \dots : B^1\text{ }^WK^1N^1MA : B^2\hat{W}KMD^2M : Y^1IT^1A : S^2ZMA : WL^1G^1M$
 $K^2\check{C}G^2MA : B^2\hat{W}KMD^2MA : Y^1IT^1A : S^2ZL^2R^2MA :$

Çeviri Yazı

1. yete y(e)g(i)rmi : y(a)ş(i)mta ... t(e)ngri : el(i)mke : kara : bold[(u)m] ... : yita : (e)sni
2. kuyda [k]unç(u)y(u)ma : bökm(e)d(i)m : yita : [b]ungaz...e : ogl(i)mka : bökm(e)d(i)m : yita : [b]unga
3. ogl(a)n (a)t(i)m : Y(e)rl(i)g Çor : t(e)ngri el(i)mde : t(e)g[z(i)]nm(i)ş(i)m : T(ö)l(e)s (A)lp T(a)rk(a)n (a)t(a)mka : bökm(e)d(i)m
4. köök t(e)ngride : (e)s(i)z : kün : (a)y : (e)rm(i)ş : y(a)g(ı)z : y(e)rde : (e)s(i)z el k(a)n (e)rm(i)ş : bökm(e)d(i)m : yita : (e)s(i)z e
5. bod(u)n(u)m ... : buk(u)n(u)ma : bökm(e)d(i)m : yita : (e)s(i)z(i)m e : ul(u)g(u)m : k(i)ç(i)g(i)m e : bökm(e)d(i)m : yita : (e)s(i)zl(e)r(i)m e

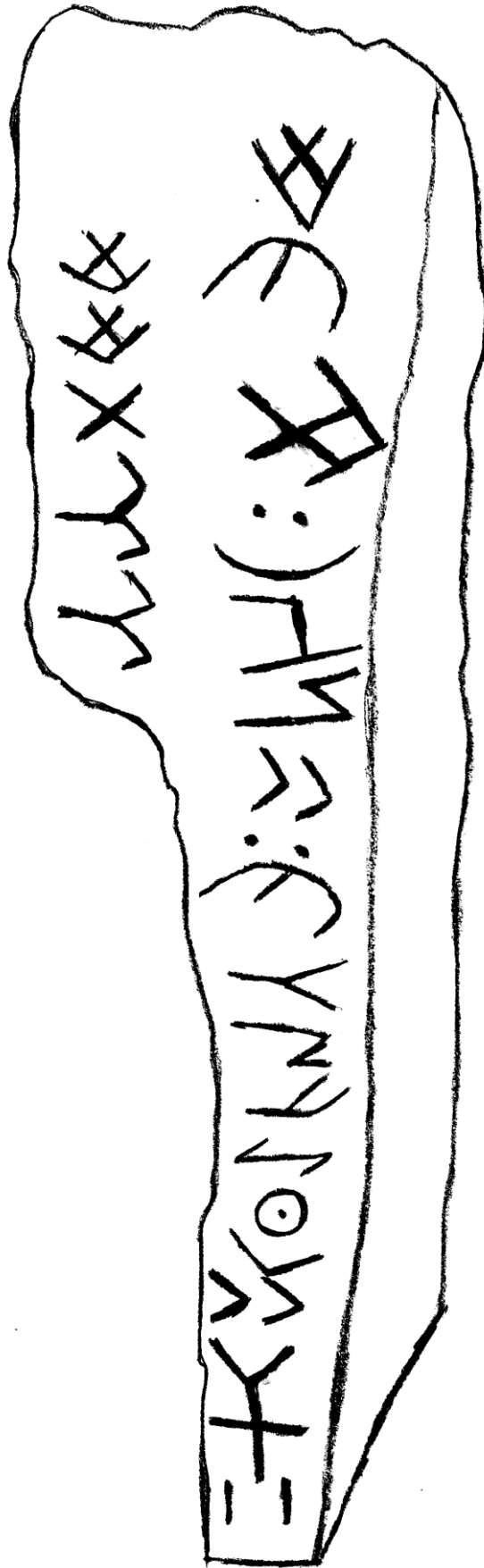
Anlamlandırma

1. On yedi yaşında Tanrı'nın kutsadığı yurdundan ve halkımdan ayrı düştüm (onlara veda ettim).
2. Yaşadığım evime, köyüme, eşime oğluma doyamadım, ne yazık ki!
3. Çocukluk adım Yerlig Çor, Tanrı'nın kutsadığı yurdundaki Töles halkı bana "Alp Tarkan" (unvanını verdi), atama doyamadım...
4. Mavi gökle yağız yer arasında Han oldum, ne yazık ki Hanlığıma doyamadım...
5. (Bağlı olduğum) Boyuma, varlığıma doyamadım boyumun ulularına ve küçüklerine doyamadan bu dünyadan ayrıldım...

Yazıt 47: E 149 Eerbek 2

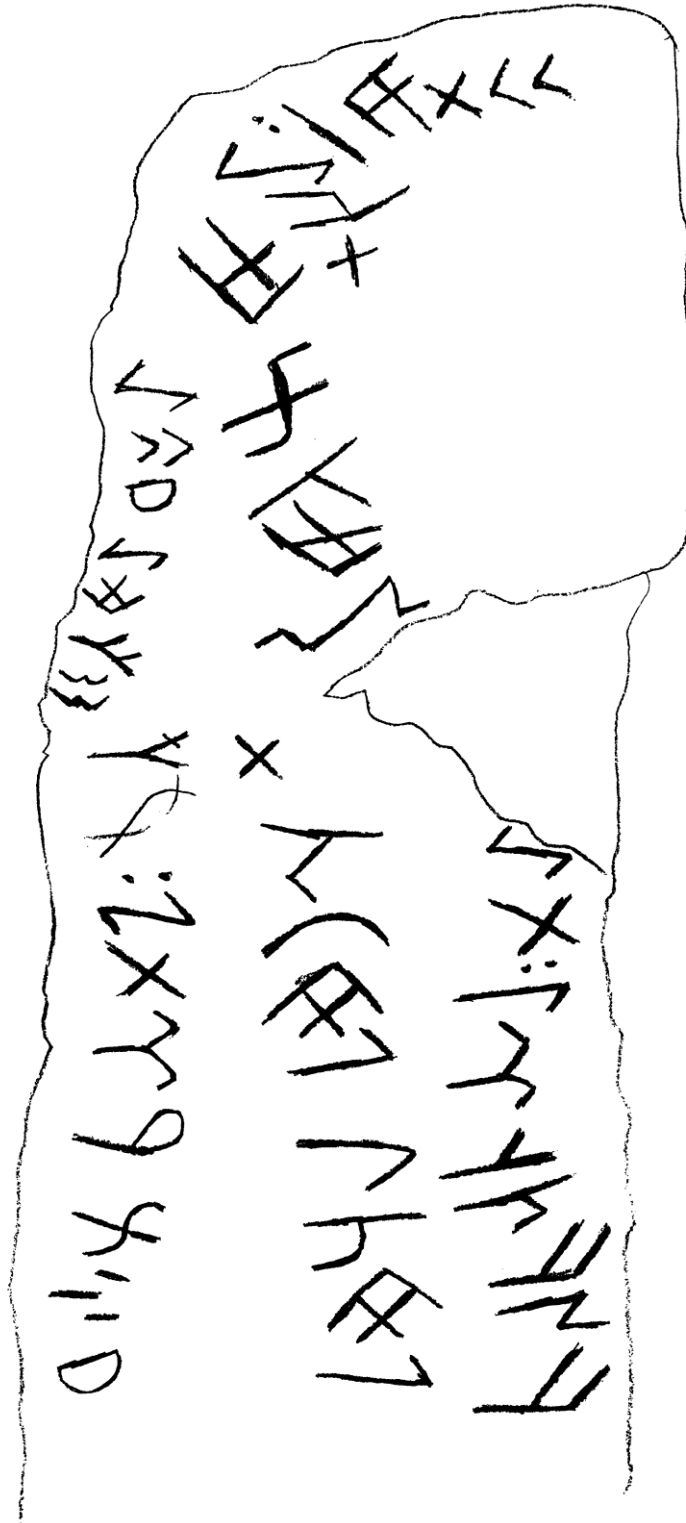
Resim 2.1.103. Eerbek 2/1

Resim 2.1.104. Eerbek 2/1, metin görüntüsü

Resim 2.1.105. Eerbek 2/2

Resim 2.1.106. Erbek 2/2, metin görüntüsü

Yazıt, Eerbek 1 yazıtı ile aynı yerde yani Eerbek kasabasının 19 km uzağında Ulug-Kem Irmağı'nın sağ kıyısında bulunmuştur. Taşın ön ve yan yüzlerinde olmak üzere 6 satır vardır. Taşın boyutu, 141x43x27 cm'dir. Yazıt, Tuva Müzesi'ne taşınmıştır, bu yazıtla birlikte Tuva Müzesi'ndeki en sonuncu envanter numarası E 149 olmuştur.

I. Kormuşin'in Çeviri Yazısı

1. toņa külig Tarkan bāg m[an]
2. ār ārdāmim
3. kök tāñridā[ki] kūn ay āsizimā [b]ökmādim ay[īta]
4. yagīz yārdā elim kanīm : āsizimā ayīta
5. kadašīma ayīta āsizimā bökmādim ayīta
6. töp töpādā birkā tükāndimā

Metin Aktarımı

⊗⊗⊗:)H4⊗:⊗YH41⊕>⊗ 1.
 ⊗⊗XYY 2.
 ...JX:ΓYYh4H4 3.
 YX:1XYY4Y'D 4.
 1⊗D1⊗YH4 5.
 XH(⊗1Γh⊗1 6.
 ...⊗>...>>...⊗X⊗l:1H4X⊗SY⊗N

Harf Çevrimi

1. $T^1WN^3AK^2\hat{W}L^2G^2 : T^1R^1K^1N^1 : B^2G^2M...$
2. $R^2R^2D^2MM$
3. $K^2\hat{W}K^2T^2NGR^2I : D^2A$
4. $Y^1G^1Z : Y^2R^2D^2A : EL^2.....$
5. $K^1D^1S^1MA : Y^1T^1A$
6. $PM T^2IPMN^1\hat{W}D^2$
 $N^2ML^2ZMD^2K^1A : S^2MD^2T^1WW....WM$

Çeviri Yazı

1. Toña kül(ü)g T(a)rk(a)n b(e)g m(e)[n]
2. (e)r (e)rd(e)m(i)m
3. kök t(e)ngride...
4. y(a)g(ı)z : y(e)rde : el...
5. [k](a)d(a)ş(ı)m a : y(ı)ta...
6.³⁸

Anlamlandırma

1. Ben Tonga Külüg Tarkan Beg'im.
2. Erdem (sahibi bir) er (kişiyim).
3. Gök Tanrı'nın (Yarattığı mavi göklere).
4. Yağız yerdeki ilime (vatanıma)
5. Arkadaş ve akrabalarım ne yazık ki doyamadım...

³⁸ E 149 Eerbek 2 yazıtının 6. Satırının harf çevrimi yapılmıştır ancak bazı harflerin silinmiş olmasından dolayı çeviri yazı yorumu açık bırakılmıştır.

Tahrip Olmuş Yazıtlar

Tuva Müzesinde mevcut olan yazıtların bazıları zamana karşı yenik düşmesinden dolayı yazıtlar okunamaz hale gelmiş ya da taşınma esnasında kırılmıştır. İncelememiz sırasında kırık ve silinmiş taşları, ne yazık ki önceki kaynaklarla kıyaslamamıza rağmen tanımlayamadık. Bu yazıtlardan birini belgelenmesi amacıyla tezimizde kullanma gereği duyduk.

Resim 2.1.107. Tahrip olmuş yazıt 1

Resim 2.1.108. Tahrip olmuş yazıt 2

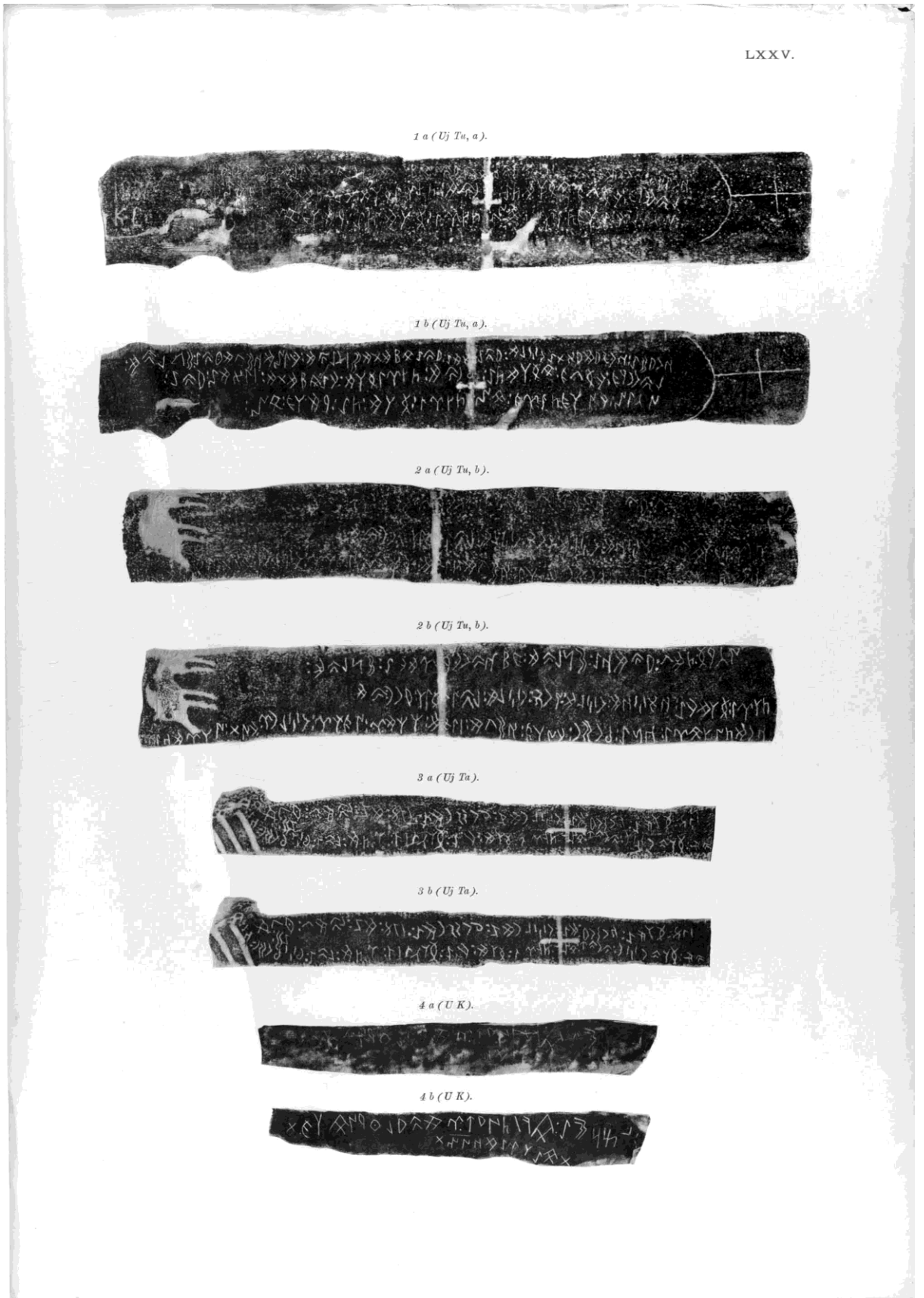
2.2. W. Radloff'un *Atlas Der Alterthümer Der Mongoloi, Buchdruskerei Der Akademie Der Wissenschaften* Adlı Eserindeki, Yenisey Yazıtları Estampajları

W. Radloff'un 1892 yılında yayınlanan *Atlas Der Alterthümer Der Mongoloi, Buchdruskerei Der Akademie Der Wissenschaften*, adlı ana kaynakta, o dönemde tespit edilen Yenisey Yazıtlarının da fotoğraflarına ve estampaj çizimlerine yer verilmiştir. Tezimizde ve daha önce yapılan çalışmalara kaynak olan bu verilere de yer verme gereği duyduk.

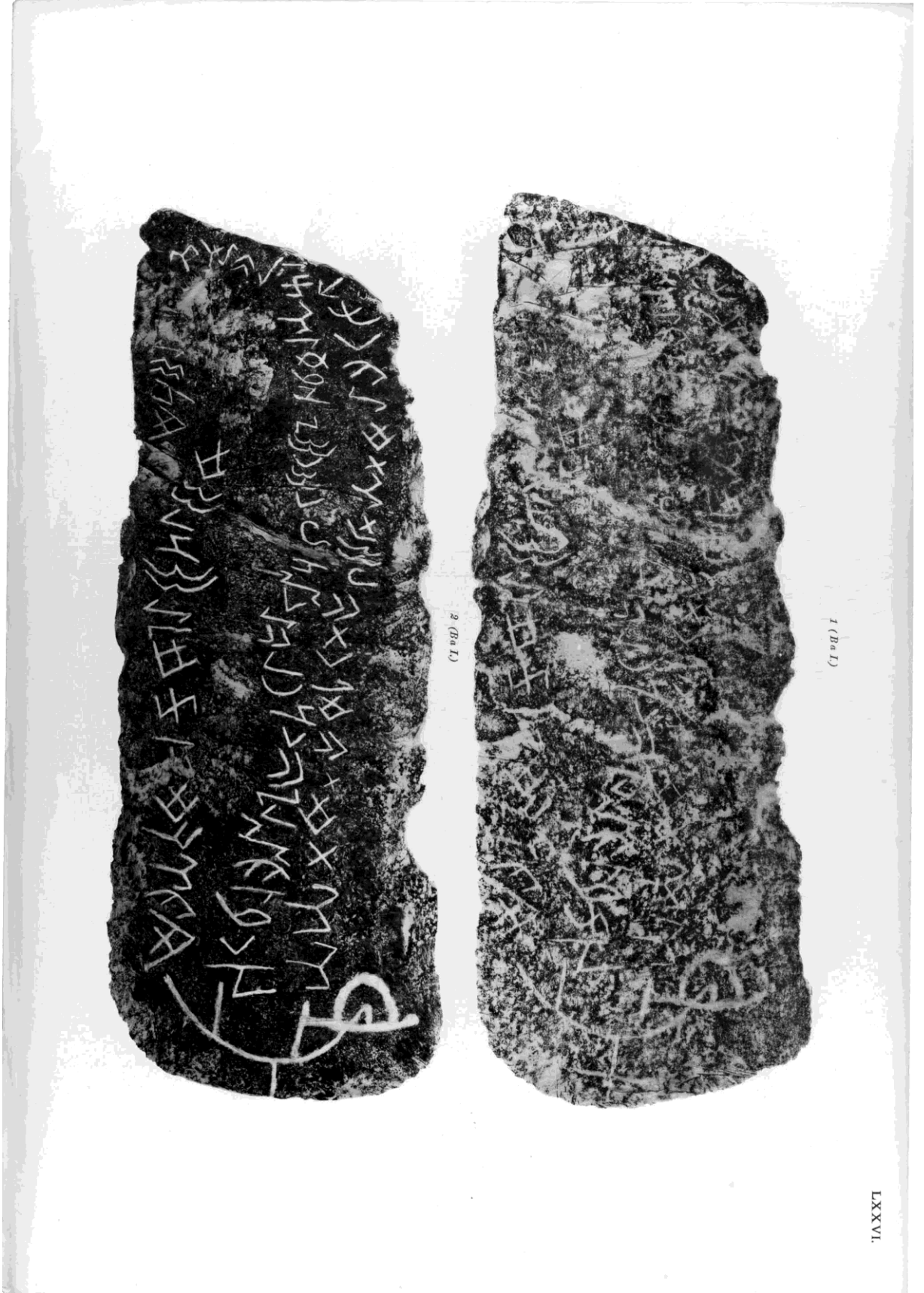
Resim 2.2.1. E 3 Uyug Turan Genel Görünüm

Resim 2.2.2. E 3 Uyug Turan Yazıtının estampajı

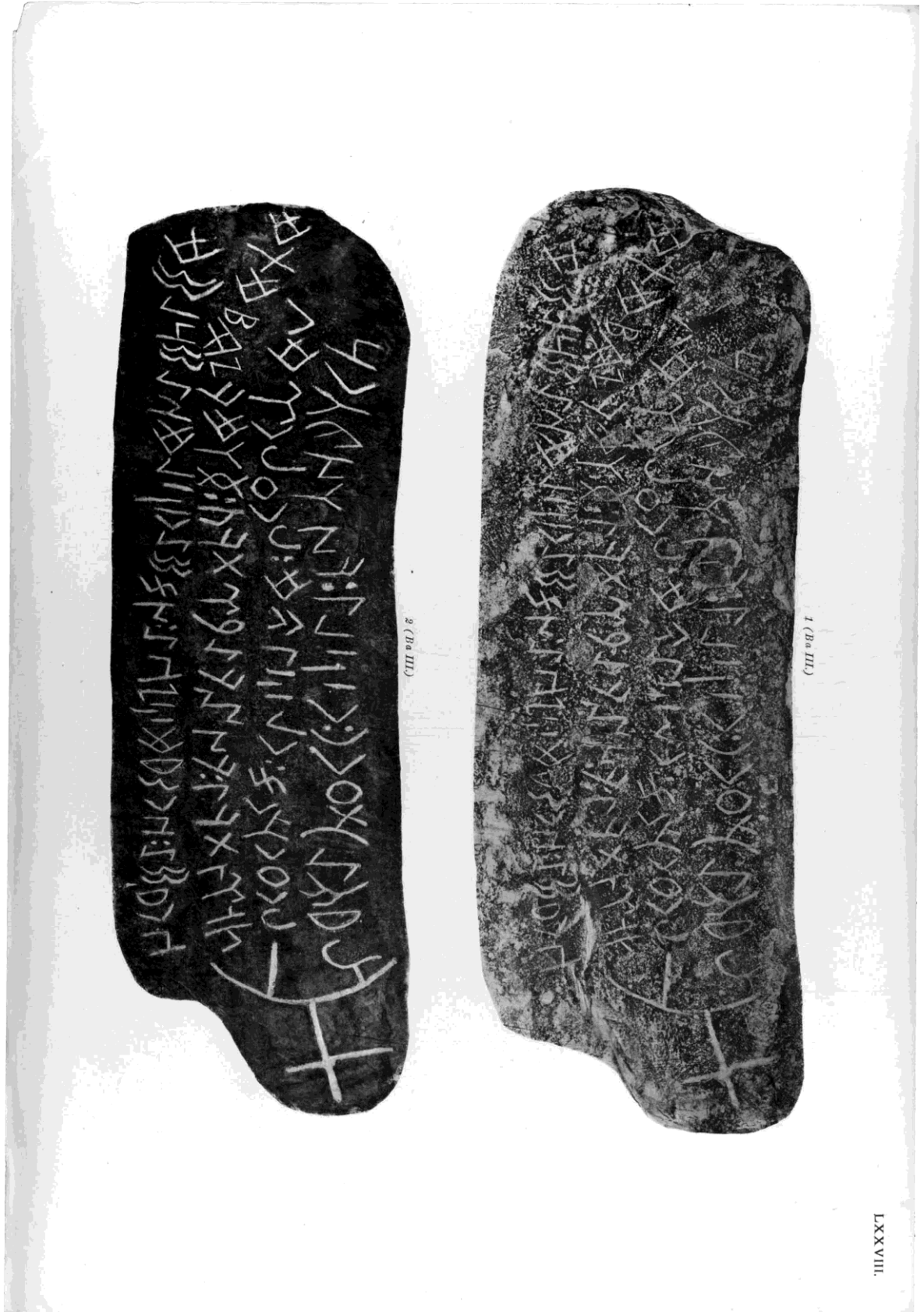
Resim 2.2.3. E 5 Barık 1 Yazıtının Estampajı

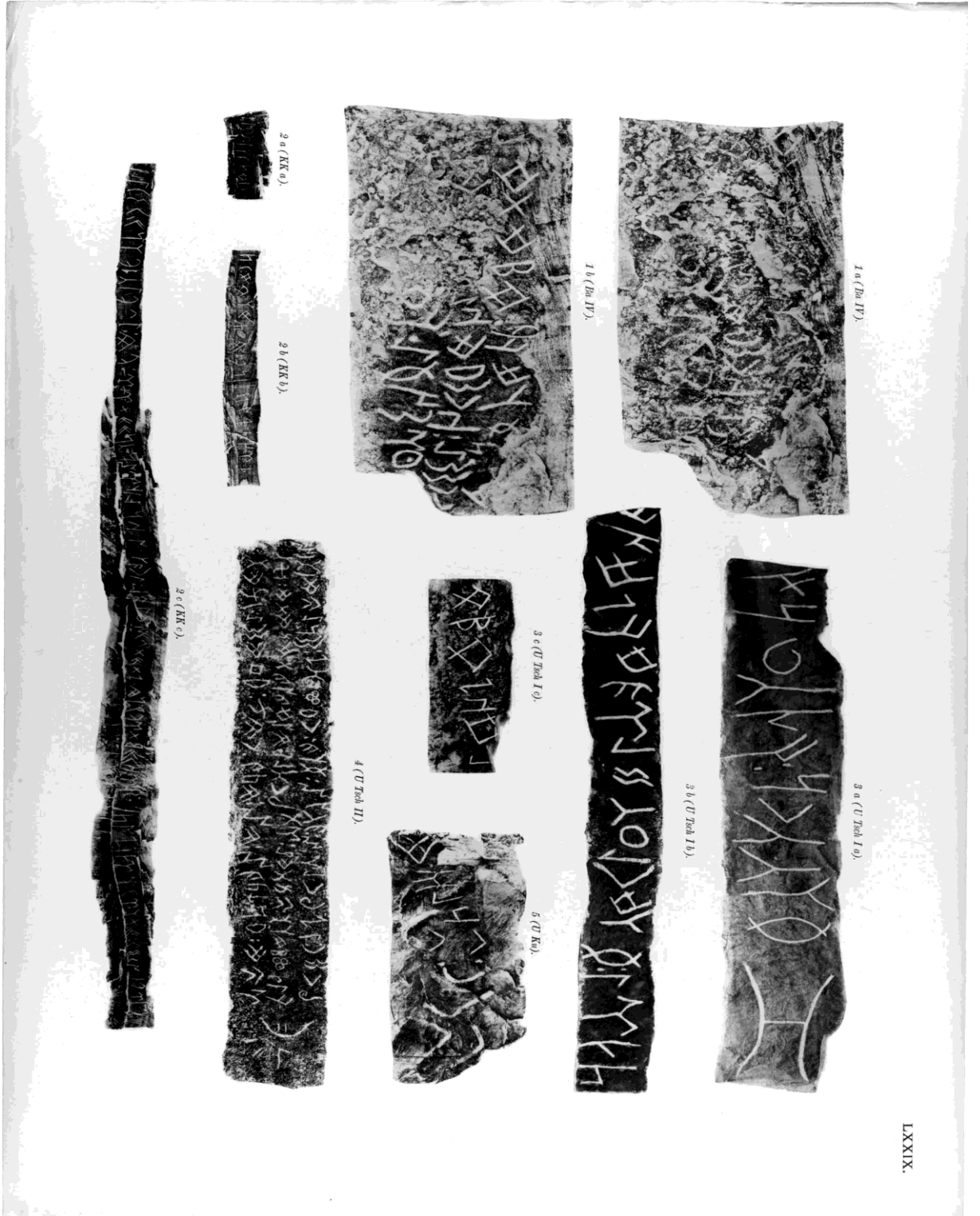
Resim 2.2.4. E 6 Barık 2 Yazıtının Estampajı

Resim 2.2.5. E 7 Barık 3 Yazıtının Estampajı

Resim 2.2.6. E 8 Barık 4 Yazıtı ve Farklı Yazıtlardan Estampajlar

2.3. Yenisey Mezar Taşı Metinlerinin Yapısı

Uygarlığımızın bugün gelmiş olduğu noktada hep merak edilen bir soru vardır; bugünkü seviyeye ulaşırken insan düşüncesi hangi aşamalardan geçti, bilgi birikimi nasıl oluştu? Bu sorunun cevabı geçmişe ait ibadet yerleri ve anıt mezarlıklarda elde edilen bulgularla cevaplanmaya çalışılıyor. Fakat ne soruların, ne de cevapların ardı arkası kesilmiyor, çünkü her yıl yapılan arkeolojik kazılar yeni verileri ortaya çıkarıyor bu da bugüne kadar oluşmuş bakış açılarının sürekli olarak yeni baştan sorgulanmasını getiriyor. Sadece Türkiye’de yılda dört yüz kazı çalışmasının yürütüldüğünü dikkate alırsak, geçmişe dair verilerin ne derece zenginleştiğini ve disiplinler arası irdelemeler ile hangi noktalara varacağımızı kestirmek gerçekten çok güç bir hâl alıyor. Özellikle de Anadolu’da geçmişe dair Türk kültür izlerinin ortaya konulması için kaçınılmaz bir gerçek önümüzde duruyor; Türk kültür tarihinin ana kaynaklarının bütün açıklığı ile ortaya konulması. Türk kültür tarihinin ana kaynakları Altay – Tuva – Hakasya – Moğolistan ve Güney Sibirya’nın muhtelif yerlerine dağılmış arkeolojik ve etnografik verilerdir. Arkeolojik birikim olarak Güney Sibirya müzelerinde yer alan anıt mezar taşları birinci sırayı almaktadır.

Sahada yer alan veriler içinde ise yazı öncesi döneme ait ve Gök Tanrı Dini’nin ibadet alanları olan kaya resmi alanlarını başlangıç noktası olarak ele almak durumundayız. Kaya resimleri alanlarına dair henüz yeterli birikime sahip değiliz. Kesin olarak yapılan tespit bu alanların inanç – ibadet alanları olduğudur.

Biz çalışmamıza yön verirken kesin veri olan anıt mezar taşları ve bunlar üzerinde yer alan yazıtlarla başlamayı uygun gördük. Konumuzu çerçevelerken de Kızıl Müzesi’nde yer alan anıtlardan hareket ettik.

Ölüm gerçeği, insanlığın yaşadığı en büyük gerçektir. Bu gerçek, uygarlığın başlangıcından bu yana her zaman insanlar üzerinde sarsıcı etkiler bırakmıştır. Bu sarsıcı etki ise geçmişe yapılan yolculukların en önemli verilerini, bugün bize sunmaktadır. Türk kültür tarihinin yazılı başlangıcı açısından Yenisey Yazıtları önemli verilerin belki de başında değerlendirilmesi gereken zenginlik içermektedir. Bu yazıtlarda ölüm teması işlenirken aynı zamanda sosyal çevre, evrene bakış açısı, Türk dilinin kaynakları, o günkü devlet sistemine dair ipuçları, insan – doğa arasındaki ilişkiler, mülkiyet ve zenginlik gibi ana temaları görmekteyiz.

Yazıtlar üzerinde sistemli olmasa da bir çerçeve koyma girişimi Jean Paul Roux tarafından “Altay Türkleri’nde Ölüm” kitabında denenmiştir. Roux’a göre;

*“Kişinin öldüğünü ve sevdiklerinden ayrıldığını ifade eden üzüntü, kişinin ağzından dile getirilmektedir. Hayattakilerden ağlamalarının, hatta bir cenaze ayini gerçekleştirmelerinin talep edildiği dilekler, biyografik unsurlar, ölenin yaşı belirtilmektedir. Ayrıca terk edilen mallar sıralanmaktadır, bunun başında ilk olarak kadın yer alır, sonra önem sıra gözetmeden çocuklar, kan kardeşler, halk, müttefikler, hükümdar, sürüler, mal varlıkları, ülke, güneş, ay, at, sadak sayılır. Her yazıtta, belirli acı ya da üzüntü haykırırları hissettirilmektedir.”*³⁹

Yapılan bu tematik belirlemeler bir hareket noktası sağlayıcı nitelikte olmasına rağmen tam bir analizi içermemektedir. Yazıtların birçok açıdan ele alınmasının Türk kültür tarihinin ana kaynaklarının ortaya konması açısından ne kadar büyük önem taşıdığını bir kere daha vurgulamakta fayda vardır. Ölüm temasının çerçevesinde rastladığımız bir kelime; “*kemiçi-gemici*” bile birçok ufuk açabilir. Ölen kişi mesleğini belirtirken, aynı zamanda bize Türklerde “su kültürü” ile ilgili ipucu da vermektedir. Mülkiyete ve zenginliklere yapılan vurgulardan ise bir hukuk sistemine dair ipuçlarının okuması yapılabilir, çünkü mülkiyetin olduğu ve korunduğu bir ortamda mutlaka hukuk kuralları oluşmuştur. İncelememiz dışında kalan Altın Køl yazıtında ise ölen kişi “*Tibet’e elçi gittim...*” demektedir, bu ise bize güçlü bir devlet olgusu ve dönemi hakkında ipuçları verir.

Yazıtların sadece ölüm adına dikilmiş anıt taşlar olarak nitelenemeyeceği gayet açıktır. Bu açıdan yazıtların disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınması kaçınılmazdır. Bunun içinde mukayeseli sağlam metnin ortaya konması birincil önceliktir. Tezimizde bunu yapmaya çalışırken yazıtlarda yer alan kültür unsurlarına da işaret etme gayreti içinde olduk. İşte bu düşünceden hareketle dil açısından da tespitlere yer verdik.

Bu amaçla bu bölümde Yenisey Yazıtlarında benzer ifade ve üslupları tespit ederek, birbirleriyle kıyaslamalarda bulunduk. Böylece söz varlığının yanısıra, Yenisey Yazıtlarında yazılı olan metinlerin yapısal analizini yapmaya çalıştık. Eski Türk dönemi toplumunun inanışlarını, duygularını, hayatlarındaki önemli olayları, akrabaları ile olan bağlarını, yaşadıkları üzüntüleri, ad ve unvan verme geleneklerini; mezar taşı olması

³⁹ Jean-Paul Roux, *Altay Türkleri’nde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004, s. 64.

sebebiyle ölümü ifade edişlerini, ölüm sebeplerini nasıl bir söyleyiş ile yazıt haline getirdiklerini tespit ettik. İfade şekillerinde, yapılan bu sınıflandırma ile tarihi ve sosyal ortamın algılanmasında, yorumlanmasında önemli anahtarlar ortaya çıkacaktır.

Mezar taşlarında yer alan ifadelere göre şu tasnifi uyguladık:

- 1) Ölen kişinin adı**
 - a. Doğduğunda aldığı isim (Oğlan adı)
 - b. Başarı kazandıktan sonra verilen isim (Erlik adı)
- 2) Hayatındaki dönüm noktaları**
 - a. Ebeveyninin ölümü
 - b. Başarıları, zaferleri
 - c. Pişmanlıkları
- 3) Ölümü**
 - a. Ölüm sebebi
 - b. Ölümü ifade eden kalıplar
 - c. Ölüm yaşı
 - d. Ölümle birlikte arkasında bıraktıkları, vedaları

Bu çalışma, yazıtlarda okuyabildiğimiz ve anlamlandırabildiğimiz kısımlardan ibarettir. Tasniflenen ifadelerin hangi yazıtta kaçınıcı satırda yer aldığı belirtilmiştir. Tasnif yapılırken yazıtlarda konu ile ilgili kavram ve yapının olduğu satır doğrudan alıntı yapılmış, o cümlelerin anlamı verilerek açıklanmıştır.

1) Ölen Kişinin Adı

Tuva Müzesi'nde yer alan Yenisey Yazıtlarını incelediğimizde, mezar taşı olması sebebiyle, ölen kişinin adı genellikle yazılmaktadır. Genellikle dememizin sebebi bazı yazıtlarda hiç isim kullanılmamış ya da taşın yıpranması sonucu silinmiş olmasındandır. Bunun dışında, ölenin babası, amcası ya da kağan soyundan geliyorsa o kağanın adı zikredilebilmektedir. Yenisey Yazıtlarında dikkati çeken bir husus da adı verilen kişilerin ya da mezar taşlarının erkeklerle ait olmasıdır.

Kişi adları iki, üç ya da dört sözcükten oluşmaktadır. Kişi adlarını incelediğimizde unvan ve isimden oluşan şu kalıplar kullanılmıştır:

- ❖ unvan + isim
- ❖ isim + unvan
- ❖ unvan + unvan
- ❖ unvan + unvan + unvan + isim
- ❖ unvan + isim + unvan + isim

- *Üçin külüg tirig ben teñri elimte yemlig ben* (E3/3)

“(Bu dünyada) Üçin Külüg (adı ile) güçlü, kuvvetli yaşadım, Tanrı’ya (eline, uçmağa) ulaştım...”

Üçin (isim) *Külüg* (ünlü, unvan) + *Tirig* (canlı, unvan)

- *Öz yig(e)n (a)lp tur(a)n (a)ltı og(u)ş bod(u)nda üç y(e)girmi ... [adr(ı)ld(ı)m]* (E5/02)

“Altı Uguş boyunda, öz yeğenim Alp Turan’dan, on üç ilimden, kağanımdan ayrıldım.”

Öz (sıfat) + *Yigen* (unvan) + *Alp* (unvan) + *Turan* (isim)

- *K(ü)ni tir(i)g üç y(a)ş(ı)mda k(a)ñsız bold(u)m* (E6/01)

“(Ben) Küni Tirig (Namlı yiğittim) üç yaşımda babasız kaldım”

Küni (isim) + *Tirig* (canlı, unvan)

- *Baysa Sañun : oğlu : Külüg Çor* (E7/01)

“(Ben) Baysa Sangun oğlu Külüg Çor”

Baysa(isim) + *Sangun* (Komutan, unvan)

- *Elçi : Çor : Küç Bars* (E14/01)

“(Ben) Elçi Çor (ünvanlı, lakaplı) Küç Bars’ım”

Elçi (elçi, unvan) + *Çor* (kağan yardımcısı, unvan) + *Küç* (güçlü, unvan) + *Bars* (isim)

- *Tüz Bay Küç Bars Külüg* (E 17/01)

“Tüz Bay Küç Bars Külüg”

Tüz (düz, unvan) + *Bay* (zengin, unvan) + *Küç* (güç, güçlü, unvan) *Bars* (pars, isim) + *Külüg* (ünlü, unvan)

- *Külüg apa ben* (E20/02)

“Ben Külüg Apa’nın (bengü taşını diktiler)”

Külüg (isim) + *Apa* (ata, unvan)

- *Külüg yış* (21/02)

“(Ben) Külüg Yış”

Külüg (ünlü, büyük) + *Yış* (orman, ormanla kaplı dağ)

- *İsig Inal elimke beg* (E23/04)

“İlimde, (yurdumda, vatanımda) (ben) İsig İnâl Beg (olarak bilinirdim)”

İsig (unvan) + *Inal* (isim - unvan)

- *Arslan Külüg : Tirig : oğlu ben Külüg : Tugan : ben* (E44/06)

“Ben, Arslan Külüg Tirig oğlu Külüg Tugan’ım”

Arslan (isim) + *Külüg* (Ünlü, unvan) + *Tirig*(Canlı, diri, unvan) *oğlu ben Külüg* (ünlü, unvan) + *Tugan* (isim)

Bu kalıp diğer mezar taşlarındakilerden farklıdır, ölen kişi önce babasının adını belirtmiş, sonra kendi adını vermiştir.

- *(e)güne : totok : (e)r (e)rd(e)mi : (ü)ç(ü)n : (e)l(i)me : t(a)pd(ı)m* (E46/02)

“(Ben) Egüne Totok, yiğit ve erdemli bir kişi idim, yurdumu, ilime hürmet ederek bağlı idim.”

Egüne (isim) + *Totok* (vali, idareci, unvan)

- *körtle : s(a)ñun b(e)n: (e)ç(i)m k(a)n(ı)m* (E52/01)

“Ben Körtle Sangun, ağabeyim (olan) Kağan’ım.”

Körtle (güzel, unvan) + *Sangun* (komutan, unvan)

- *b(ü)g(ü) t(a)rk(a)n : (e)r (e)rd(e)m(i)mde* (E52/02)

“Bügü Tarkan Erdemli ve yiğit bir kişi idi, kahramandı.”

Bügü (unvan) + *Tarkan* (isim)

- *(e)lçi m(a)l : on b(e)ñü (e)l(i)ñ* (E54/01)

“Ben Elçi İnal, o sonsuz ilin...”

Elçi (elçi, unvan) + *Inal* (inanılır, güvenilir kişi ismi)

- *b(e)ngü çor* (E57/01)

“Bengü Çor”

Bengü(sonsuz, unvan) + *Çor* (Kağan yardımcısı, unvan)

- *(e)r (a)t(ı)m : kül(ü)g : y(e)g(e)n kañ(ı)m : bod(u)n b(e)ginge : ög...* (E59/03)

“Benim adım Külüg Yegen, (ömrümce) boyumun beyine (bağlı) kaldım.”

Külüg (ünlü, unvan) + *Yeğen* (yeğen, unvan)

- *(e)r (a)t(ı)m : kül(ü)g : y(e)g(e)n kañ(ı)m : bod(u)n b(e)ginge : ög...* (E65/01)

“Benim (yiğitlik, erlik) adım Yadak Ukunç Yangma.”

Yadak (yaya, piyade unvan) + *Ukunç* (isim)

- *kül(ü)g : ç(i)gsi : uruñu : ç(i)gsi : il(i)mke* (E70/01)

“(Ben) Külüg Çigsi Urungu Çigsi, yurdumda, ilimde (bu adla bilindim).”

Külüg (ünlü, unvan) + *Çigsi* (isim) + *Urungu* (unvan) + *Çigsi* (isim)

- *b(e)g s(a)ñun (e)r (a)t(ı)m* (E92/01)

“Benim adım Bey Sangun”

s(a)ñun totok b(e)n (a)ñ(a)r üç(ü)n : b(e)rd(i)m (E92/02)

“Ben, Sangun Totok, onun için (kahraman bir komutan olduğum bu adı) verdiler...”

E 92 Demir Sug yazıtında ölen kişi ilk satırda kendini unvanı ile tanıtmış sonra ikici satırda adının Totok olduğunu belirtmiştir. Bu ifadeler ile Türklerde unvanların, rütbelerin sosyal hayatta önemli bir unsur olduğunu görmekteyiz.

Beg (boy başkanı, unvan) + *Sangun* (komutan, unvan)

Sañun (unvan, komutan) + *Totok* (isim)

- *Toña külüg Tarkan beg me[n]* (149/01)

“Ben Tonga Külüg Tarkan Beg’im.”

Tonga (unvan) + *Külüğ* (ünlü, unvan) + *Tarkan* (isim)

a. Doğduğunda Aldığı İsim (Oğlan Adı)

- *oglan atım : çubuç : inal [er]te : atım : kümül : öge* (E45/01)

“Gençlik yıllarımda ismim ‘Çubuç İnal’dı, (Nam ve şan alınca halkım için yararlı işler yapınca) unvan adım ‘Kümül Öge’ (oldu).”

Çubuç (isim) + *Inal* (unvan)

Ölen kişinin ağzından yazılmış olan mezar taşlarının bazılarında iki isim belirtilmektedir. Burada ilk belirtilen isim doğumunda konulan “Çubuç İnal” adıdır. İlk verilen ismin sonradan değişmesi eski Türk kültür hayatında önemli yer tutar. Burada ölçü, topluma yararlı iş yapmak, ya da olağanüstü kahramanlıklar göstermektir. Bu gelenek Moğollara da geçmiştir. İlk adı “Temuçin” olan Cengiz Han, Moğol kabilelerini toplayıp birlik kurduğunda “Cengiz Han” unvanını almıştır. Dede Korkut hikâyelerinden “Dirse Han Oğlu Boğaç” hikâyesinde de aynı temanın işlenmesi, geleneğin Ortaçağa kadar devam ettiğini göstermesi açısından ilginçtir.

- *ogl(a)n (a)t(i)m : Y(e)rl(i)g Çor : t(e)ngri el(i)mde : t(e)g[z(i)]nm(i)ş(i)m : T(ö)l(e)s (A)lp T(a)rk(a)n (a)t(a)mka : bökm(e)d(i)m* (E147/03)

“Çocukluk adım Yerlig Çor, Tanrı’nın kutsadığı yurdumdaki Töles halkı bana “Alp Tarkan” (ünvanını verdi), atama doyamadım...”

E 147 Eerbek 1 yazıtında, ölen kişinin çocukluk adı Yerlig Çor’dur. Yerlig Çor on yedi yaşında ölmüştür, babasına doyamamıştır.

Yerlig (isim) + *Çor* (kağan yardımcısı, unvan)

b. Başarı Kazandığında Aldığı İsim (Erlik Adı)

- *oglan atım : çubuç : inal [er]te : atım : kümül : öge* (E45/01)

“Gençlik yıllarımda ismim ‘Çubuç İnal’dı, (Nam ve şan alınca halkım için yararlı işler yapınca) unvan adım ‘Kümül Öge’ (oldu).”

Kümül (isim) *Öge* (unvan)

Çubuç Inal, zaferler kazanıp kahraman olduktan sonra Kümül Öge adını almıştır. Kümül (isim) + Öge baş, yönetici anlamına gelen unvandır. Ayrıca kağan, otuz yaşına kadar çalışıp çabaladıktan sonra “öge” unvanını aldığını “*bolup : k(a)t(i)gl[(a)n(i)]p : otuz : yaş(i)mg(a) : y(a)gıg : y(a)gıld(i)m : öge : boltum : kırık yıl el tutum*” (E 45/03) sözleri ile ifade etmiştir.

- *ogl(a)n (a)t(i)m : Y(e)rl(i)g Çor : t(e)ngri el(i)mde : t(e)g[z(i)]nm(i)ş(i)m : T(ö)l(e)s (A)lp T(a)rk(a)n (a)t(a)mka : bökm(e)d(i)m* (E147/03)

“Çocukluk adım Yerlig Çor, Tanrı’nın kutsadığı yurdundaki Töles halkı bana “Alp Tarkan” (unvanını verdi), atama doyamadım...”

Yerlig Çor, genç yaşta başarılar elde etmiştir. Töles halkı tarafından onurlandırılmış ve kendisine “Alp Tarkan” Yiğit Tarkan unvanı verilmiştir.

Alp (yiğit, unvan) + *Tarkan* (yüksek bir kahramanlık unvanı)

2) Hayatındaki Dönüm Noktaları

Yenisey mezar taşlarında ölen kişilerin ağzından kişinin kısaca hayatı anlatılmaktadır. Bu bilgilerin içerisinde insan hayatında önem taşıyan üzüntüler, ailesinin ölümü, pişmanlıkları, başarıları, galip olduğu savaşlar, kahramanlıkları hakkında bilgi edinmekteyiz.

a. Ebeveynini Kaybetmesi

- *K(ü)ni tir(i)g üç y(a)ş(i)mda k(a)ñsız bold(u)m* (E6/01)

“(Ben) Küni Tirig (Namlı yiğittim) üç yaşında babasız kaldım”

E 6 Barık 2 yazıtının ikinci satırında Küni Tirig’in üç yaşında babasının öldüğü ifade edilmiştir. “*k(a)ñsız bold(u)m*” birleşik fiili ile “babasız kaldım” denilmektedir.

- *beş yaşımda : kansız : kalıp : tokuz yegirmi yaşımda : ögsüz bolup* (E45/02)

“Beş yaşımda babamı kaybettim (yetim kaldım), on dokuz yaşımda ise annemi kaybettim.”

E 45 Höjelik Hovu yazıtının ikinci satırı “beş yaşımda babamı on dokuz yaşımda ise annemi kaybettim” olarak anlamlandırılmaktadır.

“*kansız kal-*“, “*ögsüz bol-*“ birleşik fiilleri kullanılmıştır. Günümüzde “*kansız kal-*“ yerine “*yetim kal-*“ birleşik fiili kullanılırken, “*ögsüz bol-*” birleşik fiili sadece ses değişikliğine uğrayarak “*öksüz olmak*” yapısı ile kullanılmaktadır.

“*beş yaşımda kansız kalıp*” ifadesi ile beş yaşımda babasının öldüğünü belirtmektedir. “*kansız kal-*” birleşik fiilini kullanarak “*yetim kaldım*” demiştir.

b. Başarıları, Zaferleri

- *(e)r (e)rd(e)m(i)m (ü)ç(ü)n sü (e)g(i)r... [ç]or (a)dr(ı)lt(ı)m* (E43/03)

“Yiğit (olmak), erdem (sahibi olmak) için ordu kuşattım (savaştım) “*Çor*” (unvanına sahip oldum) (ne yazık ki unvanımdan) ayrıldım.”

“Yiğit, erdem (sahibi olmak) için ordu kuşattım (savaştım) “*Çor*” (unvanına sahip oldum) (ne yazık ki unvanımdan) ayrıldım. Kulum Alp için bir askeri mızrakladım, savaştım.” diye adlandığımız bu satırda ölen kahraman, yiğitliğin önemini, yapmış olduğu savaşları, Kulum Alp için vermiş olduğu mücadeleyi anlatmış. Bu kahramanlığı ile kağan yardımcısı anlamına gelen “*Çor*” unvanını hakettiğini belirtmiştir.

- *k....gın : y(a)g(ı)ç(ı) b(e)n : t(e)z(i)g : key(i)kde : (a)lp b(e)n : t(e)ngr(i) : el(i)mke : tusum : tok(u)z (e)r : (ö)l(ü)rt(ü)m : (E44/02)*

“Kağanın yiğit bir savaşçısı idim, geyik kadar hızlı koşardım, Tanrı bana yurdum için dokuz düşman öldürerek, yurdum için faydalı olmayı (nasip etti)”

Anlamına gelen bu satırda da kendisinin ne kadar cesur, atik ve yetenekli olduğundan söz etmiştir. Öldürülen düşman sayısının bir övünç olması sebebiyle, Külüg Tugan adlı kahraman, dokuz düşman öldürdüğü ve boyu için faydalı olduğu onun ağzından yazılmıştır.

- ...*k(a)t(i)gl[(a)n(i)]p : otuz : yaş(i)mg(a) : y(a)gıg : y(a)gıld(i)m : öge : boltum : kırık yıl* (E45/03)
el tut(i)um : bodun : b(a)şl(a)d(i)m : taş y(a)g(i)g : y(a)gıl(a)d(i)m : el(e)d(i)m (E45/04)

“Kaybettim (öksüz kaldım), otuz yaşıma kadar çalıştım, çabaladım, güç topladım. “Öge” unvanını aldım. Kırk yaşında... (E45/03)

El tutup, il sahibi olup boyumun, ulusumun başına geçtim. Ulusuma düşmanlık edenlerle savaştım, zaferler kazandım, ulusumu toprak, yurt sahibi yaptım.” (E45/04)

“Otuz yaşıma kadar çalıştım, çabaladım, güç topladım. “Öge” unvanını aldım. Kırk yaşında el tutup, il sahibi olup boyumun, ulusumun başına geçtim. Ulusuma düşmanlık edenlerle savaştım, zaferler kazandım, ulusumu toprak, yurt sahibi yaptım.”
E 45 Höjelig Hovu yazıtının dördüncü ve beşinci satırında ifade edilen bu cümleler ile Kümül Öge’nin başarıları aktarılmıştır. Kümül Öge otuz yaşına kadar ülkesi için çalışmış, çabalamıştır; bu başarıları sonucu “öge” unvanını almayı hak etmiştir. Zaferleri sonucu il sahibi olmuş, boyuna önderlik etmiş, ulusunu düşmanlardan korumuş, boyunu refah bir seviyeye getirmiştir.

Bu satırlardan anladığımız kadarıyla bu bir kağan mezar taşıdır. Bu sebeple yazıttaki ifadeler daha düzgün, cümleler anlam bakımından zengindir, ayrıca mezar taşı da yüksek, gösterişli, yazı şekli muntazamdır.

- *(e)l(i)mde b(e)ş k(a)ta t(e)gz(i)n...m (e)r (e)rd(e)m(i)m üç(ü)n* (E53/02)

“Yiğitliğim ve kahramanlığım (dolayı) yurdumda beş kez dolaştım” E 53 Elegest 3 yazıtında geçen bu ifade ile ölen kişinin güçlü, yiğit, zaferler kazanmış olduğunu anlıyoruz. Kendisi bu yiğitliği, mutluluğunu ifade etmek için, yurdunu beş kez dolaştığını dile getirmiştir.

- *y(e)ti : ot(u)z : y(a)ş(i)mda : el(i)m : üç(ü)n : tok(u)z t(a)t(a)r* (E59/04)

“Yirmi yedi yaşında ilim ve yurdum için Dokuz Tatarlarla...” Külüg Yegen adlı kahraman, yirmi yedi yaşında Dokuz Tatar boyu ile savaşmıştır, buradaki ifade tamamlanmadığı için muhtemelen başarı elde etmiştir diyebiliriz.

c. Pişmanlıkları

Yenisey Yazıtlarında genel olarak, ölen kişilerin kahramanlıklarına, başarılarına yer verilmiştir. Hayattaki pişmanlıkları, hataları ya da başarısızlıklarına dair pek bir bilgi yoktur. Ancak E 60 Sargal Aksu yazıtında, pişmanlık dile getirilmiştir. Ölen kişi yaşamını sıkıntı ile geçirmiştir, dokuz yaşında Tuglug Apa adlı kişinin hükmüne girmiş, onun yanında yer almıştır. Ancak bu sıkıntının, derdin sebebini geç farketmiştir, bu yüzden pişmanlık duymaktadır. Yaşamaya doyamadığı için de üzgündür.

- *(e)s(i)z ök(ü)nç(ü)ñ : bökm(e)d(i)m*

“(Yaşamaya) doyamadan (ayrıldım bu dünyadan) ne yazık ki”

- *tok(u)z y(a)şda : tugl(u)g : (a)p(a)ka : t(a)pd(i)m*

“Dokuz yaşında Tuglug Apa’nın (yanında yer aldım) ona bağlandım”

- *bil(e)m(e)d(i)m : buñum : bu (e)rm(i)ş*

“(Ne yazık ki) Bilemedim, derdim, sıkıntım bu imiş...” (E60 Sargal Aksu)

3) Ölüm

a. Ölüm Sebebi

Yazıtlarda geçen ifadelerle baktığımızda ölüm sebeplerinin pek ifade edilmediği görülmüştür. Ancak E 17 Çaa Höl 5 yazıtında Tüz Bay unvanlı Küç Bars Külüg, ölüm sebebini “*uy(u)r k(a)d(i)n(i)m (ü)ç(ü)n öld(ü)m yıta içim yurç(u)m[ka] [yıta]*” (E17/02) “Kudretli kayınbabam, ağabeyim (olan) kayınbiraderim için savaşırken ne yazık ki öldüm.” cümlesi ile belirtmiştir. Küç Bars Külüg, ailesini korumak için savaşmış ve bu savaş esnasında kahraman olarak ölmüştür.

b. Ölümü İfade Eden Kalıplar

Yenisey mezar taşlarında, ölmek, vefat etmek eylemleri için “*adrıl-* (ayrılmak, ölmek)” “*öl-*” eylemleri kullanılmıştır. Yakın anlam taşıyan “*bökm-*” fiili ile de ölen kişinin dünyasına, sevdiklerine doymadığı ifade edilmektedir. Ölmek ile ilgili Eski Türkçe döneminde “*ölüg* (ölü, cenaze), *ölür-* (öldürmek), *ölüt-* (öldürmek)” sözcükleri ile ifade edilmektedir. Ancak yazıtlarda “*öl-*” fiili iki defa, “*ölürt-*” fiili ise bir defa

geçmektedir. Bu fiiller yerine daha çok “*adrıl-*” fiili kullanılmıştır. Bunun sebebi ölüm sözcüğünü pek dile getirmek istememelerinden kaynaklanıyor olabilir, yani ölmek eylemi anlam olarak yumuşatılmaya çalışılmış; “*adrıl-*” fiili ile dünyadan, sevdiklerinden ayrılmak, gökyüzüne yükselmek anlamı vurgulanmıştır.

- *uy(u)r k(a)d(i)n(i)m (ü)ç(ü)n öld(ü)m yıta içim yurç(u)m[ka] [yıta]* (E17/02)
“Kudretli kayınbabam, ağabeyim (olan) kayınbiraderim için savaşırken ne yazık ki öldüm.”
- *(a)y k(e)m(i)çi (e)r : öld(ü)m* (E70/05)
“(Çünkü) Ben Gemici idim, öldüm.”
- *...tok(u)z (e)r : (ö)l(ü)rt(ü)m* (E44/02)
“Dokuz er öldürdüm”
- *Beg erkim esizim adrıldım* (E5/03)
“Güçlü ve erk (sahibi bir) bey idim, ne yazık ki, (bu dünyadan, ülkemden) ayrıldım.”
- *adrıltım seçlintim yıta buñ a* (E43/02)
“Ne yazık ki (bu dünyadan ayrılmak sırası bana geldi) (ölüm) için ben seçildim.”
- *yabızığ : kümülümün : bedük : kıltım : esizim bökm[medim]* (E45/10)
“Yoksul ve sefil olan halkımı, zengin ve varlıklı kılarak dünyadan ayrıldım...”

c. Ölüm Yaşı

İncelediğimiz Yenisey Yazıtlarının hiçbirinde ölüm zamanı, mevsimi, yılı, ayı hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır. Sadece ölen kişinin Eski Türkçedeki sayı sistemine göre kaç yaşında öldüğü belirtilmiştir.

- *üç (e)l(i)ge y(a)ş(ı)m (a)dr(ı)l[t(ı)m b(e)n]* (E22/03)
“Kırk üç yaşında (dünyadan, ilimden) ayrıldım”

- *bu k(a)n iki (e)l(i)g y(a)ş(ı) (e)s(i)z(i)me* (E43/06)

“Kırk iki yaşımda ne yazık ki Han’ıma, (ilime) veda ettim (Bu dünyadan ayrıldım)”

- *(e)r (e)rd(e)mi :nde : (e)gsük(ü)m yok : kırık : y(a)ş(ı)mda : (a)dr(ı)ld(ı)m :* (E44/05)

“(Bu dünyada) erdem sahibi bir kişi olarak yaşadım, (ülkeme, boyuma, arkadaşlarıma, akrabalarıma karşı) bir eksiğim olmadı, kırk yaşımda öldüm.

- *bir : yetmiş : yaşı(m)ga : kök : t(e)ngride : künge : azd(ı)m (e)s(i)z(i)m e* (E45/05)

“Altmış bir yaşımda ne yazık ki mavi gökyüzünden güneşten ayrı kaldım.”

- *yete y(e)g(i)rmi : y(a)ş(ı)mta ... t(e)ngri : el(i)mke : kara : bold[(u)m] ... : yıta : (e)sni* (147/01)

“On yedi yaşımda Tanrı’nın kutsadığı yurdundan ve halkımdan ayrı düştüm, onlara veda ettim”

d. Ölümle Birlikte Arkasında Bıraktıkları, Vedaları

Mezar taşlarında ölen kişilerin duydukları üzüntü ve yas dile getirilirken, geride bıraktıklarına, sevdiklerine de yer verilir, adları anılır. Mezar taşları bir nevi vedalaşmadır, dünyadan ayrılırken eşe, çocuklara, akrabalara, arkadaşlara son sözün söylendiği yerdir. Ölen kişi yalnızca sevdiği insanlara değil, aynı zamanda boyuna, yurduna; doğaya, nehirlere, toprağa, gökyüzüne ve güneşe de veda eder, ömrü boyunca doyamadığını belirtir.

- *[k]adaşım: y[ıta]: adrılıtım* (E3/01)

“(Güzel bir) Vadideki Köyümden, obamdan ayrıldım. Doyamadım, eşimden, oğlumdan, arkadaşlarımdan ayrıldım, ne yazık!”

- *teñri elimke bökmedim esizim: e: y[ıta]* (E3/02)

“Ne yazık ki Tanrı’nın (bana verdiği verdiği vâde) doldu yaşamaya doyamadım.”

- *altı oğuş bodunda üç yegirmi ... [adrıldım]* (E5/02)

“Altı Uğuş boyunda, öz yeğenim Alp Turan’dan, on üç ilimden, kağanımdan ayrıldım.”

- *Kuyda ki kuñçuyumga adrıldım* (E6/04)

“Köyümdeki (obamdaki), eşimden ayrıldım...”

- *Teñrideki : künke yerdeki : elimke bökmedim* (E7/03)

“Tanrı’nın (bize verdiği gökteki) güneşe, yeryüzündeki ilime (ülkeme, obama, yaşadığım topraklara) doymadım.”

- *Kuyda : kuñçuyumgaka : özde oğlumka adrıldım* (E7/04)

“Köyümdeki, obamdaki eşimden, öz oğlumdan ayrıldım...”

- *kudya [kuyda] ku[nçuyumka] [b]ökmedim* (E14/02)

“(Ülkeme) köyümdeki eşime doyamadım”

- *Teñri : elimke [ba]rdı[m] [esi]zm : e bök[medim]* (E14/03)

“Tanrı eline vardım, (ama) ne yazık ki (yaşadığım dünyaya) doyamadım...”

- *uyur begimke adrıltım uyur kadaşımka adrılt[ım]* (E17/03)

“Asil ve kudretli beyimden, asil arkadaşlarımdan ayrıldım”

- *kadaşımka bök[medim]* (E21/01)

“Arkadaşlarıma, akrabalarıma doyamadım...”

- *[eli]m kanım : esize : bökmedim : kün ay : esiz : yıta* (E44/03)

“Kağanıma, (ülkeme, yurduma) doyamadım, Güneşe ve aya doyamadım”

- *kadaşım : kinime : yita : adrıltım : esizm e : yüz kümül bodunum yita : adrıltım* (E44/04)
“Yüz Kümül adlı boyumdan, arkadaşlarımdan, akrabalarımdan, yakınlarımdan ayrıldım”
- *kürsi : yamda : elim : esizim e : yerim : subum : esizim e : kuyda : kunçuyum : tul : kılta : esizim* (E45/06)
“Kürsi Yam (diye bilinen – yer adı) yurdumdan, yurdumun sularından, dağlarından ayrıldım, evimde (otağımda, köyümde, ilimde) eşim (Ecem, Hatunum) dul kaldı.”
- *künüm kadaşım : esizim e : oğlanım : kızım : ürünüm : karam : esiz : yüz : elig erime : esizim e* (E45/07)
“Dünyadan ayrıldım ve ardımda, akrabalarım, arkadaşlarım, oğullarım, kızlarım, İl’imde bağımsız yaşayan halkım ve yüz elli silahlı askerim kaldı.”
- *bıñ : bodrak : yunt esizim e* (E45/08)
“Ne yazık ki bin boz at bıraktım ardımda...”
- *elim esiz erinç : yüz [k]ümül[üg] : bodunum : esiz : erinç... r... lınç kümülüğ...* (E45/09)
“Yüz Kümül adı ile bilinen halkımdan ayrıldım...”
- *elim esizim e : kuyda : k[uncuyu]m...* (E46/01)
“İlim (yurdum, vatanım) köydeki eşim ne yazık!”
- *elde kişim : egri tebem : tört : butl[ug] y[ılkım] ...* (E46/03)
“Yurdumda, Samurlarım, hörgüçlü develerim ve dört butlu atlarım vardı”
- *elim : kanıma : tengretegim : yita bökm[edim]* (E59/06)

“İlimin Hanına hep bağlı kaldım, Tanrı’ya (inandım), (ama) ne yazık ki doymadım (dünyaya)”

- *kalın kadaşımka : bökmedim : yita : kinim eçim [a]dr[ıltım]* (E59/08)
“Ne yazık ki güçlü arkadaşlarıma, sülaleme, eşime doymadan ayrıldım.”
- *[ö]gümke : bö[k]medim...* (E59/09)
“Anneme doymadım...”
- *ebçim esiz e* (E66/01)
“Eşimden ayrıldım”,
- *oglum : kuyda [ku]nçuyum : bökmedim* (E70/02)
“Yurdumda, yaşadığım (yerlerde, vadide) Oğluma ve eşime doymadım”
- *kök teñride kün ay esiz[im e]* (E92/03)
“Gök Tanrı’nın yarattığı mavi gökler, güneş ve aydan ne yazık ki (ayrıldım)”
- *er erdemim : okum : ogdaşım : elim esizim e* (E110/03)
“Erdem (sahibi) Er (yiğit bir kişiydim) Okuma ve okdaşlarıma (silah arkadaşlarıma, silahlarıma) yurduma (doymadım) Ne yazık ki...”
- *kuyda [k]unçuyuma : bökmedim : yita* (E147/02)
“Yaşadığım evime, köyüme, eşime oğluma doymadım, ne yazık ki!”
- *Töles Alp Tarkan atamka : bökmedim* (E147/03)
“Çocukluk adım Yerlig Çor, Tanrı’nı kutsadığı yurdumdaki Töles halkı bana “Alp Tarkan” (ünvanını verdi), atama doymadım...”
- *köök tengride : esiz : kün : ay : ermiş : yagız : yerde : esiz el kan ermiş : bökmedim : yita : esiz e* (E147/04)

“Mavi gökle yağız yer arasında Han oldum, ne yazık ki Hanlığıma doyamadım...”

Bu cümlenin Orhun Abidelerinde çok benzer bir kullanımı dikkati çekmektedir. Kül Tigin yazıtının Doğu yüzünün birinci satırı şöyledir:

“Üze Kök Tengri asra yağız yer kılıntukda, ekin ara kişi oğlu kılınmıştır.”

Yapılan araştırmalar sonucu, Orhun Yazıtlarından daha önceye ait olduğu anlaşılan Yenisey Yazıtlarındaki anlatım ve üslûp özelliklerinin Orhun Yazıtlarında da sürdüğünü, dolayısıyla, Türklerde VIII. yüzyıldan daha eskiye giden anlatım kalıpları ve yolları olduğunu göstermektedir.⁴⁰

- *bodunum... : bukunuma : bökmedim : yıta : esizim e : ulugum : kiçigim e : bökmedim : yıta : esizlerim e* (E147/05)
“(Bağlı olduğum) Boyuma, varlığıma doyamadım boyumun ulularına ve küçüklerine (büyüğüme ve küçüğüme) doyamadan bu dünyadan ayrıldım...”
- *kök tengride [kün ay esizim e bökmedim yıta]* (E149/03)
“Gök Tanrı’nın (Yarattığı mavi göklere)”
- *yagız : yerde : el[lim kanım a esizim e yıta]* (E149/04)
“Yağız yerdeki ilime (vatanıma)”
- *[k]adaşım a : yıta esizim e bökmedim yıta]* (E149/05)
“Arkadaş ve akrabalarım ne yazık ki doyamadım...”

⁴⁰ Doğan Aksan, *En Eski Türkçe’nin İzlerinde*, Following the Traces of Pre-Turkic, Multilingual Yayınları, İstanbul 2003, s. 28.

3. DİZİN

Tezimizde incelemiş olduğumuz 28 yazıtta yer alan sözcüklerin kelime türleri ve anlamları sözlük sırasına göre verilmiştir. Yazıtlarda tam olarak okunamayan kelimeler mevcuttur, bu tür yapılara da dizinde yer verilmiştir. Okunamayan kısımlar “...” ile belirtilmiş, farklı kaynaklardan yararlanarak okunan kısımlar ise [] içinde verilmiştir. Kelime başı okunamayan yapılara dizinin son kısmında yer almaktadır.

Sıra: a b c ç d D e é f g ğ h ı i j k l m n ñ N o ö p q r s ş t u ü v w x y z

a : *ünl.* (Bir ünlem sesi)

a.+(buñ a) E147/02, E147/02

[=2]

a yıta : *ünl.*Eyvah, ne acı, yazık!

a. E149/05

[=1]

adrıl- : *fi.* Ölmek, vefat etmek, yakınlarından ayrılmak.

a.-[tım] E22/03

a.-dım E44/05, E5/03, E6/04, E7/04

a.-tım E17/03, E17/03, E3/01, E43/02, E43/03, E44/04, E44/04

[=12]

[a]drıl- : *fi.* Ölmek, vefat etmek, yakınlarından ayrılmak.

[.-tım] E59/08

[=1]

alkun- : *fi. (alkın-)* Bitmek, yok olmak.

a.-ur E53/03

[=1]

alp : *is.* Cesur, yiğit, kahraman, unvan niteleyicisi.

a. E44/02

[=1]

alp kulum : *özel is.* Alp Kulum (Kişi adı)

a. E44/01

[=1]

altı oğuş : *özel is.* Altı boy (Boy adı)

a.+bodun E5/02

[=1]

altunlğ : *is.* Altınlı.

a. E3/02

[=1]

añar : *zm.* Onun.

a.+üçün E92/02

[=1]

apa : *is.* Ata, ecdat unvan niteleyicisi.

a.+m E6/04

[=1]

ara : *is.* arasında, içinde.

a. e52/03

[=1]

arşlan külğ tirig: *özel is.* Arşlan Külğ Tirig(Kişı adı)

a. E44/06

[=1]

asıg a: *is.* Yarar, fayda.

a. E59/05

[=1]

at: *is.* Ad.

a.+ım E147/03, E45/01, E45/01, E59/03, E65/01, E66/03, E92/01

[=7]

ata: *is.* Baba.

a.+mka E147/03

[=1]

ay: *is.* Ay.

a. E44/03, E70/05, E92/03

a.+ermiş E147/04

[=4]

az-: *fi.* Ayrılmak.

a.-dım E45/05

[=1]

ban-: *fi.* Bağlamak.

b.-tım E3/02

[=1]

bar: *is.* Var, mevcut.

b.+üçün E20/01

[=1]

bar- : *fi.* Varmak, gitmek.

[.-dım] E14/03

[=1]

başla-: *fi.* Başa geçmek, lider olmak.

b.-dım E45/04

[=1]

baysa sañun : *özel is.* Baysa Sangun (Kişi adı)

b. E7/01

[=1]

bedük: *is.* Büyük.

b.+kıl- E45/10

[=1]

beg: *is.* Bey, bir boyun veya kavmin başkanı.

b. E149/01, E23/04

b.+erk E5/03

b.+imke (uyur beg) E17/03

b.+inge E59/03

[=5]

beg sañun : *özel is.* Bey Sangun (Kişi adı)

b. E92/01

[=1]

bel : *is.* Bel, sırt.

b.+imte E3/02

[=1]

ben : *zm.* ben/men (Kişi zamiri)

b. E20/02, E22/04, E3/03, E3/03, E44/02, E44/02, E44/06, E44/06, E52/01,
E92/02

b.+erdim E6/03

[=11]

[be]n: *zm.* ben/men (Kişi zamiri)

(. E22/03

[=1]

beñü : *is.* Sonsuz, ebedi.

b. E54/01

b.+sü E9/03

[=2]

beñü çor : *özel is.* Bengü Çor (Kişi adı)

b. E57/01

[=1]

ber- : *fi.* Vermek.

b.-dim E92/02

[=1]

beş : *is.* Beş.

b. E45/02, E53/02

[=2]

bıñ : *is.* Bin.

b. E45/08

[=1]

bil- : *fi.* Bilmek.

b.-emedim E60/03

[=1]

bir : *is.* Bir.

b.+yetmiş E45/05

[=1]

birle : *e.* İle, birlikte.

b. E43/04, E43/05

[=2]

bodrak : *is.* Boz, kahverengi.

b. E45/08

[=1]

bodun : *is.* Boylar, kabile, halk, millet.

b. E45/04, E59/03

b.+da (altı uğuş) E5/02

b.+um E147/05, E45/09

b.+uma E43/01

[=6]

bol- : *yrd fi.* Olmak.

b.-kañsız bol- E6/01

b.-öge bol- E45/03

[=2]

bol- : *fi.* Olmak.

b.-d... E147/01

b.-dum E6/01

b.-tum E45/03

b.-up E45/03

[=4]

bök- : *yrd. fi.* Doymak. bökmemek: doymamak.

b.-elimke bök- E7/03

b.-elimke bökme- E3/02

b.-kadaşımka bökme- E21/01

b.-kunçuyumka bökme- E14/02

[=4]

bök- : *fi.* Doymak, bökmemek: doymamak.

b.-[medim] E14/03, E3/01

b.-medim E14/02, E147/02, E147/02, E147/03, E147/04, E147/05, E147/05,
E21/03, E3/02, E44/03, E45/10, E59/06, E59/08, E60/01, E7/03, E70/02

b.-medim (kadaşımka bökmedim) E21/01

[=19]

bök[k]- : *fi.* Doymak. bökmemek: doymamak

b.-medim E59/09

[=1]

bökiş- : *fi.* Doymamak.

b.-medim E59/02

[=1]

bu : *zm.* Bu (İşaret zamiri)

b. E43/06

[=1]

bu : *zm.* Bu (İşaret zamiri)

b.+ermiş E60/03, E7/02

[=2]

bukun : *is.*

b.+uma E147/05

[=1]

bulut : *is.* Bulut.

b. E53/03

[=1]

buñ : *is.* Sıkıntı.

b. E7/02

b.+a E43/02

b.+um E46/05, E60/03

b.+uma E59/02

[=5]

buñ a: *is.* Sıkıntı.

b. E147/02, E147/02

[=2]

buñusuz : *sf.* Sıkıntısız, tasasız.

b. E7/02

b.+er E6/03

[=2]

butl[ig] : *sf.* Butlu, bacaklı.

b. E46/03

[=1]

büğü tarkan : *özel is.* Büğü Tarkan (Kişi adı)

b. E52/02

[=1]

[ç]or : *is.* Kağandan aşağı, beyden yukarı derecede bir unvan.

(. E43/03

[=1]

çubuç inal : *özel is.* Çubuç Inal, kişi adı.

ç. E45/01

[=1]

e : *ünl.* (Ünlem belirten bir ses)

e.+(esiz) E44/01, E44/03, E66/01

e.+(esiz e) E147/04

e.+(esizim e) E110/03, E110/04, E14/03, E147/05, E3/01, E3/02, E43/06,
E44/04, E45/05, E45/06, E45/06, E45/07, E45/07, E45/08, E46/01

e.+(esizlerim e) E147/05

e.+(kiçigim) E147/05

[=21]

ebçi : *is.* Eş.

e.+m e66/01

[=1]

eçi : *is.* Ağabey, amca.

e.+m E52/01, E59/08

[=2]

egri : *is.* Hörgüçlü deve.

e. E46/03

[=1]

egsük : *is.* Eksik, kusur.

e.+üm E44/05

[=1]

egüne totok : *özel is.* Egüne Totok (Kişi adı)

e. E46/02

[=1]

eki : *is.* İki.

e. E65/03

[=1]

el : *is.* Devlet, yurt.

e. E147/04, E45/04, E59/05

e.+de E46/03

e.+im E110/03, E45/06, E45/09, E46/01, E59/06

e.+im için (el.im) E59/04

e.+imde E147/03, E53/02

e.+ime E46/02

e.+imke E147/01, E23/04, E44/02

e.+imke (teñri el) E14/03

e.+imke (teñri elimke bökmedim) E3/02

e.+imke (teñrideki künke yerdeki elimke bökmedim) E7/03

e.+imte (teñri el) E3/03

e.+iñ E54/01

[=21]

elçi çor küç bars : *özel is.* Elçi Çor Küç Bars (Kişi adı)

e. E14/01

[=1]

elçi inal : *özel is.* Elçi Inal (Kişi adı)

e. E54/01

[=1]

elig : *is.* Elli.

e.+(yüz elig) E45/07

e.+e (üç elig) E22/03

[=2]

elig (iki elig) : *is.* Elli.

e. E43/06

[=1]

elle- : *fi.* Devlet haline getirmek, devlet kurmak.

e.-dim (eledim) E45/04

[=1]

er : *is.* Yiğit, kahramanerkek.

e. E44/02, E53/03, E59/03, E65/01, E66/03, E70/03, E70/05, E92/01
[=8]

er- : *fi.* Ermek, oluşmak.

e.-dim E6/03

e.-miş E147/04, E147/04, E60/03, E7/02, E9/03
[=6]

er : *is.* Yiğit, kahramanerkek.

e.+de (buñusuz er) E6/03

e.+erdem E43/03, E46/02, E53/02

e.+erdemî E44/05, E5/01, E66/02

e.+erdemim E110/03, E149/02

e.+erdemimde E52/02

e.+i+üçün E59/05

e.+ime E45/07

[=12]

erdem : *is.* Kahramanlık, yiğitlik, erlik.

e. E44/01

e.+î (er erdemî) E44/05, E5/01, E66/02

e.+î için (er erdem) E46/02

e.+ig E5/01

e.+im (er erdemim) E110/03, E149/02

e.+im için (er erdem) E43/03, E53/02

e.+imde (er erdemî) E52/02

[=11]

erine : *is.* Şüphesiz, kuşkusuz.

e. E45/09, E45/09

[=2]

erk : *is.* Kudret, güç, güçlü.

e.+im (beg erk) E5/03

[=1]

esiz : *ünl.* Ne yazık, ne acı!

e. E147/04, E147/04, E44/03, E45/07, E45/09, E45/09, E60/01

e.+im E45/06, E45/10, E5/03, E65/02, E65/03

e.+im e E110/03, E110/04, E14/03, E147/05, E3/02, E43/06, E44/04, E45/05,
E45/06, E45/06, E45/07, E45/07, E45/08, E46/01

e.+im e (yıtı esiz) E3/01

e.+ime (esizme) E59/02

e.+lerim e E147/05

[=29]

esiz e : *ünl.* Ne yazık, ne acı!

e. E147/04, E44/01, E44/03, E66/01

[=4]

esni: *ünl.* Ne yazık, ne acı!

e. E147/01

[=1]

mal : *is.* İnandır, güvenilir, unvan niteleyicisi.

ı. E65/02

[=1]

ıçı : *is.* Ağabey, amca.

i.+m E17/02, E6/02

[=2]

ıçıç bars : *özel is.* İçiç Bars (Kişi adı)

i.+ıg E52/03

[=1]

iki : *is.* İki.

i.+elig E43/06

[=1]

il : *is.* Devlet, yurt, ülke.

i.+im E70/04

i.+imke E70/01

[=2]

isig mal : *özel is.* İsig Inal (Kişi adı)

i. E23/04

[=1]

kadaş : *is.* Akraba.

k.+ım E3/01, E44/04, E45/07, E59/07, E59/07, E65/02

k.+ıma E149/05

k.+ımka E59/08

k.+ımka (uyur kadaş) E17/03

k.+ımka bökmedim E21/01

[=10]

kadın : *is.* Kayın.

k.+ım üçün (uyur kadın) E17/02

[=1]

kal- : *fi.* Kalmak.

k.-ıp E45/02

[=1]

kalın : *is.* Güçlü, kuvvetli.

k. E59/08

[=1]

kan : *is.* Han, kağan.

k. E43/06

k.+ermiş E147/04

k.+ım E44/03, E52/01

k.+ıma E59/06

k.+sız E45/02

[=6]

kañ : *is.* Baba.

k.+ım E59/03

[=1]

kañsız : *is.* Babasız.

k.+bol- E6/01

[=1]

kara : *is.* Halk.

k. E147/01

k.+m E45/07

[=2]

kata : *is.* Kez, defa.

k. E53/02

[=1]

katıgılan- : *fi.* Çalışmak, çabalamak.

k.-ıp E45/03

[=1]

kemiçi : *is.* Gemi kullanan kişi.

k. E70/05

[=1]

kerü : *is.* Art, arka yön adı.

k. E53/03

[=1]

keş : *is.* Okluk.

k.+ig E3/02

[=1]

keyik : *is.* Yabani hayvan.

k.+de E44/02

[=1]

kıl- : *yrd fi.* Yapmak, etmek.

k.-bedük kıl- E45/10

k.-kişi kıl- E6/02

k.-tul kıl- E45/06

[=3]

kıl- : *fi.* Yapmak, etmek.

k.-dı E6/02

k.-ta E45/06

k.-tım E45/10

[=3]

kırık : *is.* Kırk.

k. E44/05, E45/03

[=2]

kız : *is.* Kız evlat.

k. E59/07

k.+ıma E45/07

[=2]

kiçig : *is.* Küçük.

k.+im e E147/05

[=1]

kin : *is.* Akraba, sülale.

k.+im E59/07, E59/08

k.+ime E44/04

[=3]

kiş : *is.* Samur.

k.+im E46/03

[=1]

kişi : *is.* Kişi, insanoğlu.

k.+kıl- E6/02

[=1]

kök teñri : *is.* Kök Tengri, mavi gökyüzü.

k.+de E149/03, E45/05, E92/03

[=3]

köök teñri : *is.* Kök Tengri, mavi gökyüzü.

k.+de E147/04, E53/03

[=2]

körtle sañun : *özel is.* Körtle Sangun (Kişi adı)

k. E52/01

[=1]

kulum alp : *özel is.* Kulum Alp (Kişi adı)

k.+üçün E43/04

[=1]

kunçuy : *is.* Kağan kızı veya kız kardeşi.

k.+um E3/01, E45/06, E46/01, E70/02

k.+uma E147/02, E59/02

k.+umga E6/04

k.+umgaka E7/04

[=8]

ku[nçuy : *is.* Kağan kızı veya kız kardeşi.

k.+umka] bökmedim E14/02

[=1]

kuy : *is.* Oba, köy.

k.+da E147/02, E3/01, E45/06, E46/01, E7/04, E70/02

k.+da (kudya) E14/02

k.+daki E6/04

[=8]

külüg apa : *özel is.* Külüg Apa (Kişi adı)

k. E20/02

[=1]

külüg çigsi uruñu çigsi : *özel is.* Külüg Çigsi Urungu Çigsi (Kişi adı)

k. E70/01

[=1]

külüg çor : *özel is.* Külüg Çor (Kişi adı)

k. E7/01

[=1]

külüg totok : *özel is.* Külüg Totok (Kişi adı)

k. E6/02

[=1]

külüg tугan : *özel is.* Külüg Tugan (Kişi adı)

k. E44/06

[=1]

külüg yegen : *özel is.* Külüg Yeğen (Kişi adı)

k. E59/03

[=1]

külüg yış : *özel is.* Külüg Yış (Yer adı)

k. E21/02

[=1]

kümül : *özel is.* Kümül (Boy adı)

k. E45/09

k.+üg E45/09

k.+ümin E45/10

[=3]

kümül bodun : *özel is.* Kümül Bodun, Kümül milleti (Boy adı)

k.+um E44/04

[=1]

kümül öge : *özel is.* Kümül Öge (Kişi adı)

k. E45/01

[=1]

kün : *is.* Güneş

k. E147/04, E44/03, E92/03

k.+ge E45/05

k.+ke (teñrideki künke yerdeki elimke bökmedim) E7/03

k.+üm E45/07

[=6]

küni tirig : *özel is.* Küni Tirig (Kişi adı)

k. E6/01

[=1]

kürsi yam : *özel is.* Kürsi Yam (Yer adı)

k.+da E45/06

[=1]

men : *zm.* Ben (Şahıs zamiri)

m. E149/01

[=1]

oglan : *is.* Oğullar.

o. E147/03, E45/01

o.+ım E110/03, E20/01, E45/07

o.+ımın E59/01

[=6]

ogul : *is.* Evlat, çocuk.

o.+ı (oğlu) E44/06, E7/01

o.+ım (oğlım) E3/01

o.+ım (oglum) E70/02

o.+ıma (oğlıma) E43/01

o.+ımka (oğlımka) E147/02, E7/04

[=7]

ok : *is.* Boy, kabile.

o.+um E110/03, E5/01

[=2]

on : *is.* On.

o. E54/01

[=1]

otuz : *is.* Otuz.

o. E45/03

o.+(yeti otuz) E59/04

[=2]

[ö]g : *is.* Anne.

(.+ümke E59/09

[=1]

öge : *is.* Bey, unvan.

ö.+bol- E45/03

[=1]

ögsüz : *is.* Öksüz, annesiz.

ö. E45/02

[=1]

ökünç : *is.* Üzüntü, pişmanlık

ö.+üñ E60/01

[=1]

öl- : *fi.* Ölmek.

ö.-düm E17/02, E70/05

[=2]

ölür- : *fi.* Öldürmek.

ö.-tüm E44/02

[=1]

öz : *is.* Vadi, ova.

ö.+de E3/01, E7/04

ö.+yigen alp turan E5/02

[=3]

sañun : *is.* General, komutan.

s. E52/03

[=1]

sañun totok : *özel is.* Sangun Totok, Komutan Totok (Kişi adı)

s. E92/02

[=1]

seçlin- : *fi.* Seçilip ayrılmak.

s.-tim E43/02

[=1]

sub : *is.* Su, ırmak.

s.+um E45/06

[=1]

sü : *is.* Asker, ordu.

s. E43/03, E57/02

[=2]

sün- : *fi.* Savaşmak, ok ile vurmak.

s.-tüm (sünüm) E43/04

[=1]

tap- : *fi.* Bağlanmak.

t.-dım E46/02, E60/02

[=2]

taş : *is.* Taş.

t. E45/04

[=1]

tebe : *is.* Deve.

t.+m E46/03

[=1]

tegzin- : *fi.* Dolaşmak, kuşatmak, çevirmek.

t.-...m E53/02

t.-mişim E147/03

[=2]

teñreteg : *is.* Kutsal, ulu.

t.+im E59/06

[=1]

teñri : *is.* 1. Gökyüzü 2. Tanrı

t. E147/01, E147/03, E44/02

t.+deki künke yerdeki elimke bökmedim E7/03

t.+el E14/03, E3/02, E3/03

[=7]

tezig : *is.* Hızlı, atik.

t. E44/02

[=1]

tokuz : *is.* Dokuz.

t. E44/02, E60/02, E70/03

t.+yegirmi E45/02

[=4]

tokuz at bodun : *özel is.* Dokuz At Bodunu (Boy adı)

t. E5/01

[=1]

tokuz tatar : *özel is.* Dokuz Tatar (Boy adı)

t. E59/04

[=1]

toña külüg tarkan : *özel is.* Tonga Külüg Tarkan (Kişi adı)

t. E149/01

[=1]

töles alp tarkan : *özel is.* Töles Alp Tarkan (Kişi adı)

t. E147/03

[=1]

tört : *is.* Dört.

t. E20/01, E46/03

[=2]

törü- : *fi.* Yaratılmak.

t.-miş E53/03

[=1]

tuglug apa : *özel is.* Tuglug Apa, ata. (Kişi adı)

t.+ka E60/02

[=1]

tul : *is.* Dul.

t.+kıl- E45/06

[=1]

tusu : *is.* Yarar, fayda.

t.+m E44/02

[=1]

tut- : *fi.* Tutmak.

t.-tum (tutum) E45/04

[=1]

tüz bay küç bars külüg : *özel is.* Tüz Bay Küç Bars Külüg (Kişi adı)

t. E17/01

[=1]

ulga- : *fi.* Büyümek, yükselmek.

u.-tım (ulgıtım) E7/02

[=1]

ulgatur- : *fi.* Büyütmek, yetiştirmek.

u.-u E59/01

[=1]

ulug : *is.* Ulu, yüce, kişi unvan niteleyicisi.

u.+um E147/05

[=1]

ulugad- : *fi.* Büyütmemek, yetiştirmemek.

u.-madım E70/03

[=1]

umay : *is.* Umay.

u. E110/04

[=1]

urı : *is.* Oğul, erkek çocuk.

u. E59/07

[=1]

uyur : *sf.* Güçlü

u.+beg E17/03

u.+kadaş E17/03

u.+kadın E17/02

[=3]

üç : *is.* Üç.

ü. E59/01, E59/05, E59/07, E59/07, E6/01

ü.+elig E22/03

ü.+yegirmi E5/02

[=7]

üçün külüg tirig : *özel is.* Üçün Külüg Tirig (Kişi adı)

ü. E3/03

[=1]

üçün : *e.* İçin.

ü. E17/02, E20/01, E43/03, E43/04, E46/02, E53/02, E59/04, E59/05, E92/02

[=9]

ürün : *is.* Soylu, ulu.

ü.+üm E45/07

[=1]

yabız : *is.* Perişan, fakir.

y.+ıg E45/10

[=1]

yadak ukunç : *özel is.* Yadak Ukunç (Kişi adı)

y. E65/01

[=1]

yagı : *is.* Düşman.

y.+g E45/03, E45/04

[=2]

yagıcı : *is.* Savaşçı.

y. E44/02

[=1]

yagıla- : *fi.* Savaşmak.

y.-dım E45/03, E45/04

[=2]

yagız : *is.* Yağız, boz, kahverengi.

y. E147/04, E149/04

[=2]

yakılığ : *is.* Düşman, düşmanlık

y. E65/03

[=1]

yalıñ : *is.* Yalın.

y.+yüzlüg E9/03

[=1]

yancı : *is.* Yakın kişi, yanında olan, yardımcı.

y. E59/07

[=1]

yanma : *is.*

y. E65/01

[=1]

yaş : *is.* Ömür yaşı.

y.+da E60/02, E70/04

y.+ı E43/06

y.+ım E22/03

y.+ımda E44/05, E59/04, E6/01

y.+ımgı E45/02, E45/03, E45/05

y.+ımta E147/01, E45/02

[=12]

yegirmi : *is.* Yirmi.

y. E70/04

y.+(tokuz yegirmi) E45/02

y.+(üç yegirmi) E5/02

y.+(yete yegirmi) E147/01

[=4]

yemlig : *is.*

y. E3/03

[=1]

yer : *is.* Yer, yeryüzü.

y.+de E147/04, E149/04

y.+deki (teñrideki künke yerdeki elimke bökmedim) E7/03

y.+im E45/06

[=4]

yerlig çor : *özel is.* Yerlig Çor (Kişi adı)

y. E147/03

[=1]

yete : *is.* Yedi.

y.+yegirmi E147/01

[=1]

yeti : *is.* Yedi.

y.+otuz E59/04

[=1]

yetmiş : *is.* Yetmiş.

y.+(bir yetmiş) E45/05

[=1]

yıl : *is.* Yıl, sene.

y. E45/03

[=1]

y[ılkı] : *is.* At sürüsü.

y.+m] E46/03

[=1]

y[ıta] : *ünl.* Eyvah, ne acı, yazık!

y. E3/01

[=1]

yıta : *ünl.* Eyvah, ne acı, yazık!

y. E147/01, E147/02, E147/02, E147/04, E147/05, E147/05, E17/02, E3/01,
E3/02, E43/02, E44/01, E44/03, E44/04, E44/04, E59/06, E59/08

y.+esiz E3/01

[=17]

yok : *is.* Yok.

y. E44/05, E46/05

y.+ermiş E9/03

[=3]

yunt : *is.* At.

y. E45/08

[=1]

yurç : *is.* Kayın, kayınbirader.

y.+umka E17/02

[=1]

yutuz : *is.* Eş, zevce.

y.+uma E43/01

[=1]

yürek : *is.* Yürek.

y.+im E44/01

[=1]

yüz : *is.* Yüz (Sayı adı)

y. E44/04, E45/09, E65/02, E66/04

y.+elig E45/07

[=5]

yüzlüg : *is.* Yüzlü, suratlı.

y.+de (yalın yüzlüg) E9/03

[=1]

Yazıtlarda Tam Olarak Okunamayan Sözcükler

...adrıl-

+. -dım E5/02

[=1]

bagr... :

b. E66/03

[=1]

egir... : *fi.* Kuşatmak, çevirmek.

e. E43/03

[=1]

el...

e. E149/04

[=1]

erd...

e. E65/01

[=1]

esiz... : *ünl.* Ne yazık, ne acı!

e. E92/03

[=1]

k...gın

k. E44/02

[=1]

kal...

k. E70/04

[=1]

ög...

ö. E59/03

[=1]

r...lınç

r. E45/09

[=1]

t...

t. E59/05, E65/03

[=2]

toñ...

t. E66/02

[=1]

tü...

t. E70/02

[=1]

...erde

+. E9/03

[=1]

...erig ok

+.+birle E43/04

[=1]

...graç

+. E22/04

[=1]

...k...

+. E21/03

[=1]

...m

+. E20/01, E44/03

[=2]

...n

+. E22/04

[=1]

...nde

+. E44/05

[=1]

...S...

+. E110/04

[=1]

...te

+. E45/01

[=1]

...ünç

+. E5/01

[=1]

Toplam kelime: 547

Geçerli kelime: 547

Geçersiz kelime: 0

Alt madde: 340

Madde başı: 227

SON SÖZ

“Tuva, Kızıl Müzesi Yenisey Yazıtları” konulu tezimiz ile Yenisey Yazıtlarına dair yapılmış çalışmalar, okuma önerileri bir arada incelenmiştir. Daha önceki veriler kaynak alınarak yazıtların tanımlamaları yapılmıştır. İncelediğimiz Yenisey Yazıtlarının fotoğrafları verilmiş ve bu fotoğraflardan okuma yapılarak yazıtların güncel halleri sunulmuştur. Fotoğraf üzerinden okuma çalışması yapılırken araştırmacıların daha önce yapmış oldukları okumalardan farklı olan kısımlar da tespit edilmiştir.

Okuma çalışmamızın ardından özgün bir anlamlandırma çalışması yapılırken yazıtlarda, kısa ama öz olarak vurgulanan duygu ve düşünce ifadeleri anlaşılmalı ve aktarılmaya çalışılmıştır. Yazıtlarda yer alan ifadeler yapısal olarak incelenirken şahıs adları, ölüme dair ifadeler, tekrarlanan kalıplar sınıflandırılmıştır. Dizin bölümünde de Yenisey Yazıtlarının bir kısmının söz varlığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu tez çalışması ile Eski Türkçe sahasında halen üzerinde çalışılacak pek çok konunun, yazıtın olduğu bir kere daha vurgulanmıştır. Yazıtların incelenmesinde, yazıtları yerinde görmenin, sahayı, coğrafyayı incelemenin önemi büyüktür. Çünkü yazıtların nasıl yazılmış olduğu, kültürel alt yapının anlaşılması, yazıtlarda bulunan ifadelerin derinliğinin anlaşılması ancak sahayı görerek inceleyerek mümkün ve de sağlıklı olur. 2011 yılında gerçekleştirdiğim Moğolistan araştırma seyahatinde, pek çok kaynaktan bilgi edindiğimi, üzerinde çalıştığımız Orhun Yazıtlarını, Bugut mezar külliyesini, Höl-Asgat yazıtını ve sayılamayacak kadar çok kurganı yerinde gördüm ve bu yazıtları, Türk kültürüne ait bu olguları ancak o zaman aklımda tanımlayıp kavrayabildim.

Tüm bunların yanında teknolojinin ilerlemesi sebebiyle, eskiden olduğu gibi yazıttan kalıp çıkartmanın yanında artık fotoğraf üzerinden de yazıtlar okunabilmektedir. Tezimizle fotoğraf baskısı üzerinden yazıt okumayı örneklemiş bulunmaktayız. Bu yöntem ilk defa tarafımızca gerçekleştirilmiştir. Yazıtlar çizim haline dönüştürülmüş ardından dijital ortama aktarılmıştır. Bu yöntem ile yazıtın yanında gözükmeyen ayrıntılar dahi görünmektedir. Ancak daha önceki okumalarla karşılaştırıldığında zamana, iklim koşullarına yeni düşen, kırılan parçaları ve silinen yazılar da vardır.

Eski Türk yazıtları üzerinde çalışmalarına yine Yenisey Yazıtları içinde kabul edilen Abakan ve Minusink Müzelerindeki Yazıtların yanında Altay Yazıtlarını da ekleyerek devam etmeyi düşünüyorum.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Akalın, Mehmet, *Tarihi Türk Şiveleri*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979
- Akar, Ali, *Türk Dili Tarihi Dönem, Eser, Bibliyografya*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005
- Aksan, Doğan, *En Eski Türkçe'nin İzlerinde*, Following the Traces of Pre-Turkic, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2003
- Alyılmaz, Cengiz, *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, Kurmay Yayınları, Ankara, 2005
- Aydın, Erhan, *Şine Usu Yazıtı*, Karam Yayınları, Çorum, 2007
- Aydın, Erhan, *Türk Runik Kaynakçası*, Karam Yayınları, Çorum, 2008
- Aydın, Erhan, *Uygur Kağanlığı Yazıtları*, Kömen Yayınları, Konya, 2011
- Arıkoğlu, Ekrem – Kuular, Klara, *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003
- Butanayev, Victor- Butanayeva, İrina, Çev. Gümüş, Yaşar, *Yenisey Kırgızları, Folklor Ve Tarih*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007
- Clauson, Sir Gerrhard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, At The Clarendon Press, Oxford, 1972
- Cağferoğlu, Ahmet, *Türk Kavimleri*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983
- Cağferoğlu, Ahmet, *Türk Dili Tarihi*, Enderun Yayınevi, İstanbul, 1984
- Divitçioğlu, Sencer, *Kök Türkler (Kut, Küç ve Ülüg)*, Ada Yayınları, İstanbul, 1987
- Ercilasun, Ahmet Bican, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008
- Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2007
- Fin Heyeti, Çev. Sirman, Metin- Dalbaşar, Yaşar Sabit, *Fin Atlası, Orhun Yazıtları*, Töre Yayınları, İstanbul, 2005

- Gabain, A. Von, Çev. Mehmet Akalın, *Eski Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007
- Gömeç, Saadettin, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010
- Kaya, Ceval, *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994
- Kaşgarlı, Mahmut, Çev. Atalay, Besim, *Divanü Lûgat-İt-Türk, Cilt 1-2-3-4* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2006
- Kormuşin, İ. V., *Tyurksiye Yeniseyskiye Epitafii, Grammatika, Tekstologia*, Moskova, 2008
- Ligeti, L., Çev. Karatay, Sadrettin, *Bilinmeyen İç Asya*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1986
- Orkun, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003
- Rasonyi, Laszlo, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1998
- Radloff, Wilhelm, *Atlas Der Alterthümer Der Mongoloi*, Buchdruskerei Der Akademie Der Wissenschaften, St.-Petersburg, 1892
- Roux, Jean-Paul, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004
- Sertkaya, Osman Fikri, *Göktürk Tarinin Meseleleri, Probleme der Köktürkischen Geschichte, Some Problems of Köktürk History*, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1995
- Somuncuoğlu, Servet, *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler (From Siberia To Anatolia, The Turks On The Rock)*, At Ok Yay Yayınları, İstanbul, 2010
- Somuncuoğlu, Servet, *Saymalıtış Gökyüzü Atları, (Saimaluu-Tash, Sky Horses)*, AT Ok Yay Yayınları, İstanbul, 2011
- Taşagıl, Ahmet, *Gök – Türkler (I.II.III.)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003

- Taşağıl, Ahmet, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004
- Tekin, Talat- Ölmez, Mehmet, *Türk Dilleri Giriş*, Yıldız Dil ve Edebiyat 2 Yayınları, İstanbul, 2003
- Tekin, Talat, *Orhon Türkçesi Grameri*, Sanat Kitapevi, Ankara, 2000
- Tekin, Talat, *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2010
- Tekin, Talat, *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, Simurg Yayınları, Ankara, 1997
- Tekin, Talat, Hazırlayanlar: Yılmaz, Emine – Demir, Nurettin, *Makaleler II, Tarihi Türk Yazı Dilleri*, Öncü Kitap, Ankara, 2004
- Thomsen, Vilhelm, Çev. Köken, Vedat, *Orhon ve Yenisey Yazıtlarının Çözümü, İlk Bildiri, Çözülmüş Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993
- Vasilyev, D. D., *Korpus Tyurkskih Runičeskih Pamyatnikov Basseyne Yeniseya*, Akademiya Nauk SSSR, Leningrad, 1984
- User, Hatice Şirin, *Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006
- User, Hatice Şirin, *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Kömen Yayınları, Konya, 2009

MAKALELER

Aydın, Erhan, “Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Genel Sorunlar Üzerine Notlar”, 3. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2010, s. 89-96

Aydın, Erhan, “Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalara Bir Bakış”, 1. *Uluslararası Uzak Asya’dan Ön Asya’ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni Bildirileri*, Afyonkarahisar 2010, s. 25-34

Aydın, Erhan, “Eski Türklerde Meslek Adları, (Eski Türk Yazıtlarına Göre)”, *Journal of Turkish Linguistics*, Vol. 2, Number 1, March 2008, s. 49-66.

Aydın, Erhan, “S. Gerard Clauson’un Etimolojik Sözlüğünde Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Veriler”, *Turkish Studies* 4/4, (Sözlük Özel Sayısı-Dr. Yücel Dağlı Anısına), Summer 2009, s. 93-118

A. Şçerbak, “Ulaangom Yazıtı Üzerine İlave Düşünceler”, *TDAY Belleten* 1994 Ankara 1996, s. 131-136

Clauson, Gerard, Çev. Ulutaş, İsmail, “Altay Teorisinin Leksikoistatistiksel Bir Değerlendirmesi” *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 10, Burdur 2004, s. 153-174

Cumagulov, Ç. Cumaguloviç, “Vilhelm Thomsen’in Çalışmaları ve Kırgızistan’da Bulunan Göktürk Yazıtları”, *TDAY Belleten* 1993, Ankara 1995, s. 99-114

D. D. Vasilyev, “Göktürk Yazı Kültürünün Asya’nın Merkezinden Doğu Avrupa’ya Yolu”, *TDAY Belleten* 1993, Ankara 1995, s. 61-66

Erdal, Marcel, “Anmerkungen zu den Jenissei-Inschriften”, *Splitter aus der Gegend von Turfan, Festschrift für Peter Zieme, M. Ölmez / S. C. Raschmann*, İstanbul-Berlin 2002, s. 51-73

Guzev, Viktor, G. – Klyastornuy, Sergey, G. Genel Yazı Nazariyesi Işığında Göktürk Yazısının Menşei Meselesi (Okunuşunun 100. Yıl Dönümü Dolayısıyla), *TDAY Belleten* 1993, Ankara 1995 s. 27-33

Gül, Bülent – Danuu, Ankhbayar, “Erimekte Olan Türk Boyu: Moğolistan Duhalarının (Tsaatanlar) Kültürüne Dair”, (Tebliğ Metni) 8. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, 21-24 Kasım 2011*

- S. G. Klyashorniy, V. A. Livşic, Çev. Naskali, Emine Gürsoy, "Bugut'taki Soğtça kitabeye yeni bir bakış", *TDAY Belleten* 1987, İstanbul 1992, s. 201-241
- Ölmez, Mehmet, "Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Ögeler 1", *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi* 5. Sayı, Ankara 1995, s. 227-229
- Ölmez, Mehmet, "Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Ögeler 2", *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi* 7. Sayı, Ankara 1997, s. 175-186
- Recebov, Ebülfez, "Orhon-Yenisey Anıtlarının İncelenmesindeki Bazı Problemler", *TDAY Belleten* 1990, Ankara 1992, s. 151-154
- Sertkaya, Osman Fikri, "E-2 Uyuk Arjan Yazıtı", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1 Winter 2011, s. 27-34
- Sertkaya, Osman Fikri, "Kızıl Kum Yazıtında Geçen Kişi Adı Üzerine", *TDAY Belleten* 1994, Ankara 1996, s. 137-144
- Sertkaya, Osman Fikri, "Göktürk Tarihini Meseleleri: Yenisey Yazıtlarının Yayınlarındaki Bazı Okuma ve Anlamlandırmaların Düzeltilmesi, Yeni Okuma ve Anlamlandırma Teklifleri", *TDAY Belleten* 1993, Ankara 1995, s. 67-75
- Sertkaya, Osman Fikri, "Yenisey Yazıtları'ndan 10, 25, 41, 51, 70, 109 ve 110 Üzerine Etimolojik Açıklamalar İle Düzeltmeler", *1. Uluslararası Uzak Asya'dan Ön Asya'ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni Bildirileri*, Afyonkarahisar 2010, s. 227-238
- Sertkaya, Osman Fikri, "Göktürk (Runik) Harfli Yazıtların Envanter, Alfabe ve Bibliyografya Probelemleri Üzerine" *Dil Araştırmaları* 2, Bahar, İstanbul 2008, s.7-34
- Şen, Mesut "Eski Türk Harflerinin Çözümü", *Kültür Tarihinde Gizli Diller ve Şifreler*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Erdal Şahin, Picus Yayınları, İstanbul 2008, s. 239
- Şen, Mesut, "Su", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, II/2, "Kültür Tarihinde Hamam", <http://www.actaturcica.com/>2010, s. 41-71
- Tekin, Talat, "Elegest (Körtle Han) Yazıtı", *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi* 5. Sayı, Ankara 1995, s. 19-32

Tekin Talat, “Eski Türk Yazıtlarında Yanlış Yorumlanan Bir Kelime Üzerine”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 1/2 Fall 2006, s. 222-235

User, Hatice Şirin, “Yenisay Yazıtlarının Okunma ve Anlamlandırılması Üzerine Yeni Öneriler –I”, *1. Uluslararası Uzak Asya’dan Ön Asya’ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni Bildirileri*, Afyonkarahisar 2010, s. 261-167

User, Hatice Şirin, “Yenisay Yazıtlarının Okunma ve Anlamlandırılması Üzerine Yeni Öneriler –2”, *3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2010, s. 767-774

Yamada, Nobuo, Çev. Emine Gürsoy Naskali, "Uygur Satış Mukavelesi Belgelerinin Şekilleri", *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt XXVI, İstanbul 1993, s. 194-230

<http://www.actaturcica.com/> (17. 04. 2012)

<http://irq.kaznpu.kz/?lang=e&mod=1&tid=2> (17.04.2012)

ÖZGEÇMİŞ

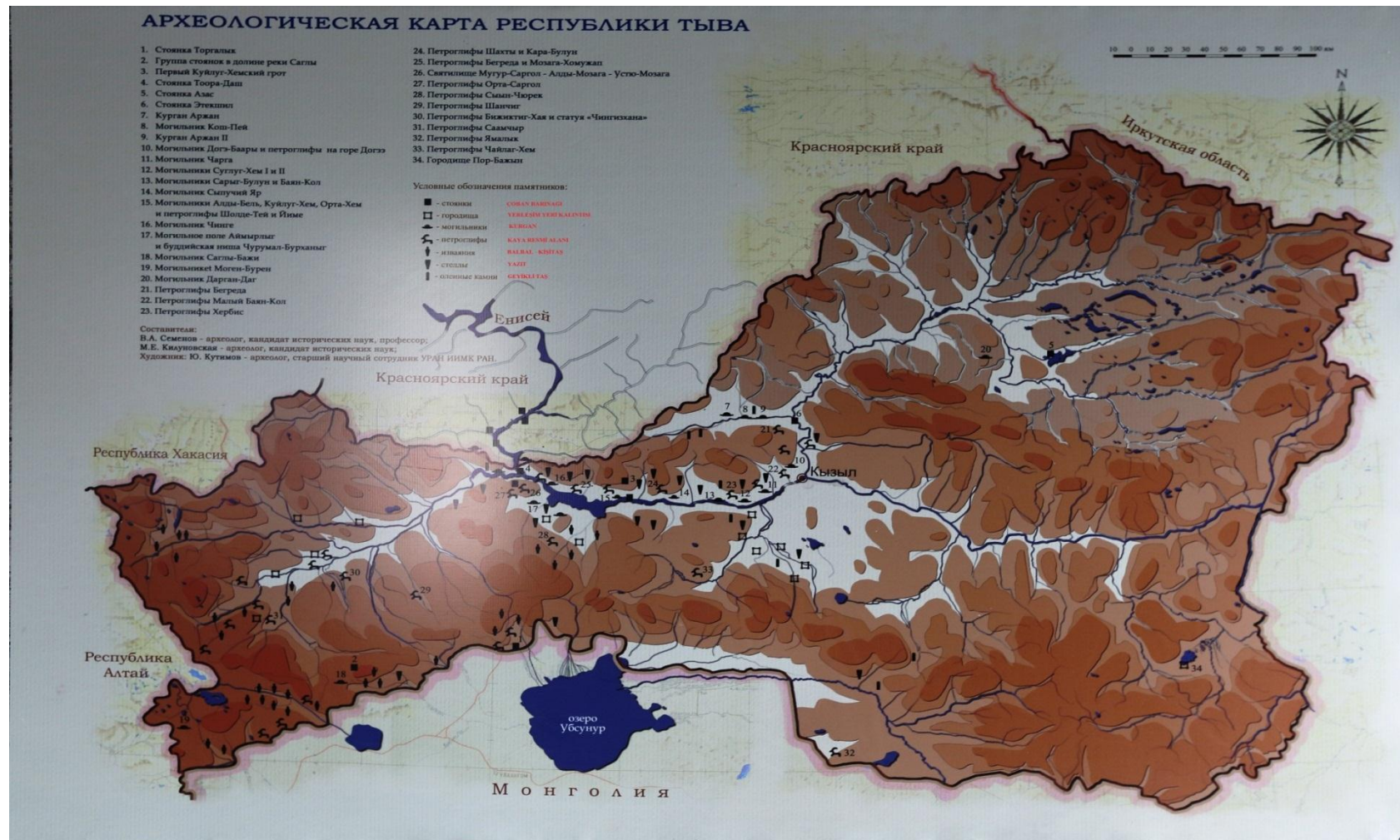
1989 yılında İstanbul’da doğdu. İlköğrenimini Erzurum, İsmet Paşa İlköğretim okulunda (1996-1997) ve daha sonra Çorlu, Uncular Süleyman Peker İlköğretim okulunda (1997-2003) tamamladı. Orta öğrenimini Çorlu, Mimar Sinan Lisesinde (2003-2006) okudu. 2006 yılında kazandığı Trakya Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 2010 yılında mezun oldu. Ardından 2010 Eylül ayında Marmara Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalında tezli yüksek lisansa başladı. Aynı zamanda, 2010-2011 öğrenim yılında, Trakya Üniversitesi’nde Pedagojik Formasyon eğitimini tamamladı.

10-30 Ağustos 2011 tarihleri arasında Servet Somuncuoğlu ve ekibi ile birlikte Moğolistan’da araştırma seyahati ve saha çalışmasında yer aldı. Bu araştırma gezisi sonucunda hazırladığı (Fotoğraflar: Sencer Burak Somuncuoğlu) “Atayurdun Bozkırlarında” yazı dizisi Yeniçağ Gazetesi’nde 06 – 14 Ocak 2012 tarihleri arasında yayınlandı. Aynı yazı dizisi Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi’nde Şubat-Mart-Nisan-Mayıs 2012 yer aldı.

HARİTALAR

Harita 2.2.1. Tuva Özerk Cumhuriyeti, Siyasi Haritası

Harita 2.1.2. Tuva Özerk Cumhuriyeti Arkeoloji Haritası